

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ВИДАННЯ РЕКОМЕНДОВАНЕ ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ КАТЕГОРІЇ «Б»

ВИДАВЕЦЬ: РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗАСНОВНИКИ: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТР КОНСТИТУЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ГОЛОВНІ РЕДАКТОРИ: ОЛЕНА БОРИСЛАВСЬКА, СЕРГІЙ РІЗНИК

Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

ЧАСОПИС ВНЕСЕНО ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ КВ 22166-12066Р ВІД 07.06.2016 РОКУ

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ /

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І ВІЙНА 3
Михайло Савчин

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ
(В КОНТЕКСТІ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СПРАВІ ПОЛІНИ МАРГО) 15
Петро Манюк

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ
АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 23
Ольга Коцюруба

СЛОВО МОЛОДИМ НАУКОВЦЯМ /

РІЗНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА ПРОЦЕДУРУ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО НЕЇ 43
Вікторія Ковтуняк

НАУКОВІ ДОПОВІДІ /

КОНСТИТУЦІЯ, КОНСТИТУЦІЙНА ДОКТРИНА, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І ВІЙНА 53
Всеволод Речицький

ПАРЛАМЕНТ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС 59
Юлія Кириченко, Суджит Чоудрі

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД / 64

УДК 342.156+342.78

doi.org/10.30970/jcl.2.2022.1

Михайло Савчин

Доктор юридичних наук, професор, директор
НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права,
Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна,
доктор, професор, Український вільний університет, Мюнхен, ФРН
ORCID ID: 0000-0002-9551-1203
E-mail: michael.savchyn7@gmail.com

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І ВІЙНА

CONSTITUTIONALISM AND WARFARE

Mykhailo Savchyn

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Director Research Institute for Comparative Public Law and International Law, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine,
Doctor, Professor, The Ukrainian Free University, Munich, FRG

Abstract | The article analyzes challenges which exist before constitutionalism in the conditions of warfare using the Russo-Ukrainian war as an example. It has been revealed how the transformation of the legal system and state institutions is carried out in the conditions of warfare, which is mainly a threat to constitutional identity. The latter is of fundamental importance for Ukraine since the loss of the first phase of the war with Russia (1917-20) caused the Holodomor of 1932/33, directed by the Kremlin, and organized by the obedient Creole administration of the Ukrainian SSR. The state's ability to resolutely and promptly repulse the aggressor performs a dual function in the conditions of war - the sense of safety and security of the civilian population and the mobilization of the necessary resources to resist and defeat the aggressor.

First of all, the spread of unconventional ways of waging warfare, which is accompanied even by waging warfare in space, leads to transformation of constitutionalism. At the same time, the rationalization of power in conditions of limited resources becomes a main priority, which is always a consequence of wars. Constitutionalism must produce certain safeguards against the barbarization of wars. The basis of this is an institutionally capable state, which relies on stable institutions, rules and procedures for the protection of the civilian population and effective repulsion of the aggressor. At the national level, the components of this are the tools of militant democracy and parliamentary oversight and judicial review, as well as the effective distribution of powers between authorities in the field of national defense. The state is considered an institutional space for the security of civilians, which is especially felt in conditions of external aggression. The purpose of the relevant such a case is effective control over the territory, protection of the civilian population and effective governance, in particular the allocation of limited resources. An important component of this system is the formation of a mechanism to prevent aggression, which should combine national and international legal means.

Keywords: constitutionalism, human rights, institutional capacity of the state, martial law, warfare.

Анотація | У статті аналізується, які виклики існують перед конституціоналізмом в умовах війни на прикладі руссо-української війни. Розкрито, яким чином здійснюється трансформація правової системи та державних інститутів в умовах війни, яка є переважно загрозою конституційній ідентичності. Для України це має кардинальне значення, оскільки програш першої фази війни з Росією (1917-20) мав наслідком Голодомор 1932-1933, зрежисований Кремлем та організований слухняною креольською адміністрацією УРСР. Здатність держави дати рішучу та оперативну відсіч агресору виконує в умовах війни двоєдину функцію – відчуття безпечності і захищеності цивільного населення та мобілізація необхідних ресурсів для здійснення опору та заподіяння поразки агресору. Насамперед поширення неконвенційних способів ведення війни, яке супроводжується навіть веденням війни у космосі, має наслідком трансформацію конституціоналізму. Головним пріоритетом при цьому стає раціоналізація влади в умовах обмежених ресурсів, що завжди є наслідком воєн. Конституціоналізм має виробляти певні запобіжники проти варваризації воєн. Основою цього є інституційно спроможна держава, яка спирається на сталі інституції, правила і процедури задля захисту цивільного населення та заподіяння ефективної відсічі агресору. На національному рівні компонентами цього є інструменти militant democracy та парламентського і судового контролю, а також ефективний розподіл повноважень між органами влади у сфері національної оборони. Держава розглядається інституційним простором безпеки гідної людини, особливо це відчувається в умовах зовнішньої агресії. Метою відповідних заходів є ефективний контроль над територією, захист цивільного населення та ефективне урядування, зокрема розподіл обмежених ресурсів. Важливим компонентом цієї системи є формування механізму попередження агресії, який має поєднувати національні та міжнародні юридичні засоби.

Ключові слова: війна, воєнний стан, інституційна спроможність держави, конституціоналізм, права людини.

Вступ

Війна як така є загрозою конституційній ідентичності, це є ніщо інше за вираженням міжнародних конвенцій як життєва загроза нації.

Європа стикнулася після Великої війни (1914-1945) вперше із таким масштабом воєнних дій, який спостерігається сьогодні у руссо-українській війні. Навіть війни, пов'язані із розпадом Югославії, не набули такого масштабу. Ця війна ведеться різноманітними способами, які не були притаманні попереднім, у поєднанні із архаїкою, що нагадує битву під Верденом у 1916 р. водночас зі спробою ведення протокосмічних воєн. Війна підіймає питання інституційної спроможності держави у світлі цінностей конституціоналізму і вона буде мати далекосяжні наслідки для світового порядку. Отже, стоїть питання просто: чи руссо-українська війна не підриває устої конституціоналізму?

Конституціоналізм у контексті: від конвенційної до неконвенційної війни

Я тут не говоритиму про спекуляції начальника Генштабу РФ Герасімова про гібридні війни. З точки зору міжнародного права тут можна заплутатися у доктринальних дискусіях щодо різних іпостасей збройних конфліктів та, власне, війни. Хоча насправді право як система є доволі інертною щодо змін, прикладом чого є особливості Нюрнберзького процесу над нацистами.

Технічний прогрес також дається взнаки, оскільки руссо-українська війна перейшла також у космос через спробу РФ атакувати супутники систем Viasat і Starlink, які велися через засоби радіоелектронної боротьби. Без сумніву, ця сфера ще лише потребує свого юридичного регулювання. Так само ми бачимо в Європі війну на ринку енергоносіїв, прикладом чого є газогон «Північний потік», що Україна вже проходила у 2005-2006 та 2009-2010 тощо.

Логіка ведення неконвенційної війни РФ в окремих районах Донецької і Луганської областей (ОРДЛО) доволі чітка і вплітається у парадигму рашизму¹. Під конвенційною війною зазвичай мається на увазі ведення державами традиційних воєн, правила і звичаї яких регулюються міжнародним гуманітарним правом. Ця система зазнала своєї трансформації після терористичної атаки 11 вересня 2001 року, внаслідок чого в США був ухвалений Патріотичний акт, спрямований на попередження і боротьбу із тероризмом². Це питання має принципове значення для з'ясування низки проблем, пов'язаних із діяльністю російських мілітарі-проксі, які протягом 2014-2022 рр. в ОРДЛО вели неконвенційну війну³, а також з конституційними гарантіями прав людини, суверенітету і територіальної цілісності України після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.

Однак ключовим стало питання, що контроль над ОРДЛО здійснює фактично РФ, що підпадає під *Nicaragua case*⁴. У ході вирішення справ *Ляшку та інші проти Республіки Молдова та Російської Федерації* ЄСПЛ сформулював вимогу, згідно з якою держава має вжити всіх необхідних заходів до поновлення конституційного порядку на територіях, які з певних причин не є підконтрольними їй протягом певного періоду часу. Водночас було зазначено, що у разі фактичного контролю над цією територією з боку іншої держави шляхом політичної, економічної та соціальної підтримки відповідальність також припадає на країну, яка потурає незаконним формуванням або безпосередньо ними керує⁵.

Конституціоналізм під час війни набуває зовсім інших форм, які зводяться насамперед до раціоналізації влади в умовах обмеженості ресурсів. Тут на перший план виходить не настільки обмеження влади, як трансформація цього елемента конституціоналізму в *gubernaculum-jurisdictio*, оскільки виникає необхідність вжиття невідкладних і ефективних заходів щодо оборони конституційної демократії. З точки зору конституційної догматики тут важливу роль мають принципи, закладені у статтях 3, 17 і 64 Конституції України, які визначають систематику конституційних цінностей, захисту національних інтересів, забезпечення національної безпеки та допустимих меж обмеження прав людини. Оскільки акт агресії є підставою для оголошення воєнного стану, то держава має вживати адекватних заходів щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України. У цій системі координат на перший план виступають інструменти парламентського і судового контролю *post factum*.

Істотні труднощі у поновленні конституційного порядку на фоні незаконної анексії Криму, а потім підривних операцій російських диверсійних груп у Донецькій і Луганській області у поєднанні із безпосереднім вторгненням за участі 1-го та 2-га армійських корпусів РФ, зумовили укладання у лютому 2015 р. Мінських домовленостей між Україною та РФ за посередництва ОБСЄ, що на певний час перевело військові дії у заморожену фазу. Пізніше Європейський суд з прав людини встановить, що в Криму та в ОРДЛО ефективний контроль над територіями і їх мешканцями фактично здійснює РФ⁶. Зі свого боку, у 2017 р. Міжнародний суд ООН відкрив провадження у справі

¹ Під рашизмом я розумію консервативну псевдоідеологію, яка виражає перевагу росіян над іншими націями та виправдовує концентрацію влади та насильство проти її підданих, а стосовно інших націй — їхнє підпорядкування інтересам Росії та невизнання права громад на самовизначення. Інституційно вона базується на імперіалізмі «русского мира», мілітаризації, героїзації, апологетиці деспотизму влади, обмеження свобод в інтересах держави. Рашизм є виправданням дій, які підпадають під визначення агресії згідно з резолюцією 3314 Генеральної Асамблеї ООН, а також порушують статтю 1(1) Статуту ООН.

² USA Patriot Act (H.R.3162) URL: <https://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.html>.

³ Heinsch R (2015) `Conflict classification in Ukraine: The Return of the "Proxy War"?' 91 *International Law Studies* 323-60; Hughes, Geraint (2014) `Ukraine Europe's New Proxy War?' 1 *Fletcher Security Review* 105-18; Agnieszka Szpak (2017) Legal Classification of the Armed Conflict in Ukraine in the Light of International Humanitarian Law 3(58) *Hungarian Journal of Legal Studies* 261-80.

⁴ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) I.C.J. reports 1986, 115

⁵ *Case of Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* ([GC], №. 48787/99, 8 July 2004, ECHR 2004 VII.

⁶ ЄСПЛ, рішення про прийнятність у справах *Україна проти Росії* (щодо Криму), заява № 20958/14; *Україна та Нідерланди проти Росії*, заяви №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 (об'єднане провадження, предметом цих заяв є відповідно систематичні порушення прав людини, викрадення і незаконний вивіз на територію РФ дітей-сиріт та збиття літака рейсу Малайзійських авіаліній МН17).

«Україна проти РФ» за порушення міжнародних конвенцій щодо запобігання тероризму та форм расової дискримінації з боку Московії⁷.

Зокрема геноцидні практики РФ в Україні при веденні військових дій полягають у нищенні соціальної інфраструктури, щоб позбавити елементарних умов проживання людей, а також через численні тортури, гвалтування та позбавлення доступу до елементарних життєвих благ. На прикладі облоги Маріуполя видно, як це було організовано. По суті практика геноциду має три етапи: 1) нищення соціальної інфраструктури поселень; 2) переміщення цивільного населення, частина якого змушена евакуюватися, а щодо іншої застосовують практику інфільтрації, залишаючи фактично частину жителів, лояльних до окупантів; 3) депортація нелояльних до окупантів жителів вглиб території РФ. Оскільки значна частина цивільного населення не може евакуюватися у зв'язку із фактичним блокуванням «зелених коридорів» та маніпуляцією із місцями збору та виходу евакуаційних колон в обложених містах, такі цивільні особи піддають забороненим практикам інфільтрації та депортації. Така практика базується на запереченні України як держави та українців як етнічної групи і є цілеспрямованою практикою до знищення ідентичності українців та фактичної ліквідації України як суверенної держави. Тому важливим є концентрація ресурсів та перебудова національної економіки для ефективного забезпечення обороноздатності України.

Війна з РФ засвідчує наскільки тонкий шар цивілізованості у людства. Однак, якщо пригадати історію, то московській державі переважно притаманне саме таке жорстоке, варварське ведення воєн. Достатньо лише пригадати, яку масакру у свій час було приготовано для ліквідації Новгородської республіки. Тому велике значення має фіксація воєнних злочинів і злочинів проти людства, геноциду. І тут лише можна пожалкувати, що дотепер Україна так і не ратифікувала Римський статут, а на сайті Верховної Ради його текст так і висить на російській мові.

Інституційна спроможність держави: держава як інституційний простір безпеки гідної людини

Слід визнати як очевидний факт, що держава є своєрідним інституційним простором безпеки гідної людини, особливо це відчувається в умовах зовнішньої агресії. У контексті української держави це верифікується через Голодомор 1932-1933, адже креольська за своєю суттю влада УРСР слухняно виконала команду Сталіна на організацію ще однієї масакри, оскільки українське селянство складало небезпеку для тоталітарного режиму сталінщини. Голодомор є прямим наслідком поразки у першій стадії руссо-української війни (1917-1922) і, по суті, задумовувався Сталіним як фінальний акт придушення українського опору, знищення ідентичності українців, оскільки вже тоді запрацювала соціальна інженерія на формування почвари у формі «совецького народу».

Події 2010-2014 років були спробою політичної інкорпорації України у сферу впливу РФ як фактично маріонеткового державного утворення, що було повторенням досвіду інкорпорації Речі Посполитої у XVIII ст. Тоді Московія скористалася інституційними вадами Речі Посполитої, що у поєднанні із корупцією призвело до її занепаду. Однак інкорпорація Новгородської республіки була брутальнішою у 1471-1478 рр. Адже після покорення Новгорода Московським князівством було знищено аристократію, духовенство та купецтво республіки, а переважну частину населення, що залишилось, було депортовано⁸. Поводження РФ із цивільним населенням у війні у 2022 р. на окупованих територіях України нагадують перебіг подій у Великому Новгороді.

Звідси життєва необхідність жити у власній державі, яка би дбала про національні інтереси, а не про інтереси метрополії – інакше це є стан окупації. Держава в умовах війни здійснює важливу дуальну функцію – захист цивільного населення та забезпечення ефективності здійснення опору.

⁷ Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation), URL: <https://web.archive.org/web/20180316071835/http://www.icj-cij.org/en/case/166>; Ukraine v. Russia: Before the International Court of Justice, *Just Security*, URL: <https://www.justsecurity.org/37167/ukraine-v-russia-international-court-justice/>

⁸ Sixsmith, Martin (2012) "Chapter 3." *Russia: A 1,000 Year Chronicle of the Wild East*. New York, NY: Overlook Pr., 41; Ihor Siundiukov (2011) The fall of Great Novgorod. How an autocratic Moscow destroyed a free republic, Day, URL <https://day.kyiv.ua/en/article/history-and-i/fall-great-novgorod> [Retrieved 30.06.2022]

Це, власне кажучи, квантова механіка національної оборони та стратегія ведення війни, оскільки саме захист цивільних та забезпечення задовільних умов життя, як то допустимо у часи війни, є основою мобілізації ресурсів для організації опору та відсічі агресору. Звісно, що в умовах Свіцького Союзу при креольських адміністраціях у союзних республіках насправді не було захисту цивільних прав. Слід наголосити, що навіть чисто семіотично плеоназм «спеціальна воєнна операція» з точки зору московської держави означає придушення внутрішнього опору певної групи бунтівників, яких слід повернути назад в імперію. Це означає заперечення ідентичності Україні, і про це не раз було у заявах Путіна (зокрема, на засіданні Державної думи у 2005 р. та Мюнхенській безпековій конференції 2007 р.) та у концепті корпоративної держави (фашистському по суті) колишнього президента Медведєва, а також у низці стратегічних документів, а також вимогах до НАТО повернутися до кордонів його розширення у 1997 р. Варварські способи ведення війни РФ на порушення вимог міжнародного гуманітарного права роблять справу захисту цивільного населення найважливішою функцією.

Колись я писав про особливості екстраординарного захисту конституції, згідно з яким у нас діє формально парламентська модель⁹. Виконавча модель передбачає тягар відповідальності виконавчої влади за запровадження надзвичайних заходів, а в разі домінування у цьому процесі парламенту має місце парламентська модель, якщо ж процес ухвалення рішень здійснюється під судовим контролем – це судова модель. Водночас запровадження екстраординарних правових режимів повинно мати місце у доволі стислі строки, оскільки підстави для його запровадження можуть становити незворотну і пряму загрозу життєздатності нації. Тому в більшості країн схиляються переважно до виконавчої, а дещо рідше до парламентської моделі забезпечення конституційного порядку в рамках екстраординарних режимів його захисту¹⁰.

В Україні превалює парламентський контроль при запровадженні екстраординарних правових режимів, які потребують невідкладних і оперативних заходів при наявності безпосередньої загрози правам людини, суверенітету та територіальній цілісності України із потенційно незворотними наслідками при зволіканні щодо життєздатності нації. Навпаки виконавська модель базується на презумпції, що виконавча влада *per se* володіє прерогативами щодо вжиття необхідних заходів, оскільки такі є не предметом законодавчого регулювання, а діяльності саме публічної адміністрації, спрямованої на запобігання та відвернення реальних і безпосередніх загроз правам і свободам людини, суверенітету і територіальній цілісності держави. З точки зору верховенства права, все одно такі дії виконавчої влади підлягають парламентському і судовому контролю, але цей контроль є наступним, а не попереднім – цей контроль у режимі попереднього при таких загрозах є ірраціональним. Водночас виконавча модель екстраординарного захисту конституції містить єдину потенційну небезпеку – в умовах авторитаристських тенденцій урядування екстраординарний захист конституції може бути спрямовано на згортання засад конституціоналізму. Але за таких ситуацій ми вже не можемо говорити про захист конституції, тут йде мова про узурпацію влади. Як правило, узурпація влади супроводжується проблемами демократичної підзвітності та підконтрольності влади, при якій конституційний/верховний суд відіграє суто бутафорську роль, як це вже у нас траплялося у 2003 та 2010 році.

Якщо коротко, агрегатний стан семіпрезиденталізму передбачає два модуси функціонування влади: 1) якщо президент спирається на більшість у парламенті, то він модерує процес формування уряду, який фактично перетворюється при ньому у службовий кабінет – маємо ситуацію домінування президента; 2) якщо у президента немає більшості у парламенті, то може сформуватися уряд, який буде впроваджувати самостійну від президента політику – маємо ситуацію «співіснування». Стався такий збіг, що за результатами президентських і парламентських виборів 2019 року влада сконцентрувалася у канцелярії Президента, що, мабуть, і стало вирішальним чинником

⁹ Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. 2-е вид. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 280.

¹⁰ Michel Rosenberg and Andras Sajó (Eds.). *The Oxford Handbook for Comparative Constitutional Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 442-443

запровадження невідкладних заходів при вторгненні РФ на територію України, тобто під час переростання руссо-української війни у повномасштабну.

Як пише колишній голова Верховного суду Ізраїлю Аарон Барак, маючи на увазі вочевидь, зокрема, судовий перегляд *a posteriori* легітимності застосування екстраординарних заходів щодо захисту конституцій, «[п]роцес зважування ґрунтується на ідентифікації цінностей і прав, пов'язаних із вирішенням питань, перед якими стоїть суддя»¹¹. Він говорить про складність балансування, оскільки у залежності від порушеного питання можна використовувати різні підходи: балансування на підставі принципів та балансування *ad hoc*, вертикальне та горизонтальне балансування. Ці правила також цілком стосуються і парламентського контролю за втіленими заходами, а також при схваленні Верховною Радою України Указу Президента про запровадження певного екстраординарного правового режиму.

Девід Дизенгаус наголошує на субстантивному розумінні принципу верховенства права при запровадженні екстраординарних заходів захисту конституції, який розглядається як «фундаментальний конституційний принцип, що захищає індивідів від свавільних дій держави»¹². Далі він зазначає, що питання законності в часи загроз постало після теракту Аль-Каїди 9 вересня 2001 р., яке порушило як субстантивні, так і процедурні аспекти верховенства права при запровадженні заходів урядом на захист конституційного порядку¹³.

За таких ситуацій приходиться на тямку одна думка німецького юриста (якого характеризували чи не як придворного апологета нацизму) Карла Шмітта: «Сувереном є той, хто оголошує надзвичайний стан»¹⁴. На це Дизенгаус заперечує, що суверен несе відповідальність за застосування такого правового режиму, оскільки він є фігурою політико-правового порядку, який спроможний діяти як гарант конституції, починаючи від самостійного здійснення влади щодо ухвалення крайніх заходів проти ворогів¹⁵. Таким чином, легітимність застосування екстраординарних заходів лежить у двох площинах: по-перше, такі заходи мають бути невідкладними та усувати загрозу конституційному порядку, зокрема життєздатності нації у разі зовнішньої агресії; по-друге, підзвітність і підконтрольність уряду, яка включає парламентський та судовий контроль.

На підтвердження цієї тези щодо гарантування конституції як антитези диктатури Дизенгауса і мого міркування щодо легітимності застосування екстраординарних заходів, Брюс Акерман звертає увагу на проблему, чи відіграє право певну роль у разі загрози конституційному порядку¹⁶, зокрема у ситуації ескалації супербільшості (*supramajoritarian escalator*). Як на мене, це дещо нагадує теперішню ситуацію в Україні, оскільки маємо випадок застосування режиму воєнного стану в умовах військової агресії РФ проти України, коли президент спирається на парламентську більшість і має службовий кабінет. За таких умов гарантією легітимності екстраординарних заходів езекутивною (президентом та урядом) виступає парламентський і судовий контроль, хоча цілі невідкладного відвернення загроз національній безпеці, зокрема життєздатності нації, мінімізує роль судів, в тому числі щодо здійснення контролю над діями мілітарних структур.

Зі свого боку, інший авторитетний конституціоналіст і політолог Кес Санстейн вказує на ці проблеми як «неповністю теоретизовані розбіжності» (*incompletely theoretized disagreements*), які є невіршувані. Він також розглядає цю проблематику через призму мінімізації ролі суду в контролі за запроваджуваними екстраординарними заходами, цілі і перспективи запровадження яких слід розглядати у стратегічній площині. Санстейн розглядає ці заходи в рамках рішень щодо впровадження/сприяння демократії (*democracy-promoting decisions*)¹⁷, насамперед через підзвітність Адміністрації Президента перед Конгресом (у випадку України езекутиви, розподіл повноважень

¹¹ Aharon Barak (2016) *Sudca v demokracii*. Bratislava: Alligram, 233

¹² David Dyzenhaus (2006) *The Constitution Law. Legality in a Time of Emergency*. Cambridge University Press, 2.

¹³ *Ibid.*, P. 19.

¹⁴ Шмітт К. (2000) *Политическая теология*. Москва: «КАНОН-пресс-Ц», 3.

¹⁵ David Dyzenhaus. P. 34.

¹⁶ Bruce Ackerman (2004) *The Emergency Constitution*. *The Yale Law Journal*, 113, 1029-30.

¹⁷ Cass R. Sunstein (2004) *Minimalism at War*. *The Supreme Court Review*, 47-109.

всередині якої йде нижче, перед Верховною Радою України). В умовах України формалізація цього механізму, за словами Санстейна, впровадження демократії, на засадах підзвітності виконавчої влади перед парламентом, полягає зокрема у конституційному механізмі запровадження екстраординарного правового режиму. Загалом питання лежить у площині захисту конституційної демократії від агресора, а також певних превентивних заходів проти агресії, яке досягається через дипломатію, обороноздатність країни та інституційну спроможність держави. Процес ухвалення таких рішень не може атакувати засади конституційної демократії.

Як здійснюється розподіл повноважень у сфері нацбезпеки і оборони в Україні?

Тут слід виділити три рівні: 1) Президента України; 2) Міністра оборони та 3) Головнокомандувача Збройних сил України. Перші два рівні є політичними, а третій рівень – функціонально спрямований на мілітарну сферу стратегічно і тактично.

Стаття 102 (2) і (3) Конституції визначає Президента *inter alia* як гаранта державного суверенітету і територіальної цілісності України, а також реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства у НАТО. Стаття 106 (1) (1), (17 – 20) Конституції закріплює низку повноважень Президента у сфері нацбезпеки і оборони. Згідно із цими приписами як Верховний Головнокомандуючий Президент здійснює керівництво у сферах нацбезпеки і оборони, призначає та звільняє з посад вище командування ЗСУ та інших військових формувань. Очолюючи РНБО, після заслуховування на її засіданні Президент вносить на розгляд Верховної Ради подання про оголошення стану війни чи введення воєнного стану в Україні чи в окремих місцевостях, а також приймає рішення про використання ЗСУ та інших створених на основі закону військових формувань у разі збройної агресії та про загальну чи часткову мобілізацію. При здійсненні цих функцій важливу роль відіграє РНБО, оскільки існує потреба у стратегічному аналізі та підготовці проектів документів у відповідній сфері. Неадекватність прогнозів про нібито «малоймовірність у середньостроковій перспективі» зовнішньої агресії проти України відображав загальний тренд настроїв у 2011 році¹⁸, що у кінцевому призвело до хибних висновків, зважаючи на анексію Криму РФ у 2014 році, коли власне поновилася Столітня війна.

Прерогативи уряду у цій сфері обмежені – стаття 116 (1), (1¹) і (7) Конституції, які визначають повноваження Кабінету Міністрів щодо забезпечення державного суверенітету, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства у НАТО та здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності України. З аналізу політичного рівня повноважень у сфері нацбезпеки і оборони видно, що попри ситуації концентрації влади чи періоду «співіснування» Президент превалує у цій сфері. Такий розподіл повноважень також зумовлює специфіку асигнувань з Державного бюджету на потреби обороноздатності України, оскільки Кабінет Міністрів при розробці його проєкту є зв'язаний директивами Президента, який здійснює керівництво у зазначених сферах. У світлі зазначених засад розподілу повноважень у сфері нацбезпеки і оборони між Міністром оборони та Головнокомандувачем ЗСУ є відповідно розподіл політичних повноважень та оперативного військового управління. З політичної точки зору їхня взаємодія передбачає узгодження Міністром оборони політичних заходів щодо планування розвитку та асигнування потреб на забезпечення обороноздатності України та інституційної спроможності ЗСУ зокрема.

Як пише західне видання *Politico*, призначення Залужного Головнокомандувачем ЗСУ саме по собі було частиною масштабної перебудови українських військових. Президент Зеленський призначив його на найвищу оперативну посаду в липні 2021 р. Це сталося після серйозних потрясінь в Міністерстві оборони і збіглося з реструктуризацією військового командування, щоб відокремити здійснення військових операцій від політичних позицій, подібно до того, як військові США чітко визначають власні обов'язки та відповідальність. Зокрема Залужний так охарактеризував свою

¹⁸ Ермолаєв А.В., Тютюнник В.П., Горovenko В.К. (2011) Військове реформа в Україні: основні чинники, засади та напрямки. *Стратегічні пріоритети*, 2 (19), 132.

роль: «Тепер я як Головнокомандувач ЗСУ відповідаю за боєготовність, підготовку та використання ЗСУ»¹⁹.

У практичній площині такий розподіл повноважень у сфері нацбезпеки і оборони полягає у запровадженні певних юридичних механізмів забезпечення захисту конституційного порядку в умовах воєнного стану. Вони передбачають чотири моделі захисту конституційного порядку: звичайного порядку функціонування; модель законодавчого пристосування; римської моделі (розмежування звичайного і надзвичайного урядування через диктатора); модель легітимації *ex post facto*²⁰. Історично у період Гетьманщини/Війська Запорозького в Україні діяла римська модель, а до повномасштабного вторгнення РФ в Україні протягом 2014-2022 років, як вважає Олександр Водяніков, діяла змішана модель законодавчого пристосування із елементами легітимації *ex post facto*²¹.

Оскільки в умовах війни ділова активність зменшується і доступ до ресурсів є обмеженим, то безпекові вимоги не можуть розглядатися як надмірне втручання держави в економічні свободи. Навпаки приклад додержання безпекових вимог у будівельних правилах в умовах постійних ракетних обстрілів стає важливою складовою як стабільного функціонування економіки, так і безпеки цивільного населення.

Вимога захисту прав людини: війна та обмеженість ресурсів

Постановка про права людини стала своєрідним тригером формування державності Нідерландів. Це відбулося на фоні досягнень у сфері технологій і функціонування вільного ринку щодо розподілу ресурсів у Нижніх провінціях. Визнання республіканських Нідерландів в умовах домінування монархій було парадоксом на той час і увінчало становлення Вестфальської системи у 1648 р., що визначає обриси сучасного світового порядку, який вступив у глибоку кризу.

Війна змінює розподіл ресурсів. Вже сьогодні є очевидним, що руссо-українська війна матиме наслідком енергетичну та продовольчу кризу на глобальному ринку, а також у доступі до медичних послуг. Однак, якщо йде мова про медицину, то війна завжди провокує проривні технології у медичній сфері, оскільки гострим стає питання проведення оперативного хірургічного втручання задля врятування життів поранених із інтенсивним застосуванням інновацій шляхом протезування, нейрохірургічного втручання, трансплантації органів та використання інших технологій з додержанням вимог поваги до людської гідності та цілісності індивіда (*individual integrity*). У конституційних демократіях при екстраординарному захисті конституції необхідно вирішувати дилему демократії та ефективності уряду: 1) принцип республіканізму зумовлює залежність влади від народу та її належну відповідальність, а 2) ефективність уряду залежить від єдиноначальності, тривалості, належного матеріального забезпечення та наявності відповідних повноважень²². Таким чином, демократична легітимація уряду на застосування екстраординарних засобів захисту конституції ґрунтується на тривалості урядування, яка має спиратися на волевиявлення народу, законних повноваженнях, субординації та наявних ресурсів для вирішення першочергових завдань, які пов'язані із необхідністю усунення реальних і безпосередніх загроз конституційному порядку. Тому такі стандарти урядування не усувають позитивний обов'язок публічної адміністрації забезпечувати неухильно завдання щодо забезпечення основоположних прав людини та ефективної організації обороноздатності країни.

Ефективне здійснення влади базується на правилі визнання легітимності владних рішень та спроможності послідовно втілювати ці рішення в життя. Це взаємопов'язані речі. По суті, правило

¹⁹ David M. Herszenhorn and Paul McLeary (2022) Ukraine's 'iron general' is a hero, but he's no star, *Politico*, URL: <https://www.politico.com/news/2022/04/08/ukraines-iron-general-zaluzhnyy-00023901>

²⁰ Ferejohn J., Pasquino P. (2004) The Law of the Exception: A Typology of Emergency Powers. *International Journal of Constitutional Law*, 2(2), 211-221.

²¹ Водяніков О. (2021) Конституціоналізм в екстремальних умовах: установа і встановлені влади в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*, 4, 18.

²² Гамільтон А., Медісон Дж., Джей Дж. (2002) Федераліст. Коментар до Конституції Сполучених Штатів. Київ: Видавництво Сфера, 354.

визнання справджується при знаходженні алгоритму виконання владних рішень. Тому тут критично важливим є повага гідності людини, свободи, рівності, демократії і верховенства права – системи цінностей, що лежать в основі конституціоналізму. Для цього потрібен взаємний контроль і баланс у системі влади. Насамперед він полягає у судовому контролі над владними рішеннями, який неможливий без гарантій незалежності судів. Розподіл повноважень між поверхами влади та носіями влади на певному рівні збалансовує систему насамперед у кризових ситуаціях, коли певний центр тяжіння влади розпочинає атаку на конституційні цінності. Тоді інші носії влади виступають контрбалансом. Але за будь-яких ситуацій найважливішим є судовий контроль. Для ухвалення оптимальних рішень важливим є обмін взірцями найкращими рішеннями через доктрину і судову практику, і тут без конституційної компаративістики не обійтись. Здатність послідовно втілювати владні рішення, спрямовані на забезпечення прав людини, свідчить про інституційну спроможність держави²³.

Будь-яка війна вказує на обмеженість ресурсів, чим зумовлена процедура дерогації, тобто відступу від міжнародних зобов'язань держави, якій загрожує життєва небезпека, захищати права людини у зв'язку із втратою контролю над територіями, а також об'єктивними складнощами в алокації ресурсів. У зв'язку із цим виникає потреба змінити логістичні ланцюжки та перебудувати на воєнний лад алокацію ресурсів. За таких умов економічні свободи зазнають трансформації, що зумовлено потребами евакуації цивільного населення відповідно до безпекових вимог, релокацією виробництв та перепрофілюванням і реструктуризацією у багатьох сферах національної економіки для мілітарних потреб, здійсненням мобілізації ресурсів та наповненням новим змістом додержання трудових прав, які знаходяться у тісному зв'язку із правом на захист конституційного порядку, зокрема суверенітету і територіальної цілісності. Звісно, що РФ, будучи деспотією, не виходить із таких ціннісних установок, що зумовлює варваризацію нею ходу війни. Тому демократичний контроль навіть в умовах війни не має зникати, оскільки дотримання цих процедур дасть змогу державі сконцентрувати свої ресурси на якомога широкomu захисту прав своїх громадян в умовах гострої нестачі ресурсів.

Висновки, або Формування превентивного механізму агресії

Існують невиразні обриси запобігання агресії, які почали викристалізовуватися у руссо-українській війні. Наразі щодо формування цього механізму застосовуються різного роду санкції. Після повномасштабного вторгнення на РФ було накладено низку економічних санкцій, яка часто залежить від консенсусних механізмів ЄС.

У рамках визначенням механізму притягнення до відповідальності за воєнні злочини РФ в Україні під егідою Міжнародного Кримінального суду ООН розпочала працювати Трансатлантична спільна слідча комісія, у складі якої – криміналісти зі США, Великобританії, Євросоюзу та України. Вони зайняті збором доказів та свідчень про ймовірні військові злочини російських військових на українській території²⁴. Основна мета цього – формування Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочинів рашизму.

Також формуються поступово механізми конфіскації російських активів та накладання репарацій на РФ. Зокрема, у рамках Єврокомісії передбачається вироблення механізмів конфіскації активів, пов'язаних із незаконними активами та підтримкою кримінальної діяльності²⁵. 25 травня 2022 р. ЄС, США та Сполучене Королівство створили Консультативну групу з питань жорстоких

²³ Савчин М. (2019) Інституційна спроможність держави та права людини. *Вісник Національної академії правових наук України*, 3, 59.

²⁴ Санджар Хамидов (2022) Трибунал для Путіна? *Голос Америки*, URL: <https://www.golosameriki.com/a/icc-putin/6588256.html>

²⁵ Francesco Guarascio, Jan Strupczewski (2022) EU proposes to make seizing assets easier, including of sanctioned oligarchs. *Reuters*, URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-proposes-make-seizing-assets-easier-including-sanctioned-oligarchs-document-2022-05-24/>

злочинів, яка покликана розслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності, пов'язані із агресією РФ в Україні²⁶. Однак тут багато що залежить від трактування гарантій права власності та вирішення питання, чи існують реальні їх гарантії у рамках державного механізму РФ.

За аналогією універсального застосування юрисдикції МС ООН за злочини тероризму та дискримінації слід також впроваджувати інструменти відповідальності за злочин агресії. Універсальна юрисдикція Міжнародного кримінального суду має поширюватися на злочини геноциду та агресії. Певна юридична основа для цього існує і з цією метою на базі Євроюсту створена Спільна слідча група для фіксування та збору доказів воєнних злочинів в Україні²⁷. 26 лютого 2022 р. Україна подала заяву до МС ООН про порушення РФ Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. У зв'язку із тим можуть існувати різні платформи створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочинів рашизму в Україні. Це має важливе значення для формування універсальної міжнародної юрисдикції, яка би мала розслідувати злочини агресії, геноциду, воєнні злочини, злочини проти людяності і людства як неприпустимі у цивілізованому світі та неприйнятні у відносинах між суверенними державами. На національному рівні забезпечення захисту прав людини діють інструменти в рамках засобів militant democracy та парламентського і судового контролю.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Agnieszka Szpak (2017) Legal Classification of the Armed Conflict in Ukraine in the Light of International Humanitarian Law. *Hungarian Journal of Legal Studies*, 3(58), 261-80.
2. Aharon Barak (2016) *Sudca v demokracii*. Bratislava: Alligram
3. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation), URL: <https://web.archive.org/web/20180316071835/http://www.icj-cij.org/en/case/166>
4. Bruce Ackerman (2004) The Emergency Constitution. *The Yale Law Journal*, 113, 1029.
5. Cass R. Sunstein (2004) Minimalism at War. *The Supreme Court Review*, 47-109.
6. David Dyzenhaus (2006) *The Constitution Law. Legality in a Time of Emergency*. Cambridge University Press.
7. David M. Herszenhorn and Paul McLeary (2022) Ukraine's 'iron general' is a hero, but he's no star, *Politico*, URL: <https://www.politico.com/news/2022/04/08/ukraines-iron-general-zaluzhnyy-00023901>
8. Eurojustice will provide technical and financial support to the Special Investigation Group for the Investigation of War Crimes in Ukraine - President Garman. *Interfax-Україна*, URL: <https://interfax.com.ua/news/general/836134.html>
9. Ferejohn J., Pasquino P. (2004) The Law of the Exception: A Typology of Emergency Powers. *International Journal of Constitutional Law*, 2(2), 211-221.
10. Francesco Guarascio, Jan Strupczewski (2022) EU proposes to make seizing assets easier, including of sanctioned oligarchs. *Reuters*, URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-proposes-make-seizing-assets-easier-including-sanctioned-oligarchs-document-2022-05-24/>
11. Hamilton A., Madison J., Jay J. (2002) *Federalist. Commentary to the Constitution of US*. Kyiv: Sfera Publishing.
12. Heinsch R (2015) 'Conflict classification in Ukraine: The Return of the «Proxy War»?' *International Law Studies*, 91, 323-60
13. Hughes, Geraint (2014) 'Ukraine Europe's New Proxy War?' *Fletcher Security Review*, 1, 105-18.
14. Ihor Siundiukov (2011) The fall of Great Novgorod. How an autocratic Moscow destroyed a free republic, *Day*, URL: <https://day.kyiv.ua/en/article/history-and-i/fall-great-novgorod>
15. Michel Rosenberg and Andras Sajó (Eds.). *The Oxford Handbook for Comparative Constitutional Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003

²⁶ Questions and Answers: Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine. *European Union External Action*, URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/questions-and-answers-atrocity-crimes-advisory-group-aca-ukraine_en?s=232

²⁷ Євроюст надасть Спеціальній слідчій групі з розслідування воєнних злочинів в Україні технічну та фінансову підтримку – президент Гарман. *Interfax-Україна*, URL: <https://interfax.com.ua/news/general/836134.html>

16. Questions and Answers: Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine. European Union External Action, URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/questions-and-answers-atrocity-crimes-advisory-group-aca-ukraine_en?s=232
17. Sanjar Khamidov (2022) Tribunal for Putin? Voice of America, URL: <https://www.golosameriki.com/a/icc-putin/6588256.html>
18. Savchyn M. (2019) Institutional capacity of the state and human rights. Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 3.
19. Savchyn M. (2020) Modern trends of constitutionalism in the context of globalization and legal pluralism. 2nd ed. Uzhhorod: Publishing House "Helvetyka".
20. Schmitt K. (2000) Political theology. Moscow: «KANON-press-C».
21. Sixsmith, Martin (2012) "Chapter 3." Russia: A 1,000 Year Chronicle of the Wild East. New York, NY: Overlook Pr.
22. Ukraine v. Russia: Before the International Court of Justice, Just Security, URL: <https://www.justsecurity.org/37167/ukraine-v-russia-international-court-justice/>
23. Vodiannikov O. (2021) Constitutionalism in extreme conditions: constitutional and established authorities in periods of crisis. Ukrainian Journal of Constitutional Law, 4, 18.
24. Yermolaev A.V., Tyutyunnyk V.P., Horovenko V.K. (2011) Military reform in Ukraine: main factors, principles and directions. Strategic priorities, 2 (19), 132.

Перелік юридичних документів:

25. ECtHR, Case of Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia ([GC], №. 48787/99, 8 July 2004, ECHR 2004 VII.
26. ECtHR, decision on admissibility in the case Ukraine Netherlands v Russia, app. nos 8019/16, 43800/14, 28525/20.
27. ECtHR, decision on admissibility in the case Ukraine v Russia (Crimea case), app. № 20958/14.
28. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) I.C.J. reports 1986.
29. USA Patriot Act (H.R.3162) URL: <https://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.html>.

References

Bibliography:

1. Agnieszka Szpak (2017) Legal Classification of the Armed Conflict in Ukraine in the Light of International Humanitarian Law. Hungarian Journal of Legal Studies, 3(58), 261-80.
2. Aharon Barak (2016) Sudca v demokracii. Bratislava: Alligram
3. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation), URL: <https://web.archive.org/web/20180316071835/http://www.icj-cij.org/en/case/166>
4. Bruce Ackerman (2004) The Emergency Constitution. The Yale Law Journal, 113, 1029.
5. Cass R. Sunstein (2004) Minimalism at War. The Supreme Court Review, 47-109.
6. David Dyzenhaus (2006) The Constitution Law. Legality in a Time of Emergency. Cambridge University Press.
7. David M. Herszenhorn and Paul McLeary (2022) Ukraines 'iron general is a hero, but hes no star, Politico, URL: <https://www.politico.com/news/2022/04/08/ukraines-iron-general-zaluzhnyy-00023901>
8. Eurojustice will provide technical and financial support to the Special Investigation Group for the Investigation of War Crimes in Ukraine - President Garman. Interfax-Ukraina, URL: <https://interfax.com.ua/news/general/836134.html>
9. Ferejohn J., Pasquino P. (2004) The Law of the Exception: A Typology of Emergency Powers. International Journal of Constitutional law, 2(2), 211-221.
10. Francesco Guarascio, Jan Strupczewski (2022) EU proposes to make seizing assets easier, including of sanctioned oligarchs. Reuters, URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-proposes-make-seizing-assets-easier-including-sanctioned-oligarchs-document-2022-05-24/>
11. Hamilton A., Madison J., Jay J. (2002) Federalist. Commentary to the Constitution of US. Kyiv: Sfera Publishing.
12. Heinsch R (2015) Conflict classification in Ukraine: The Return of the «Proxy War»? International Law Studies, 91, 323-60
13. Hughes, Geraint (2014) Ukraine Europes New Proxy War? Fletcher Security Review, 1, 105-18.
14. Ihor Siundiukov (2011) The fall of Great Novgorod. How an autocratic Moscow destroyed a free republic, Day, URL <https://day.kyiv.ua/en/article/history-and-i/fall-great-novgorod>
15. Michel Rosenberg and Andras Sajó (Eds.). The Oxford Handbook for Comparative Constitutional Law. Oxford: Oxford University Press, 2003

16. Questions and Answers: Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine. European Union External Action, URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/questions-and-answers-atrocity-crimes-advisory-group-aca-ukraine_en?s=232
17. Sanjar Khamidov (2022) Tribunal for Putin? Voice of America, URL: <https://www.golosameriki.com/a/icc-putin/6588256.html>
18. Savchyn M. (2019) Institutional capacity of the state and human rights. Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 3.
19. Savchyn M. (2020) Modern trends of constitutionalism in the context of globalization and legal pluralism. 2nd ed. Uzhhorod: Publishing House "Helvetyka".
20. Schmitt K. (2000) Political theology. Moscow: «KANON-press-C».
21. Sixsmith, Martin (2012) "Chapter 3." Russia: A 1,000 Year Chronicle of the Wild East. New York, NY: Overlook Pr.
22. Ukraine v. Russia: Before the International Court of Justice, Just Security, URL: <https://www.justsecurity.org/37167/ukraine-v-russia-international-court-justice/>
23. Vodiannikov O. (2021) Constitutionalism in extreme conditions: constitutional and established authorities in periods of crisis. Ukrainian Journal of Constitutional Law, 4, 18.
24. Yermolaev A.V., Tyutyunyk V.P., Horovenko V.K. (2011) Military reform in Ukraine: main factors, principles and directions. Strategic priorities, 2 (19), 132.

List of legal documents:

25. ECtHR, Case of Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia ([GC], №. 48787/99, 8 July 2004, ECHR 2004 VII.
26. ECtHR, decision on admissibility in the case Ukraine Netherlands v Russia, app. nos 8019/16, 43800/14, 28525/20.
27. ECtHR, decision on admissibility in the case Ukraine v Russia (Crimea case), app. № 20958/14.
28. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) I.C.J. reports 1986.
29. USA Patriot Act (H.R.3162) URL: <https://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.html>.

УДК 342.565.2

doi.org/10.30970/jcl.2.2022.2

Петро Манюк

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна

E-mail: ptmanyuk@ukr.net

ПРО КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ (В КОНТЕКСТІ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СПРАВІ ПОЛІНИ МАРГО)

ON THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION (IN THE CONTEXT OF THE DECISION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE IN THE CASE OF POLINA MARHO)

Petro Maniuk

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the Department of Constitutional Law
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the analysis of the legal position expressed by the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine in the Decision of the Constitutional Court in the case upon the constitutional complaint of Marho Polina Oleksandrivna regarding the conformity of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of paragraph 1 of part five, part seven of Article 454 of the Civil Procedure Code of Ukraine dated April 6, 2022 in case No. 2-р(II)/2022. The assessment is given on the legal issues considered by the court of constitutional jurisdiction in this case, among them it is worth noting the right to judicial protection, guaranteed by the Constitution of Ukraine. In particular, it is investigated whether the establishment of limitations by the Civil Procedure Code in terms of appealing the decisions of the arbitration court is the limitation of the constitutional right to judicial protection. It is emphasized that judicial protection of the rights and freedoms of a person and a citizen shall be considered as a type of state protection of the rights and freedoms of a person and a citizen. Therefore, it is the state that is obliged to guarantee judicial protection in accordance with the second part of Article 55 of the Constitution of Ukraine.

Instead, despite the ambiguity of the fact of the complainant's citizenship, it was noted that the weight of the constitutional right of a person to judicial protection in Ukraine should be fully recognized. In addition, the equality of all people in their rights and freedoms guaranteed by the Constitution of Ukraine points to the need to provide them with equal legal opportunities of both a material and procedural nature for the realization of rights and freedoms that are equal in content and scope.

The applied principle of proportionality provides a proper basis for the conclusion that the less important needs of optimizing judicial or pre-trial procedures should not encroach on the fundamental elements of the rule of law, call into question the key principles of a democratic legal society. It is noted that the timing of the CCU decision was quite ambiguous - in the conditions of an active war with the Russian Federation, which has certain signs of politicization of the case.

Keywords: The Constitution, the Constitutional Court of Ukraine, the right to judicial protection, the arbitration court, the appeal of the decision of the arbitration court, the legal position, the decision of the Constitutional Court of Ukraine.

Анотація | Стаття присвячена аналізу висловленої Другим Сенатом Конституційного Суду України юридичної позиції у Рішенні Конституційного Суду у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України від 6 квітня 2022 року у справі № 2-р(II)/2022. Надається оцінка юридичним питанням, що розглядалися судом конституційної юрисдикції у цій справі, серед них варто відзначити право на судовий захист, гарантоване Конституцією України. Зокрема, досліджується, чи є обмеженням конституційного права на судовий захист встановлення обмежень Цивільним процесуальним кодексом у строках щодо оскарження рішень третейського суду. Підкреслюється, що судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. Отже, саме держава зобов'язана гарантувати судовий захист відповідно до частини другої статті 55 Конституції України. Натомість, незважаючи на неоднозначність факту громадянства скаржниці, зауважено, що вага конституційного права особи на судовий захист в Україні має бути визнаною у повному обсязі. Крім того, гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає потребу забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. Фактично застосований принцип пропорційності дає належне підґрунтя для висновку, що менш важливі потреби оптимізації судових чи досудових процедур не повинні посягати на фундаментальні елементи правовладдя, ставити під сумнів ключові принципи демократичного правового суспільства. Зауважується досить неоднозначний час прийняття рішення – в умовах активної війни із російською федерацією, що має певні ознаки політизації цієї справи.

Ключові слова: конституція, Конституційний Суд України, право на судовий захист, третейський суд, оскарження рішення третейського суду, юридична позиція, рішення Конституційного Суду України.

В умовах воєнної агресії російської федерації українську правничу спільноту закономірно цікавило рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України від 6 квітня 2022 року¹. Основним «камнем спотикання» став факт належності у скаржниці російського громадянства. До того ж, в цій справі є низка інших юридичних питань, які потребують свого додаткового аналізу, про що піде мова далі.

Згідно з пунктом 1 частини п'ятої статті 454 Кодексу² заява про скасування рішення третейського суду подається протягом дев'яноста днів «стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, – з дня прийняття рішення третейським судом». Відповідно до частини сьомої статті 454 Кодексу «заява, подана після закінчення строку, встановленого частинами п'ятою або шостою цієї статті, повертається». Авторка клопотання стверджувала, що пункт 1 частини п'ятої,

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України від 6 квітня 2022 року у справі № 2-р(II)/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>

² Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

частина сьома статті 454 Кодексу не відповідають частині третій статті 22, частинам першій, другій статті 55, частині першій статті 64, пунктам 1, 3, 8 частини другої статті 129 Конституції України³.

Підставою для подання конституційної скарги стало те, що Апеляційний суд міста Києва ухвалою повернув Марго П.О. заяву у зв'язку із закінченням строку на подання заяви про скасування рішення третейського суду, установленого частиною п'ятою статті 454 Кодексу. Верховний Суд, зі свого боку, апеляційну скаргу Марго П.О. залишив без задоволення, зазначивши, що «заява Марго П.О. подана після закінчення строку, передбаченого пунктом 1 частини п'ятої статті 454 ЦПК України, відзначивши, що цей встановлений процесуальним законом строк є присічним, а можливість його поновлення нормами ЦПК України не передбачена.

Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджувала, що внаслідок застосування судом пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Кодексу порушено її право на доступ до суду, гарантоване статтею 55 Конституції України. На думку Марго П.О., оспорювані приписи Кодексу «фактично виключають цілу категорію обов'язкових до виконання рішень з-під судового контролю, унеможливають їх перегляд з метою виправлення явної судової помилки або наслідків зловживання правом». У конституційній скарзі зазначено, що «майже для всіх випадків оскарження (перегляду) судових рішень ЦПК передбачає можливість поновлення строку на таке оскарження <... > строк оскарження певного судового рішення учасником справи, який не був присутнім при проголошенні такого рішення, обчислюється з дня отримання учасником справи відомостей про таке рішення».⁴

Конституційний Суд України уже констатував, що «частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод»⁵. Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України»; Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України»⁶.

Отож, Другий Сенат Конституційного Суду України дійшов до висновку, що приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конститу-

³ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України від 6 квітня 2022 року у справі № 2-р(II)/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року № 9-зп.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text>

⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>

цією України права на судовий захист. У контексті розгляду конституційної скарги Марго П.О. встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оскарження рішення третейського суду має бути забезпечено за допомогою ефективного судового контролю⁷.

Водночас відомо, що третейські суди не здійснюють правосуддя, їх рішення не є актами правосуддя, а самі вони не входять до системи судів судоустрою⁸. Наведене стало підставою для наступного висновку Суду, що законодавець позбавив осіб, які є сторонами, третіми особами у справі, розглянутій третейським судом, гарантії розгляду судом питання про поновлення строку на подання до суду заяви про скасування рішення третейського суду, у разі якщо її подано після закінчення встановленого Кодексом строку.

На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що, ухваливши Закон, законодавець знизив рівень доступу до суду осіб, які є суб'єктами звернення до суду відповідно до пункту 1 частини п'ятої статті 454 Кодексу, чим обмежив їхнє право на судовий захист у тому обсязі, як його гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України. У такий спосіб порушено заборону звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів, установлену в частині третій статті 22 Конституції України, чим знівельовано можливість ефективної реалізації права на судовий захист та дієвість механізму судового контролю за рішенням третейського суду.

Беручи до уваги іноземне громадянство скаргниці, Суд відзначив, що згідно з частинами першою, другою статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (частина перша статті 26 Конституції України).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає потребу забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод; у правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб⁹.

Зважаючи на вищевикладене, Конституційний Суд України вирішив визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 1 частини п'ятої, частину сьому статті 454 Цивільного процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду. При цьому Суд врахував, що в Україні у зв'язку з військовою агресією російської федерації введено воєнний стан. З огляду на це Суд відтермінував втрату чинності пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 Кодексу, що суперечать Конституції України, на три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану.

⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України від 6 квітня 2022 року у справі № 2-р(II)/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>

⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08#Text>

⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>

Це повноваження Конституційного Суду передбачене статтею 152 Конституції України, хоча попередній її варіант не передбачав такої можливості. Тож для України цей добре знаний на заході спосіб запобігання негативним юридичним наслідкам визнання акта неконституційним є новим і маловивченим. Вперше це повноваження було застосоване КСУ в справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України. Цим рішенням визнано неконституційною частину шосту статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якою слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснювали досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України. В резолютивній частині рішення постановлено: «Частина шоста статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, визнана неконституційною, втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення». Крім того, Верховну Раду України зобов'язано привести нормативне регулювання, встановлене частиною статті 216 КПК, що визнана неконституційною, у відповідність із Конституцією України та Рішенням Суду¹⁰. Таке відтермінування викликало ряд зауважень і запитань у суддів, зокрема М. Мельника, який, поряд з іншими застереженнями, висловив сумніви у можливості «привести у відповідність із Конституцією України та Рішенням Суду положення закону (нормативне регулювання), яке визнано неконституційним, а отже, втратило (втратає) чинність»¹¹.

З того часу КСУ неодноразово відтермінував дату втрати чинності нормативними актами, проте не можна сказати, що завдяки цьому вдалося сформулювати узгоджені підходи до реалізації відповідного повноваження. Так, однією з останніх, 11 червня 2020 року Конституційний Суд визнав неконституційною статтю 375 Кримінального кодексу України, зазначивши, що вона втрачає чинність через шість місяців з дня ухвалення Конституційним Судом України Рішення¹².

Тож не викликає сумніву, що застосування повноваження КСУ з приводу відтермінування дати втрати чинності неконституційного акта, яке в цьому випадку видається цілком виправданим, потребує більш виваженої апробації, науково-практичного аналізу, особливо ретельної аргументації та визначення Судом чітких критеріїв як його застосування загалом, так і підходів до визначення конкретного періоду часу, на який продовжується чинність неконституційного акта. Суд мусить оцінювати вагу як негативних, так і позитивних наслідків відповідного рішення, розуміти механізми їх впливу на суспільні відносини, застосовувати це повноваження у всіх аналогічних обставинах, уникаючи кожного разу довільного, не аргументованого підходу. Інакше кажучи, необхідно напрацювати і надалі використовувати на практиці сталий тест на доцільність відкладення дати втрати чинності неконституційним нормативним актом. В його основі має лежати спосіб визначення ступеня (обсягу) суспільної шкоди від продовження чинності неконституційного акта ще на якийсь час і його порівняння зі ступенем (обсягом) шкоди, що буде завдана суспільству в разі виникнення нормативної прогалини після втрати чинності неконституційним актом¹³.

Відповідно до статті 8 Конституції України її норми є нормами прямої дії, а звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Кон-

¹⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2161>.

¹¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/melnyk_0.pdf.

¹² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 року № 7-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb07d710-20#Text>.

¹³ Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Інститут держави і права імені В. М. Корецького, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021. С. 364.

ституції України гарантується. Отож, конституцієдавець нерозривно пов'язав реалізацію принципу прямої (безпосередньої) дії Конституції, забезпечення її верховенства з ефективним функціонуванням судової влади загалом, без якого виконання головного обов'язку держави з утвердження і забезпечення прав і свобод людини виконати не вдасться¹⁴.

Загальновідомо, що «судова влада слабша серед трьох, і вона ніколи не зможе успішно протистояти будь-якій з інших двох, тому потрібно проявити найбільшу турботу, щоб дати їй можливість захиститися від них. Це так само доводить, що, хоча в окремих випадках суди можуть утискати, від них ніколи не буде виходити загроза свободі народу, звичайно, це твердження справедливе тільки, поки судова влада по-справжньому відділена від законодавчої та виконавчої... Про свободу не може бути й мови, якщо судова влада не відділена від законодавчої і виконавчої властей»¹⁵.

З цього приводу Венеційська комісія відзначила, що «дотримання Конституції не може обмежуватися буквальним виконанням її оперативних положень. Метою цих положень є забезпечення безперервного функціонування установ на основі їхньої відданої співпраці. Глава Держави, Парламент, Уряд, судова влада служать спільній меті – захисту інтересів країни в цілому, а не вузьким інтересам окремої установи чи політичної партії, яка призначила особу на посаду. Навіть якщо установа має владні повноваження, завдяки яким вона здатна впливати на інші державні установи, вона має це робити з урахуванням інтересів держави в цілому, у тому числі інтересів інших установ і членів парламентської меншості»¹⁶.

Отже, справа П. Марго, незважаючи на неоднозначність факту громадянства скаржниці, вкотре засвідчила визнану вагу конституційного права особи на судовий захист в Україні. Фактично застосований принцип пропорційності дає належне підґрунтя для висновку, що менш важливі потреби оптимізації судових чи досудових процедур не повинні посягати на фундаментальні елементи правовладдя, ставити під сумнів ключові принципи демократичного правового суспільства.

Як зазначає О. Скрипнюк, обмеження прав і свобод людини – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки і оборони України¹⁷. Крім того, забезпечення балансу між державою та людиною не може посягати на сутнісний зміст прав людини й основоположних свобод (*the very essence of the right*). Цей баланс забезпечується через мистецьке поєднання конституційних принципів, які можуть конкурувати та корелюватися між собою. Зокрема, принцип пропорційності, який має подвійне значення у вузькому розумінні, виконує роль балансира між цінностями і принципами права. У широкому розумінні принцип пропорційності визначає легітимність втручання публічної влади у приватну автономію особи на основі закону, якщо існує нагальна необхідність такого втручання у демократичному суспільстві за допомогою адекватних засобів, що відповідають законній меті.¹⁸

Чи на часі було, в умовах активної війни, виносити рішення по справі громадянки країни-агресора – питання складне, неоднозначне і по суті – політичне. Напевно, Конституційний Суд міг би

¹⁴ Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Інститут держави і права імені В. М. Корецького, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021. С. 135.

¹⁵ Hamilton A. Federalist No. 78: The Judiciary Department. Federalist: Hamilton A., Jay J., Madison J. / ed. Cooke J. E. The Federalist. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1961. URL: <https://guides.loc.gov/federalist-papers/fulltext#TheFederalistPapers-78>.

¹⁶ Opinion on the compatibility with Constitutional principles and the Rule of Law of actions taken by the Government and the Parliament of Romania in respect of other State institutions and on the Government emergency ordinance on amendment to the Law N 47/1992 regarding the organisation and functioning of the Constitutional Court and on the Government emergency ordinance on amending and completing the Law N 3/2000 regarding the organisation of a referendum of Romania, Adopted by the Venice Commission at its 93rd Plenary Session (Venice, 14-15 December 2012). № CDL-AD(2012)026-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2012\)026-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2012)026-e.aspx).

¹⁷ Скрипнюк. О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. № 3. 2011. С. 6.

¹⁸ Савчин М. Конституційні принципи та їх інтерпретація. *Право України*. 2017. № 7. С. 31.

врахувати цю чутливу обставину та можливу (яка й виникла) негативну реакцію на неї як правничої спільноти, так і ширших верств українського суспільства. Не виключено (особливо з врахуванням доконаного відтермінування втрати чинності неконституційної норми законодавства), що відсутність поспіху з ухваленням цього рішення здійснила б більш продуктивний вплив на процес досягнення титульної мети з утвердження конституційного права на судовий захист в Україні. Але щоб переконливо визначитися в цих сумнівах, слід дочекатися неминучої перемоги України в боротьбі проти агресора, аби вщухли справедливі емоції і настала вже давно затребувана атмосфера безстороннього наукового аналізу складних юридичних питань.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Hamilton A. Federalist No. 78: The Judiciary Department. Federalist: Hamilton A., Jay J., Madison J. / ed. Cooke J. E. The Federalist. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1961. URL: <https://guides.loc.gov/federalist-papers/fulltext#TheFederalistPapers-78>.
2. Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Інститут держави і права імені В. М. Корецького, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021. 473 с.
3. Савчин М. Конституційні принципи та їх інтерпретація. Право України. 2017. № 7. С. 30–38.
4. Скрипнюк. О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Публічне право. № 3. 2011. С. 5-11.

Перелік юридичних документів:

5. Opinion on the compatibility with Constitutional principles and the Rule of Law of actions taken by the Government and the Parliament of Romania in respect of other State institutions and on the Government emergency ordinance on amendment to the Law N 47/1992 regarding the organisation and functioning of the Constitutional Court and on the Government emergency ordinance on amending and completing the Law N 3/2000 regarding the organisation of a referendum of Romania, Adopted by the Venice Commission at its 93rd Plenary Session (Venice, 14-15 December 2012). № CDL-AD(2012)026-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2012\)026-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2012)026-e.aspx).
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/melnyk_0.pdf.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року № 9-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08#Text>
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 року № 7-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb07d710-20#Text>.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України від 6 квітня 2022 року у справі № 2-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>

14. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2161>.
15. Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

References

Bibliography:

1. Hamilton A. Federalist No. 78: The Judiciary Department. Federalist: Hamilton A., Jay J., Madison J. / ed. Cooke J. E. The Federalist. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1961. URL: <https://guides.loc.gov/federalist-papers/fulltext#TheFederalistPapers-78>.
2. Riznyk S. Konstytutsiinist normatyvnykh aktiv: sutnist, metodolohiia otsiniuvannia ta systema zabezpechennia v Ukraini: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora yurydychnykh nauk. Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv, 2021. 473 s.
3. Savchyn M. Konstytutsiini pryntsyipy ta yikh interpretatsiia. Pravo Ukrainy. 2017. № 7. S. 30–38.
4. Skrypniuk. O. Konstytutsiino-pravove rehulivannia obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. Publichne pravo. № 3. 2011. S. 5-11.

List of legal documents:

5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Melnyk M. I. stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny shostoї statti 216 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 24 kvitnia 2018 roku № 3- r/2018. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/melnyk_0.pdf.
7. Opinion on the compatibility with Constitutional principles and the Rule of Law of actions taken by the Government and the Parliament of Romania in respect of other State institutions and on the Government emergency ordinance on amendment to the Law N 47/1992 regarding the organisation and functioning of the Constitutional Court and on the Government emergency ordinance on amending and completing the Law N 3/2000 regarding the organisation of a referendum of Romania, Adopted by the Venice Commission at its 93rd Plenary Session (Venice, 14-15 December 2012). № CDL-AD(2012)026-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2012\)026-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2012)026-e.aspx).
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny shostoї statti 216 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 24 kvitnia 2018 roku № 3- r/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2161>.
9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Marho Poliny Oleksandrivny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 1 chastyny piatoi, chastyny somoi statti 454 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 6 kvitnia 2022 roku u spravi № 2-r(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen abzatsiv somoho, odyndatsiatoho statti 2, statti 3, punktu 9 statti 4 ta rozdil VIII «Treteiske samovriaduvannia» Zakonu Ukrainy «Pro treteiski sudy» (sprava pro zavdannia treteiskoho sudu) vid 10 sichnia 2008 roku № 1-rp/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08#Text>
11. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 55 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) statti 375 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 11 chervnia 2020 roku № 7-r/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb07d710-20#Text>.
12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen chastyn druhoi, tretoi statti 124 Konstytutsii Ukrainy (sprava shchodo pidvidomchosti aktiv pro pryznachennia abo zvilnennia posadovykh osib) vid 7 travnia 2002 roku № 8-rp/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>
13. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadian Protsenko Raisy Mykolaivny, Yaroshenko Poliny Petrivny ta inshykh hromadian shchodo ofitsiinoho tlumachennia statei 55, 64, 124 Konstytutsii Ukrainy (sprava za zvernenniamy zhyteliv mista Zhovti Vody) vid 25 hrudnia 1997 roku № 9-zp. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text>
14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Troiana Antona Pavlovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen statti 24 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro rivnist storin sudovoho protsesu) vid 12 kvitnia 2012 roku № 9-rp/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>.
15. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks vid 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

УДК 342.5

doi.org/10.30970/jcl.2.2022.3

Ольга Коцюруба

Старша радниця з юридичних питань Громадянської мережі ОПОРА,
Київ, Україна
E-mail: olkotsia@gmail.com

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

STATE INFLUENCE ON POLITICAL PARTIES: A VIEW THROUGH THE PRISM OF THE RUSSIAN FEDERATION'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Olha Kotsiuruba

Senior legal advisor at the Civil Network OPORA, Kyiv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the research of legal means of state influence on the activity of political parties in connection with the aggression of the Russian Federation, manifested in the introduction of the mechanism of suspension during martial law and the subsequent judicial prohibition of the activity of certain political forces. According to the author, the suspension of the activity of a certain list of political parties during martial law, introduced by the National Security and Defense Council (hereinafter - NSDC), although not clearly defined in the legal acts, in general, meets the criterion of proportionality to achieve such a legitimate goal as the national security of the state and its territorial integrity. Despite this, the standard of an exclusively judicial order of complete prohibition of the activity of political parties (and not by a law enforcement body) has been met. At the same time, the way how the NSDC's decision to suspend the activities of eleven political parties is justified deserves criticism due to its lack of clear arguments regarding the suspension of each political party individually and justification of which specific actions of a political force gave grounds for applying the state's restrictive influence.

The article examines the main advantages and disadvantages of the introduced amendments to the legislation on political parties in terms of new grounds and procedural aspects of prohibition of pro-Russian political parties, as well as the court practice of the Eighth Administrative Court of Appeal concerning the claims of the Ministry of Justice on the prohibition of political parties' activity. Analysis of legislation, judicial practice, and international standards in the sphere of prohibiting activities of political parties revealed many problems that subsequently can raise the legitimacy of prohibiting activities of political parties by national courts. In particular, the legislation does not regulate the procedure for collecting evidence of illegal activities of political parties, does not distinguish the actions of individual representatives of a political party and the political force itself, and certain positions expressed in the decisions of the Eighth Administrative Court of Appeal, under

certain conditions, contradict the conclusions of the Venice Commission and the European Court of Human Rights on cases of prohibition the activities of political parties.

Keywords: political parties, prohibition of activities, martial law, aggression.

Анотація | Стаття присвячена дослідженню правових засобів впливу держави на діяльність політичних партій у зв'язку з агресією Російської Федерації, що проявилися у запровадженні механізму призупинення на час дії воєнного стану та подальшої судової заборони діяльності окремих політичних сил. На думку автора, запроваджене Радою національної безпеки та оборони (далі – РНБО) призупинення діяльності визначеного переліку політичних партій на час дії воєнного стану хоч і не було чітко визначено в нормативно-правових актах, проте загалом відповідає критерію пропорційності для досягнення такої легітимної цілі як національна безпека держави та її територіальна цілісність. Попри це стандарт виключно судового порядку повної заборони діяльності політичних партій (а не правозастосовним органом) було дотримано. Водночас спосіб обґрунтування рішення РНБО про призупинення діяльності одинадцяти політичних партій заслуговує на критику через відсутність у ньому чітких аргументів щодо призупинення діяльності кожної з політичних партій окремо та обґрунтування, які конкретні дії політичної сили дали підстави для застосування обмежувального впливу держави. У статті досліджено основні переваги та недоліки запроваджених змін до законодавства про політичні партії в частині нових підстав та процедурних аспектів заборони проросійських політичних партій, а також судову практику Восьмого апеляційного адміністративного суду за позовами Міністерства юстиції про заборону діяльності політичних партій. Аналіз законодавства, судової практики та міжнародних стандартів у сфері заборони діяльності політичних партій виявив низку проблем, які у майбутньому здатні підважити легітимність заборони діяльності політичних партій національними судами. Зокрема, законодавство чітко не регулює порядок збору доказів протиправної діяльності політичних партій, не розмежує дій окремих представників політичної партії та самої політичної сили, а окремі позиції, висловлені в рішеннях Восьмого апеляційного адміністративного суду, за певних умов, вступають в суперечність з висновками Венеційської комісії та Європейського суду з прав людини у справах щодо заборони діяльності політичних партій.

Ключові слова: політичні партії, заборона діяльності, воєнний стан, агресія.

1. Постановка проблеми.

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану спричинили трансформацію багатьох конституційно-правових інститутів. Діюче законодавство в багатьох моментах виявилось неспроможним до врегулювання нових суспільних відносин – одночасного ведення бойових дій на території України та опору інформаційній війні, зокрема – скоординованій системі дезінформаційних кампаній з метою викривлення суспільної думки щодо подій, що мають місце на території України. За таких умов позиція та цілеспрямована діяльність на підтримку та сприяння російському інтеграційному напрямку на противагу євроінтеграції, за своєю суттю, є підтримкою агресії росії проти України, а політика протидії такій діяльності з боку держави є обґрунтованою та виправданою.

Посилення державного впливу однозначно збільшує можливості для захисту національної безпеки та збереження державності, проте не можна забувати, що тонка лінія балансу між суспільною необхідністю та свободою діяльності демократичних інститутів може з легкістю бути перейдена. Саме тому будь-які зміни, пов'язані з посиленням державного впливу на суспільні інститути, повинні критично аналізуватися як науковцями, так і політиками та представниками громадянського суспільства, адже такі зміни здатні в майбутньому кардинально змінити країну та вплинути на її демократичний розвиток. Легітимні обмеження діяльності політичних партій прийнятні для захисту демократії та усунення загроз ліквідації держави, однак не можуть використовуватися для консервування існуючої політичної влади та звуження прав політичної опозиції.

Після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України в нашій державі відбулось кілька кардинальних речей у сфері функціонування політичних партій. Так, Верховна Рада України прийняла Закон, яким розширила перелік підстав заборони політичних

партій, а також з'явилася відповідна судова практика, в якій ці законодавчі новели вже імплементовані. Все це потребує наукового осмислення з огляду на наведені вище перестороги, передусім – на предмет легітимності застосованих державою заходів та їхньої пропорційності. Саме пошук відповіді на це питання є метою цієї статті, у якій ми проаналізуємо законодавчі зміни у сфері регулювання політичних партій, які були прийняті після початку повномасштабних воєнних дій, у їх зв'язку із релевантними міжнародними стандартами та відповідною судовою практикою щодо заборони політичних партій.

2. Законодавче регулювання діяльності «проросійських» політичних партій* під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил.

Питання необхідності посилення регулювання законодавчих механізмів впливу на політичні партії, діяльність яких була спрямована на публічну підтримку держави агресора, від обмеження поширення проросійських ідей в медіа аж до повної заборони діяльності таких політичних сил, активно дискутувалося в суспільстві та експертному середовищі, починаючи з першого етапу воєнних дій у 2014 році. Попри те, що до окремих законів в цей період вже було включено поняття держави-агресора та держави-окупанта, до початку другого етапу російського вторгнення законодавчі зміни не зачіпали правового регулювання діяльності політичних партій, які публічно декларували проросійську позицію¹, визначали, що конфлікт має ознаки внутрішньої громадянської війни, чи заперечували тимчасову окупацію території України.

З іншого боку, стаття 37 Конституції України прямо обмежує діяльність політичних партій, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, підрив безпеки держави, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини та на здоров'я населення. Перелік конституційних обмежень був відображений і у статті 5 Закону України «Про політичні партії в Україні», проте у 2015 році його розширено новим пунктом, пов'язаним з пропагандою комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки, внаслідок прийняття Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Підтвердженням того, що конституційні обмеження діяльності політичних партій, навіть до внесення до закону спеціальних заборон для партій проросійського спрямування, могли тлумачитися крізь призму загроз зовнішній агресії та подальшої окупації української території, є обґрунтування правової позиції Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 щодо визнання закону про засудження тоталітарних режимів таким, що відповідає Конституції України. Суд виходив, в тому числі, з того, що «з огляду на історію становлення української незалежної держави, історичний контекст та загрози, що постали перед нею у зв'язку з тимчасовою окупацією частини її території, Україна має право обстоювати конституційні принципи, у тому числі й шляхом заборони пропаганди тоталітарних режимів та використання їхньої символіки» (п. 11 Рішення)².

Як стрижень мотивувальної частини у цьому рішенні використана концепція «демократії, спроможної до самозахисту», вперше озвучена у 1937 німецьким політологом, конституціоналістом Карлом Льовенштайном³, у зв'язку з обґрунтуванням можливості захоплення влади нацистами у Веймарській республіці внаслідок відсутності процедур обмеження діяльності політичних

¹ * Тут і далі під «проросійськими» політичними партіями маються на увазі політичні партії, зареєстровані згідно законодавства України, діяльність яких була спрямована на публічну підтримку держави агресора.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text> (дата звернення: 05.07.2022)

³ Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с. - С. 57.

сил та їх представників. Ця концепція обґрунтована, зокрема у Рішенні Європейського суду з прав людини *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*), в якому зазначено, що плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі, що вимагає певних поступок з боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому⁴.

Водночас на практиці в період до повномасштабного вторгнення відбулася судова заборона лише двох політичних сил. Так, у 2014 році Окружний адміністративний суд міста Києва повністю задовольнив позови Міністерства юстиції України та заборонив діяльність політичної партії «Руська Єдність» і політичної партії «Руський Блок».

В якості доказів Міністерство юстиції подавало інформацію з веб-сайтів засобів масової інформації та самих політичних партій. Зокрема, у справі про заборону політичної партії «Руська Єдність» в судовому порядку підтверджено розміщення на сайті інформації про оголошення повної мобілізації для створення загонів народних дружин, фотографій незаконних воєнізованих формувань партії, інформації про сприяння партією в отриманні кримчанами російського громадянства та заклик голови партії до військовослужбовців Збройних Сил України присягнути на вірність народу Криму або скласти зброю. Окрім того підтвердженням незаконного захоплення влади визнано призначення голови партії головою уряду Криму та його участь у підписанні договору між Російською Федерацією та республікою Крим⁵.

У справі щодо заборони партії «Руський блок» суд обґрунтував свою позицію тим, що обставина здійснених від імені партії закликів до повалення влади в ситуації, коли частину країни було окуповано, є достатньою підставою для застосування такого заходу реагування як заборона діяльності партії⁶. Апеляційні інстанції підтвердили правомірність заборони політичних партій. Так, у липні 2014 року Вищий адміністративний суд України (далі – ВАСУ) відкрив касаційне провадження у справі «Руського блоку», та лише 7 серпня 2017 року ВАСУ підтвердив правомірність заборони цієї партії (справа № 826/4717/14).

У той же час на парламентських виборах у 2019 році російськоцентрична політична партія «Опозиційна платформа – За життя» (далі – ОПЗЖ) отримала 43 з 450 депутатських мандатів, що дозволило сформувати другу за чисельністю фракцію у Верховній Раді. Кандидати, висунуті цією політичною партією, отримали 6 мандатів у мажоритарних округах, та 37 мандатів у багатомандатному виборчому окрузі, отримавши за пропорційною виборчою системою друге місце (13,05% голосів виборів) в Україні та здобувши перемогу за кількістю голосів в Донецькій та Луганській областях⁷. Головну частку своїх голосів політична партія отримала в східних та південних регіонах України.

За результатами місцевих виборів «Опозиційна платформа — За життя» увійшла до переліку лідерів за кількістю здобутих мандатів, представники, висунуті цією партією, отримали 9,6% від всіх депутатів місцевих рад, зокрема від цієї політичної сили обрано 13,1% депутатів обласних рад та 3,8% сільських, селищних, міських голів. Водночас партія отримала найбільшу за чисельністю фракцію в Миколаївській, Запорізькій, Одеській, Херсонській обласних радах та Миколаївській міській раді⁸.

⁴ Case of *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-5004&filename=002-5004> (дата звернення: 05.07.2022)

⁵ Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 30.04.2014 р. у справі N 826/4716/14 за позовом Міністерства юстиції України до Політичної партії «Руська Єдність». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801> (дата звернення: 05.07.2022)

⁶ Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва 13 травня 2014 року у справі № 826/4717/14 за позовом Міністерства юстиції України до Політичної партії «Руський блок». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605> (дата звернення: 05.07.2022)

⁷ Остаточний звіт за результатами спостереження Громадянської мережі ОПОРА на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року 189 с. - С. 162.

⁸ Остаточний звіт за результатами спостереження Громадянської мережі ОПОРА на місцевих виборах — 2020, - Київ, 2021 - 139 с. - С.99-102.

3. Зміни у правовому регулюванні діяльності політичних партій після другого етапу російського вторгнення (24 лютого 2022 року).

3.1 Рішення Ради національної безпеки та оборони про призупинення діяльності політичних партій.

З огляду на збройну агресію з боку Російської Федерації та умови правового режиму воєнного стану в Україні, 18 березня 2022 року Рада національної безпеки та оборони України (далі – РНБО) прийняла рішення, введене в дію Указом Президента щодо призупинення діяльності визначеного переліку з одинадцяти політичних партій. Така заборона діяльності відповідно до рішення РНБО поширюється лише на строк дії воєнного стану, тривалість якого обумовлена відповідними указами Президента України (воєнний стан продовжено до 23 серпня 2022 року включно). Тимчасові обмеження застосовано до таких політичних партій: «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Наші», «Опозиційний блок», «Ліва опозиція», «Союз лівих сил», «Держава», «Прогресивна соціалістична партія України», «Соціалістична партія України», партія «Соціалісти», «Блок Володимира Сальдо»⁹.

Фактично РНБО запропонувала загальний перелік з восьми критеріїв (антиукраїнська політична та організаційна діяльність; пропаганда війни; публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом; реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки; дії, спрямовані на незаконне захоплення державної влади; демонстрація проявів колабораціонізму, насильства; програмні та статутні цілі партії містять антиукраїнську позицію; поширення партією відомостей, що виправдовують, визнають правомірною, заперечують збройну агресію російської федерації проти України), та визначила перелік одинадцяти політичних партій, будь-яку активність яких призупинено у зв'язку з відповідністю діяльності одному чи кільком із зазначених в рішенні критеріїв. Слід також підкреслити, що законодавство України взагалі не містить такого інституту як призупинення діяльності політичних партій та відповідних процедурних норм, якими визначалися би підстави та порядок такого призупинення.

Повноваження Ради національної безпеки та оборони України щодо призупинення діяльності політичних партій не деталізовані в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»¹⁰. Відповідно до Указу, під час воєнного стану можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Так, відповідно до пункту 9 частини 1 статті 8 цього закону в Україні в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, військове командування разом із військовими адміністраціями можуть самостійно або разом із органами виконавчої влади і місцевого самоврядування порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій та громадських об'єднань.

Варто зазначити, що обмеження діяльності політичних партій не вступає в суперечність з Конституцією, згідно з рішенням Конституційного Суду у справі про утворення політичних партій в Україні: «Ч. 2 ст. 64 Конституції України не відносить право на свободу утворення політичних партій до переліку тих свобод, які ніким і в жодний спосіб не можуть бути обмежені. Це свідчить,

⁹ Указ Президента України № 153/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій»»

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765> (дата звернення: 05.07.2022)

¹⁰ Указ Президента України № 64/2022 від 23.05.2022 «Про введення воєнного стану в Україні»

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 05.07.2022)

що Конституція України допускає додаткове унормування законом загальних засад утворення і діяльності політичних партій за умови дотримання загальнодемократичних принципів»¹¹.

Таким чином, щоб зробити висновок щодо легітимності застосованих обмежень у вигляді механізму призупинення діяльності одинадцяти політичних партій, варто дослідити, чи відповідали дії держави в особі РНБО критерію пропорційності, а саме, чи було дотримано справедливої рівноваги (балансу) між інтересами держави (суспільства) та інтересами особи. Оскільки прийняття рішення про призупинення діяльності політичних партій було зумовлено прямою військовою агресією з боку російської федерації та триваючою інтенсивною антиукраїнською політичною та організаційною діяльністю окремих політичних сил, на мою думку, можна говорити про існування розумного співвідношення (обґрунтовану пропорційність) між метою, що ставилася для досягнення обмеження, а саме забезпечення національної безпеки та громадського порядку, та засобами, які для цього були використані, тобто призупинення діяльності окремих політичних партій, діяльність яких була спрямована на підтримку збройної агресії на період дії в Україні правового режиму воєнного стану. Об'єктивна необхідність прийняття такого рішення була зумовлена нагальною потребою вжиття невідкладних заходів, в умовах, коли діяльність політичних партій підривала основи національної безпеки (зокрема аналітики наводять приклади публічної співпраці Володимира Сальдо (колишнього мера Херсона) з російською окупаційною адміністрацією, зайняття ним посади голови окупаційної «Херсонської облдержадміністрації», діяльність Анатолія Шарія щодо поширення гасел російської пропаганди, підтримки представниками комуністичної партії окупації Криму і Донбасу¹²), тоді як заходи щодо заборони діяльності політичних сил в судовому порядку є досить тривалими в часі.

Приймаючи рішення про призупинення діяльності політичних партій, РНБО залишила за Міністерством юстиції визначений законодавством обов'язок вжити заходів щодо судової заборони відповідних політичних партій, що відповідає міжнародним стандартам заборони політичних партій. Відповідно до п. 73 Пояснювальної доповіді Кодексу належної практики щодо політичних партій заборона або розпуск політичних партій повинні розглядатися лише як крайній захід, що застосовується у виняткових випадках, під відповідальність суду¹³. На необхідності виключно судової процедури заборони політичних партій, діяльність яких призупинено після російської агресії, наголосило і ОБСЄ у Звіті про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні, починаючи з 24 лютого 2022 року (далі – звіт, підготовлений в рамках «московського механізму» ОБСЄ)¹⁴. Можемо констатувати, що у випадку України рішення РНБО таки призвело до подальшої реалізації саме судової процедури заборони зазначеного у ньому списку політичних партій, тому основоположний міжнародний стандарт щодо виключно судової заборони як крайнього обмеження діяльності політичних партій не був порушений.

Водночас спосіб обґрунтування рішення РНБО про призупинення діяльності політичних партій заслуговує на критику. Хоча приклади, які можуть бути кваліфіковані як антиконституційна діяльність цих політичних партій, є достатньо публічними та відомими в українському суспільстві,

¹¹ Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 1 ст. 10, п. 3 ч. 2, ч. 5, 6 ст. 11, ст. 15, ч. 1 ст. 17, ст. 24, п.3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text> (дата звернення: 05.07.2022)

¹² Bohdan Bernatskyi How Pro-Russian Collaborators Are Dealt With in Ukraine URL: <https://visegradinsight.eu/how-pro-russian-collaborators-are-dealt-with-in-ukraine/> (дата звернення: 05.07.2022)

¹³ Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії. Вид. 3-е, випр. і доповн. / за ред. Ю.Ключковського. В 2-х част. Ч. 2. К. Логос, 2016. С. 21.

¹⁴ Звіт ОБСЄ про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/517815.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

проте очевидним недоліком рішення РНБО є відсутність у ньому як чітких аргументів щодо призупинення діяльності кожної окремо з політичних партій, так і обґрунтування, які саме дії конкретної політичної сили дають підстави для застосування до неї обмежувального впливу держави. Спосіб, у який викладена мотивувальна частина рішення РНБО, на жаль, не дає аргументованої відповіді на сумніви щодо обґрунтованості рішення щодо призупинення діяльності політичних партій, висловлені в зарубіжній пресі та згадані у звіті, підготовленому в рамках «московського механізму» ОБСЄ¹⁵.

Зокрема, науковий співробітник Інституту східноєвропейських досліджень Вільного університету Берліна Володимир Іщенко наголошує на тому, що певні політичні партії зі списку можуть бути пов'язані з впливом російської м'якої сили, проте ці зв'язки рідко належним чином досліджуються та доводяться. Відсутнє обґрунтування того, яким чином призупинення партійної діяльності допоможе запобігти будь-яким діям членів чи керівників цих партій проти української держави, оскільки партійні організації, на думку аналітика, зазвичай дуже слабкі як політичні чи активістські колективи, а діяльність зі співпраці з Росією проводиться здебільшого позапартійними структурами, в той час як російські гроші не проводяться через офіційні рахунки партій¹⁶.

Підсумовуючи, на мій погляд, є підстави стверджувати, що справедлива рівновага у випадку призупинення діяльності політичних партій, що справді сприяли збройній агресії дотримана, тому рішення РНБО загалом відповідає критерію пропорційності для досягнення такої легітимної цілі як національна безпека держави та її територіальна цілісність. Водночас спосіб викладу мотивувальної частини рішення РНБО про призупинення діяльності одинадцяти політичних партій, відсутність прямого посилання на докази сприяння російській агресії конкретними політичними силами не відповідає критерію обґрунтованості, тобто урахування при прийнятті рішення усіх обставин, що мають значення для його прийняття рішення. Повноважні органи влади відповідальні за роз'яснення вимог та мети розширення нормативних приписів під час дії воєнного стану для максимального забезпечити принципу правової визначеності, адже політичні партії та громадські об'єднання в умовах воєнного стану мають чітко розуміти та передбачати і політичні, і правові наслідки своїх дій.

3.2 Доповнення законодавчих підстав заборони політичних партій.

Протягом березня-травня 2022 року Верховна Рада чотири рази змінювала перелік законодавчих підстав для заборони діяльності політичних партій. Звичайно, такий підхід до формування переліку законодавчих обмежень хоч і може бути виправданий в умовах воєнного стану, проте точно не є свідченням системності та зовсім не сприяє забезпеченню правової визначеності.

Слід зауважити, що три закони протягом весни 2022 року змінювали частину 1 статті 21 закону про політичні партії, а два закони, прийняті в один день, викладали зміст цієї частини по-різному, без взаємного врахування. Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» від 3 березня (2107-IX), що набув чинності 15 березня, визначив, що політична партія може бути заборонена в судовому порядку не лише у разі порушення партією вимог щодо створення і діяльності партій, а також у разі засудження її уповноважених осіб за колабораційну діяльність. Водночас прийнятий цього ж дня Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора» (2109-IX), який набув чинності 16 березня, виклав частину 1 статті 21 закону про політичні партії вже в інший спосіб. Таким чином, редакція статті за законом 2107-IX, що дозволяла заборону партії у випадку засудження її уповноважених осіб за колабораційну діяльність, діяла лише один день – 15 квітня, оскільки вже наступного дня увійшла в дію редакція закону 2109-IX. Натомість вже 3 травня 2022 року Законом України № 2243-IX «Про внесення змін

¹⁵ Там же.

¹⁶ Volodymyr Ishchenko Why did Ukraine suspend 11 'pro-Russia' parties?

URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/3/21/why-did-ukraine-suspend-11-pro-russia-parties> (дата звернення: 05.07.2022)

до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» (далі - Закон № 2243-IX) частина 1 статті 21 знову була викладена в новий спосіб.

Діюча на сьогодні редакція уповноважує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань (Міністерство юстиції України) невідкладно звертатися до суду з адміністративним позовом про заборону політичної партії у випадках виявлення фактів вчинення політичною партією дій, спрямованих, зокрема, на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки; порушення рівноправності громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками або поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України.

Законом № 2243-IX до Регламенту Верховної Ради України внесено положення, відповідно до якого у разі затвердження Президентом України рішення РНБО про зупинення діяльності політичної партії, яка сформувала у Верховній Раді депутатську фракцію, діяльність такої депутатської фракції зупиняється. Таким чином, на відміну від самої РНБО, якою при прийнятті рішення 18 березня 2022 року було застосовано термін «призупинення», законодавець постфактум зі спливом майже двох місяців легалізував практику РНБО щодо прийняття рішення про призупинення діяльності окремих політичних сил, проте застосував вже інший термін (а саме «зупинення», а не «призупинення»), та забрав прив'язку до темпоральної дії відповідного рішення лише на час дії воєнного стану. Після внесення цих змін виклад диспозиції статті 60 Регламенту Верховної Ради України дозволяє стверджувати, про можливість прийняття РНБО рішення про зупинення діяльності політичної партії в будь-який період та на будь-який строк, хоча таке повноваження та процедура його реалізації не передбачена ані в спеціальному законі «Про Раду національної безпеки і оборони України», ані в Законі «Про політичні партії в Україні».

Окрім того, Закон № 2243-IX встановив у статті 5 Закону «Про політичні партії в Україні» додаткові обмеження діяльності політичних партій, пов'язані з виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації та/або республіки білорусь проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України; глорифікацією, виправданням дій та/або бездіяльності осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію проти України, а також представників окупаційної адміністрації.

Натомість, через вісімнадцять днів Законом № 2265-IX від 22 травня 2022 року «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» український парламент знову вніс доповнення до статті 5 профільного закону про політичні партії, на цей раз заборонивши діяльність політичних партій, що здійснюють пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну (зокрема використання латинських літер «Z», «V» та символіки збройних сил російської федерації).

Окрім цього, в редакції зі змінами, внесеними Законом України № 2243-IX, з'явилася ще одна додаткова заборона, проте її викладено не в статті 5, яка встановлює повний перелік обмежень у діяльності політичних партій, а у статті 13, що регулює міжнародну діяльність політичних партій. Так, партіям заборонена співпраця, спрямована проти незалежності, суверенітету і територіальної

цілісності України, з політичними партіями, громадськими організаціями держави агресора, які внесені до Переліку політичних партій та громадських організацій-нерезидентів України, які створюють загрозу національній безпеці України. Такий перелік впродовж шести місяців з дня набрання чинності Законом уповноважена створити та вести Служба безпеки України (далі – СБУ) та оприлюднювати його на офіційному сайті. Водночас співпраця з політичними партіями, включеними СБУ до відповідного переліку, не зазначена ані серед загальних обмежень у діяльності політичних партій, ані як підстава для звернення Міністерством юстиції України до суду щодо заборони політичної партії, також законодавець не окреслив підстави та порядок включення політичних партій та громадських організацій-нерезидентів України до переліку тих, які створюють загрозу національній безпеці, віднісши це до дискреційних повноважень СБУ.

Оновлене регулювання заборони політичних партій не позбавлене і інших доволі серйозних недоліків. Так, Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) (далі – IFES) в аналізі нового законодавства щодо заборони політичних партій вказує на те, що попри неодноразове внесення змін до підстав заборони політичних партій надалі відсутня юридична визначеність щодо обсягу поняття «діяльність партії». Також залишаються нез'ясованими питання правомірності заборони політичної партії, якщо її окремі члени вчиняють дії, що є підставою для заборони партії, а також щодо кола осіб, пов'язаних з діями політичної партії. Питання полягає в тому, чи до таких осіб належать лише особи, які мають право представляти політичну партію згідно з її установчими документами, чи також й інші представники партії, а саме народні депутати, депутати місцевих рад, які висувуються партією, чи керівники місцевих організацій партії¹⁷.

4. Чи відповідає судова практика заборони політичних партій міжнародним стандартам?

Варто відзначити, що міжнародні стандарти в частині заборони чи розпуску політичних партій не лише закріплюють необхідність судового розгляду відповідної категорії справ, а і встановлюють вимоги до порядку судового розгляду, дослідження доказів та прийняття відповідного рішення. Відповідно до п. 73 Пояснювальної доповіді Кодексу належної практики щодо політичних партій «...судова влада необхідна для того, щоб уникнути чисто політичних мотивів, та відповідно до процедур, які забезпечують потрібні гарантії належного процесу, відкритості та чесного розгляду і повагу стандартів встановлених ЄКПЛ [Європейською конвенцією з прав людини]»¹⁸.

4.1 Міжнародні стандарти судового розгляду

Нова редакція Керівних принципів щодо регулювання політичних партій ОБСЄ/БДПЛ та Венеційської комісії, прийнята Венеційською комісією на її 125-му онлайн-пленарному засіданні (11-12 грудня 2020 р.)¹⁹, дещо по-новому визначила окремі питання, пов'язані із регулюванням заборони політичних партій. У 2020 році Венеційська комісія, на відміну від першої редакції Керівних принципів 2010 року, виділяє наступні ключові засади, що мають враховуватися при реформуванні національного законодавства та прийнятті рішення про заборону політичних партій: а) законність та субсидіарність; б) пропорційність; в) легітимність цілей та засобів заборони партії; г) відсутність реакції на випадкові дії чи дії, що мають незначний вплив; д) реагування на серйозну, неминучу загрозу; е) запобігання зловживанню правом на звернення за захистом.

Керівні принципи щодо регулювання політичних партій (2020 р.) є за своїм характером найактуальнішим узагальненням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), та цитують правові позиції суду у всіх ключових справах.

¹⁷ Аналіз нового законодавства щодо заборони політичних партій URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d8-eng.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

¹⁸ Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеційської Комісії – Вид. 3-е, випр. і доповн. / за ред. Ю.Ключковського. В 2-х част. - Ч. 2 – К. Логос, 2016.- 475 с - с. 21.

¹⁹ Guidelines on Political Party Regulation were approved by the Council for Democratic Elections at its 69th online meeting (7 October 2020) and adopted by the Venice Commission at its 125th online Plenary Session (11-12 December 2020). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e) (дата звернення: 05.07.2022)

Положення щодо законності та субсидіарності визначають, що лише переконливі та незаперечні причини можуть виправдати обмеження свободи асоціацій. Натомість, визначаючи пропорційність, експерти Ради Європи цитують резолюцію ПАРЕ 1308 (2002): *«Питання обмежень щодо політичних партій відображає дилему, яка стоїть перед усіма демократичними державами: з одного боку, ідеологія певних екстремістських партій суперечить демократичним принципам і правам людини, а з іншого боку, кожен демократичний режим повинен забезпечувати максимальну гарантію свободи вираження поглядів і свободи зібрань і асоціацій. Тому демократії повинні знайти баланс, оцінивши рівень загрози демократичному порядку в країні, який представляють такі партії, і забезпечивши гарантії»*.

Наступним принципом, який не визначався у Керівних принципах 2010 року, є легітимність цілей та засобів. Так, узагальнюючи практику ЄСПЛ, експерти Венеційської комісії визначили, що політичну партію не слід забороняти або розпускати лише за те, що її ідеї є несприятливими, непопулярними чи образливими (справа *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey* у ЄСПЛ). Оскільки демократія процвітає за рахунок свободи вираження поглядів, не може бути жодного виправдання для перешкодження політичній групі виключно тому, що вона прагне публічно обговорити становище частини населення держави. Отже, політична партія повинна мати можливість сприяти зміні законодавства або правових чи конституційних структур держави за двох умов: по-перше, засоби, що використовуються для цієї мети, повинні бути законними та демократичними; по-друге, запропонована зміна має бути сумісною з основоположними демократичними принципами (справа *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* у ЄСПЛ)²⁰.

Прикладом положень, зазначених у Керівних принципах 2020 року, може слугувати і параграф 59 справи *Yazar et al v. Turkey* (2002). В цій справі ЄСПЛ встановив, що жорстка, ворожа критика, висловлена керівниками партії щодо окремих дій збройних сил під час їх антитерористичної кампанії, сама по собі не може бути достатнім доказом, щоб прирівнювати партію до збройних груп, які здійснюють акти насильства. У цьому зв'язку Суд повторює, що межі допустимої критики ширші щодо уряду, ніж стосовно приватного громадянина. Суд не переконаний, що, критикуючи дії збройних сил, члени парламенту та посадові особи партії переслідували будь-яку іншу мету, крім виконання своїх обов'язків привернути увагу до проблем своїх виборців²¹.

Водночас постійні дії та промови на підтримку насильства та руйнування демократії, а також відмова лідерів партії та її членів дистанціюватися від терористичних актів та переконань, можуть, у конкретних випадках, виправдати розпуск політичної партії (справа *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* у ЄСПЛ). У цій справі ЄСПЛ зайняв позицію, що партія, навіть якщо вона використовує правові засоби для досягнення своїх цілей, може бути заборонена, якщо вона проводить політику «неповаги до демократії або спрямована на руйнування демократії та порушення прав і свобод, визнаних у демократіях»²².

Відсутність реакції на випадкові дії чи дії, що мають незначний вплив, означає, що деякі держави не забороняють партій, навіть якщо статuti та програмна діяльність партій порушують основні демократичні принципи, якщо вплив таких партій є незначним, і вони навряд чи виграють вибори, тому не вважаються неминучою загрозою демократичним принципам і цінностям. Навіть якщо партія відкрито не дистанціювалася від дій та виступів своїх членів чи лідерів, які можна було трактувати як непряму підтримку тероризму, враховуючи обмежений політичний вплив партії, її заборона була визнана невиправданою (справа *Party for a Democratic Society (DTP) and Others v. Turkey* у ЄСПЛ). Щоб розпуск був виправданим, необхідно довести участь статутного органу партії

²⁰ Case of *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-5004&filename=002-5004> (дата звернення: 05.07.2022)

²¹ Case of *Yazar and Others v. Turkey* URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60416> (дата звернення: 05.07.2022)

²² Guidelines on Political Party Regulation were approved by the Council for Democratic Elections at its 69th online meeting (7 October 2020) and adopted by the Venice Commission at its 125th online Plenary Session (11-12 December 2020). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e) (дата звернення: 05.07.2022)

(а не окремих її членів). Таким чином, вжиті дії або слова, висловлені в Інтернеті чи онлайн окремими особами в межах партії, хоча вони офіційно не представляють її, слід відносити лише до цих осіб. Те саме стосується індивідуальної поведінки членів, які не мали дозволу партії в рамках політичної/громадської та партійної діяльності. У таких випадках до таких осіб можуть бути застосовані відповідні цивільні та кримінальні санкції.

Однак те, що офіційна програма політичної партії не суперечить стандартам Конвенції, не є єдиним критерієм для визначення її цілей та намірів. Отже, зміст програми слід порівняти з діями лідерів партії та позиціями, які вони відстоюють, що разом узяті може розкрити фактичні цілі та наміри партії та виправдати її розпуск (параграф 101 справа *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* у ЄСПЛ)²³.

Реагування на серйозну, неминучу загрозу визначається таким чином, що загальне вивчення того, чи є заборона чи розпуск політичної партії виправданим, має зосереджуватись на тому, чи існували правдоподібні докази того, що ризик для демократії, припускаючи, що він був доведений, був достатньо неминучим; (параграф 104 справа *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* у ЄСПЛ)²⁴.

Іншим ілюстративним прикладом цього принципу є підхід, сформульований у параграфі 102 справи *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*. Так, ЄСПЛ вважає, що держава не може бути зобов'язана чекати на втручання, аж поки політична партія не захопить владу і не почне вживати конкретних кроків для впровадження політики, несумісної зі стандартами Конвенції та демократії. ЄСПЛ визнає, що якщо наявність такої небезпеки була встановлена національними судами, після детального контролю, держава може «розумно запобігти здійсненню такої політики, яка не сумісна з положеннями Конвенції»²⁵.

Остання засада пов'язана із запобіганням зловживанню правом на звернення за захистом та пов'язана з концепцією «демократії спроможної до самозахисту». Права, гарантовані Конвенцією, не можуть бути використані для руйнування демократії або з метою виправдання дій, завідомо спрямованих на знищення прав та свобод інших осіб або їх обмеження²⁶.

Крім загальних засад, що мають враховуватися при аналізі доказів та застосуванні матеріального законодавства для прийняття рішення про заборону політичних партій, рекомендаційні акти Венеційської комісії та ОБСЄ встановлюють також процесуальні стандарти розгляду судом справ про заборону політичних партій. Відповідно до п.7 Керівних принципів щодо заборони і розпуску політичних партій та подібних заходів (10-11 грудня 1999 року) рішення про заборону чи розпуск політичної партії повинно прийматися відповідним судовим органом за процедурою, що забезпечує усі гарантії належного процесу, відкритості та чесного судового розгляду²⁷. У п. 230 Керівних принципів щодо регулювання політичних партій ОБСЄ/БДПЛ та Венеційської комісії (15-16 жовтня 2010 року) також наголошується на справедливому і публічному розгляді справи у відкритому судовому засіданні неупередженим судом²⁸.

²³ Case of *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-5004&filename=002-5004> (дата звернення: 05.07.2022)

²⁴ Там же.

²⁵ Там же.

²⁶ Guidelines on Political Party Regulation were approved by the Council for Democratic Elections at its 69th online meeting (7 October 2020) and adopted by the Venice Commission at its 125th online Plenary Session (11-12 December 2020). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e) (дата звернення: 05.07.2022)

²⁷ Керівні принципів щодо заборони і розпуску політичних партій та подібних заходів (Венеція, 10-11 грудня 1999 року) // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеційської Комісії – Вид. 3-е, випр. і доповн. / за ред. Ю. Ключковського. В 2-х част. - Ч. 2– К. Логос, 2016. 475 с. С.292.

²⁸ Там же. С.136-137.

4.2 Практика судової заборони політичних партій після 24 лютого 2022 року

Як уже було зазначено, до початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України судові процеси щодо заборони політичних партій розглядалися судами з порушенням розумного строку. Розпочаті у 2014-2015 роках судові провадження щодо заборони Комуністичної партії України завершилися лише навесні 2022 року. Наприклад, 3 травня 2022 року завершився апеляційний розгляд справи про припинення діяльності Комуністичної партії України № 826/15408/15²⁹, провадження у якій розпочато 14 серпня 2015 року³⁰; 5 липня 2022 року прийнято рішення про заборону Комуністичної партії України³¹ у справі № 826/9751/14, провадження за якою відкрито було 11 липня 2014 року³².

Справу № 826/9751/14 про заборону «Комуністичної партії України» Ухвалою Окружного адміністративного суду м. Києва від 18 лютого 2015 року передано на розгляд іншого суду внаслідок того, що всіма суддями було заявлено самовідвід. Фактично розгляд справи з 2015 по 2022 рік не вівся, оскільки ухвала щодо передачі розгляду постійно оскаржувалася політичною партією. До прикладу, Рішенням Шостого апеляційного адміністративного суду від 2 серпня 2021 року було повернуто без розгляду апеляційної скарги та накладено на Комуністичну партію України штраф у розмірі двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, тобто 6 810, 00 гривень (2 270, 00 грн. x 3) за зловживання своїми процесуальними правами шляхом неоднократного подання апеляційної скарги³³, проте такі судові заходи не призводили до розгляду справи по суті. Внаслідок внесених Законом України № 2243-IX змін до Перехідних положень Кодексу адміністративного судочинства на період воєнного стану адміністративні справи про заборону політичної партії як суду першої інстанції підсудні апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Львів. Фактично розгляд в адміністративній справі № 826/9751/14 було завершено внаслідок імплементації законодавчих змін щодо зміни підсудності, лише 29 червня судом вжито заходи забезпечення позову та накладено заборону на розпорядження майном, зокрема 57 об'єктами нерухомого майна партії та її осередків та 11 транспортних засобів. Такий стан справ зумовлений відсутністю поступу у проведенні судової реформи та загалом негативно впливає на оцінку міжнародним співтовариством здатності держави до здійснення правосуддя у цій категорії справ.

Окремі з доказів, на підставі яких судом було прийнято рішення про заборону партії, можуть бути дискусійними в частині дотримання міжнародних стандартів. Зокрема, йдеться про те, що відмова представників Комуністичної партії України взяти участь у голосуванні за проект Заяви Верховної Ради України у зв'язку з зупиненням дії рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим про проведення загальнокримського референдуму була протрактована як «свідчення про підтримку Партією політики Російської Федерації, спрямованої на захоплення Криму». Слід зазначити, що конституційні засади депутатського індемнітету, визначені у статті 80 Конституції України, передбачають відсутність юридичної відповідальності народних депутатів за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах. Таким чином, наведення факту утримання депутатів, обраних за списком партії, від голосування навряд чи мав би слугувати доказом антизакононої діяльності політичної партії.

²⁹ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/17/22 від 05.07.2022 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793> (дата звернення: 05.07.2022)

³⁰ Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/15408/15 від 31.07.2015 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/47843180> (дата звернення: 05.07.2022)

³¹ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/17/22 від 05.07.2022 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793> (дата звернення: 05.07.2022)

³² Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/9751/14 від 11.07.2014 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39835184> (дата звернення: 05.07.2022)

³³ Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду 2 серпня 2021 року у справі № 826/9751/14.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98737641> (дата звернення: 05.07.2022)

Дещо іншою є ситуація з розглядом справи № 826/15408/15, у якій 26 лютого 2020 року Колегією суддів Шостого апеляційного адміністративного суду³⁴ прийнято рішення про поновлення провадження у справі за апеляційною скаргою Комуністичної партії України на постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 16 грудня 2015 року у справі за адміністративним позовом Міністерства юстиції України до Комуністичної партії України³⁵. Провадження зупинялося внаслідок того, що прийняття законного і обґрунтованого рішення у справі було неможливим до вирішення по суті пов'язаної справи за конституційним поданням 46 народних депутатів України №180/30-05 від 30.05.2017 у Конституційному Суді України, оскільки при вирішенні останньої могли бути встановлені обставини, що мають суттєве значення для вирішення даної справи (Висновок Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 листопада 2018 року)³⁶. Після поновлення провадження в березні, липні 2020 року, жовтні 2021 року та січня 2022 року, за клопотаннями учасників судового процесу, розгляд справи відкладався у зв'язку з введенням карантину та з метою запобігання поширення коронавірусу COVID-19. Лише 20 квітня 2022 року Міністерство юстиції України подало клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, яке було одразу задоволено, а остаточне рішення у справі винесено вже протягом 13 календарних днів. Апеляційна інстанція 3 травня 2022 року підтвердила, що Комуністична партія України справді не привела протягом одного місяця свої установчі документи, найменування та символіку у відповідність із вимогами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», що набув чинності 21 травня 2015 року, що є підставою для припинення її діяльності.

Судом також встановлено, що Конституція України та Закон України «Про політичні партії в Україні» допускають обмеження діяльності політичних партій у формі їх заборони, проте формулювання «заборона політичної партії» не є виключним, оскільки зазначена категорія включає в себе рівноцінні по значенню поняття, зокрема – припинення діяльності політичної партії, ліквідація або розпуск. Підтримуючи зазначене рішення загалом, хочу зауважити, що одночасне застосування в Законі України «Про політичні партії в Україні» поняття «заборона політичної партії», а в Законі України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» терміну «припинення діяльності політичної партії» з аналогічних підстав, суперечить правилам юридичної техніки та створює передумови для юридичної невизначеності.

Проблема незастосування національними судами при розгляді та винесенні рішень про заборону політичних партій, (на прикладі партій «Руський блок» та «Руська єдність») трискладового тесту для визначення чи втручання (1) було передбачене законом; (2) переслідувало законну мету; (3) було необхідним у демократичному суспільстві, комплексно досліджувалася в науковій літературі Богданом Бернацьким³⁷. Проте, як свідчить судова практика, хиби в обґрунтуванні судових рішень, зокрема здійснення в окремих справах виключно аналізу закликів та промов голови партії без оцінки діяльності партії загалом, на жаль, проявилися і в актуальній судовій практиці.

³⁴ Ухвала Шостого апеляційний адміністративного суду від 26 лютого 2020 року у справі № 826/15408/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87831286> (дата звернення: 05.07.2022)

³⁵ Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 16 грудня 2015 р. №826/15408/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54392066> (дата звернення: 05.07.2022)

³⁶ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 листопада 2018 року у справі № 826/15408/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78022865> (дата звернення: 05.07.2022)

³⁷ Див.: Бернацький Богдан Віталійович. Формування української моделі заборони політичних партій у світлі міжнародних стандартів і практик [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Бернацький Богдан Віталійович ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». Київ, 2019. 210 с.

URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16528/Bernatskyi_Formuvannia_ukrainskoi_modeli_zaborony_politychnykh_partii_u_svitli_mizhnarodnykh_standartiv_i_praktyk_dyseratsiia.pdf (дата звернення: 05.07.2022); Бернацький, Богдан. «Національні та європейські стандарти щодо заборони політичних партій.» Український часопис конституційного права 4 (2018): DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5> (дата звернення: 05.07.2022)

Протягом травня-липня 2022 року в провадженні Восьмого апеляційного адміністративного суду перебувало 16 проваджень щодо заборони політичних партій, які були призначені до розгляду та розглянуті у надзвичайно стислі строки. Положеннями Закону № 2243-IX скорочено строки розгляду справ про заборону політичних партій до одного місяця після відкриття провадження. З одного боку, це відповідає встановленому міжнародному стандарту, відповідно до якого своєчасний розгляд є важливим елементом справедливості процесу, водночас законодавство повинно встановлювати розумні терміни подання позову і винесення судових рішень³⁸, для того щоб суд мав достатньо часу для оцінки та аналізу всіх доказів і прийняття обґрунтованого рішення в таких важливих судових процесах як заборона політичних партій.

Варто відзначити, що лише чотири із зазначених судових процесів (щодо заборони партій «Справедливості та розвитку», «Соціалістична партія України», «Союз лівих сил», «Соціалісти») можна назвати відкритими, при розгляді всіх інших проваджень представникам громадських організацій та засобам масової інформації було відмовлено у допуску на судові засідання у зв'язку з карантинними обмеженнями. Варто зазначити, що Міністерством юстиції подавалися клопотання про розгляд справи за правилами загального позовного провадження та за участю сторін, проте в переважній більшості справ в їх задоволенні відмовлено. Хоча положеннями Закону № 2243-IX для цієї категорії справ передбачили необхідність розміщення на офіційних сайтах Міністерства юстиції та Верховної Ради всіх судових рішень, які підлягають апеляційному оскарженню, повісток та інформації про судові засідання, що загалом збільшує прозорість судового процесу для цієї категорії справ, практика проведення Восьмим апеляційним адміністративним судом закритих засідань, без допуску громадськості та проведення трансляції, призводить до того, що стандарт публічності розгляду справ у відкритому судовому засіданні не можна вважати дотриманим для процесів із заборони політичних партій у червні-липні 2022 року.

Аналізуючи тексти чотирнадцяти судових рішень першої інстанції, опублікованих на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України та у Єдиному реєстрі судових рішень, можна дійти висновку про те, що порядок збору доказів для підготовки справ до судового розгляду слід чіткіше конкретизувати у законодавстві. На цьому наголошує і IFES, підкреслюючи, що законодавство не уточнює, яким чином Міністерство юстиції за відсутності повноважень правоохоронного органу і здійснення слідчих дій, повинно встановлювати факти та надавати докази діяльності політичної партії, що суперечить Конституції та законодавству³⁹. З огляду на це при обґрунтуванні підстав заборони мали б домінувати докази діяльності політичної партії, спрямовані на руйнування демократії, захоплення влади та вжиття конкретних кроків для впровадження політики спрямованої на знищення прав та свобод інших осіб. Повноваження Служби безпеки чи іншого правоохоронного органу зі збору доказів, їх оформлення та передача Міністерству юстиції України, повинні бути чітко врегульовані як у законі про політичні партії, так і в спеціальних законах, що регулюють діяльність правоохоронних органів.

У судових рішеннях в якості доказу наведений лист Департаменту захисту національної державності Служби безпеки України на адресу Міністерства юстиції України від 26.03.2022 № 5/1-229⁴⁰ «Щодо призупинення діяльності політичних партій» із повідомленням про виявлення фактів антиукраїнської діяльності політичних партій. Аналіз судових рішень свідчить, що доказова база надана Службою безпеки містить в окремих випадках доволі фрагментарний характер, в окремих

³⁸ Див.: п.232 Керівних принципи щодо регулювання політичних партій ОБСЄ/БДПЛ та Венеційської комісії (15-16 жовтня 2010 року) // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеційської Комісії – Вид. 3-є, випр. і доповн. / за ред. Ю. Ключковського. В 2-х част. Ч. 2. К.: Логос, 2016. С. 136-137.

³⁹ Аналіз нового законодавства щодо заборони політичних партій <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d4-ukr.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁴⁰ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/6/22 від 16.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622172457-60.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

справах з переважанням інформації, доступної в мережі «Інтернет». Так у справі № П/857/11/22⁴¹ доказами діяльності партії на шкоду державній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України стала реєстрація співзасновником та фактичним керівником партії низки петицій на сайті Президента України та включення його до бази «Миротворець», у справі П/857/7/2 Службою безпеки України проведено огляд веб-сайту «деро.Вінниця» з публікацією про арешт заступника голови партії⁴², а також російської «Вікіпедії» та сайту «Радіо Свобода» та «Інтерфакс».

В якості доказів дуже часто наведені відомості з відкритих джерел щодо публічних висловлювань та дій представників партій, в тому числі представників депутатських фракцій та груп політичних партій у Верховній Раді України та місцевих радах або навіть депутатів місцевих рад попередніх скликань, повноваження яких вже припинено. Міжнародні стандарти, регулюючи питання відповідальності партії за дії та висловлювання представників, встановлюють дуже тонку межу: з одного боку, політична партія як ціле не може нести відповідальність за індивідуальну поведінку її членів, несанкціоновану партією в рамках політичної (публічної) чи партійної діяльності (п 4 Керівних принципів щодо заборони і розпуску політичних партій та подібних заходів), з іншого – для відповідності умовам щодо заборони акти і виступи лідерів та членів політичної партії повинні складала єдине ціле, що дало чітке уявлення про модель суспільства, задуману та пропаговану партією, яка несумісна з концепцією «демократичного суспільства» (параграф 104 справа *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* у ЄСПЛ)⁴³. Таким чином, міжнародні стандарти вимагають доказів легітимізації партією дій окремих представників, в той же час, наприклад, у справі № П/857/4/22 відсутність публічної незгоди подано в якості підтримки – *«поведінка, вислови та публікації лідерів політичної партії ...які суперечать Статуту партії, не викликали зі сторони членів партії офіційного осуду чи спростування, що в свою чергу може вказувати про підтримку таких дій, висловів та публікацій»*⁴⁴. Також в контексті аналізу судової практики виникає питання щодо кола осіб, діяльність яких може здійснюватися від імені політичної партії та братися до уваги при вирішенні питанні заборони її діяльності. Немає визначеності, чи до таких осіб слід відносити уповноважених представляти партію за статутними документами та згідно закону, чи також депутатів (в тому числі колишніх депутатів, обраних від політичної сили), інших членів партії чи навіть осіб, які вже втратили членство в політичній партії. До прикладу діяльність Іллі Киви, яка має ознаки протиправної, наводилася у якості доказів у рішеннях щодо заборони діяльності двох різних політичних сил. Так, у справі № П/857/8/22⁴⁵ він згаданий як внутрішньопартійна особа партії «ОПЗЖ», яка публічно виголошувала її позицію, в той час як представники партії у судовому засіданні посилалися на засудження партією дій колишнього народного депутата, тоді як у справі № П/857/10/22⁴⁶ зазначений як голова партії з липня 2017 по липень 2019, що «рейдерським шляхом» захопив «Соціалістичну партію України» та щодо якого *«існує вірогідність використання ... [авт.– партії] для проведення підривної діяльності проти України»*.

Виникає також питання стосовно того, чи можуть бути належними доказами, що підтверджують легітимність підстав для заборони політичної партії, висловлювання представників політичної партії чи положення партійної програми, що пропонують зміни до Конституції, до прикладу

⁴¹ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/11/22 від 13.06.2022 р.
URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094547-67.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁴² Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/7/22 від 17.06.2022 р.
URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622171831-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁴³ Case of *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-5004&filename=002-5004> (дата звернення: 05.07.2022).

⁴⁴ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/4/22 від 14.06.2022 р.
URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094122-48.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁴⁵ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/8/22 від 20.06.2022 р.
URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/28/20220628145949-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁴⁶ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/10/22 від 15.06.2022 р.
URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622093057-98.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

щодо «надання російській мові статусу офіційної», «ухвалення на референдумі та закріплення в Конституції України статусу України як позаблокової, нейтральної держави»⁴⁷. Адже якщо йдеться не про «зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, піджив її безпеки...» (стаття 37 Конституції України), то, відповідно до міжнародних стандартів ^{*48}, вони не виходять за межі допустимої суспільної дискусії, а тому не можуть бути підставою заборони політичної партії.

Окрім того Венеційська комісія та ЄСПЛ наголошує на тому, що докази існування реальної загрози конституційному ладу чи основним правам і свободам громадян повинні бути достатніми, натомість в окремих рішеннях в якості доказів наведені партійні інформаційні повідомлення критичного змісту. Наприклад, у справі № П/857/4/22 в якості доказу протизаконних дій політичної партії наведена різка критика керівником партії рішення про призупинення партії на час воєнного стану, така поведінка окреслена як така, що «*підриває авторитет держави в умовах війни та пропагує недовіру до керівництва країни*»⁴⁹, у справі П/857/7/22 – заклики представників політичної сили напередодні вторгнення «*заспокоїтися і не піддаватися паніці*» та «*відсутність підстав для хвилювання щодо нападу Росії на Україну*»⁵⁰, у справі № П/857/3/22 «*інформаційний контент (партійний сайт ... соціальна мережа «Facebook») спрямовувався на популяризацію партії та критику діючої української влади*»⁵¹.

Рішення у справі №640/24270/21, попри наявність у діяльності партій ознак пропаганди війни, взагалі не містить доказів антидержавної діяльності партії. Підставою для її заборони за мотивувальною частиною рішення стало те, що попри зміну найменування партії на території України до цього часу 443 зареєстровані нею структурні утворення здійснюють свою діяльність з використанням попереднього найменування «Слов'янськи народно-патріотичний союз», а 183 – «Партія політики ПУТІНА»⁵². Це рішення входить у пряму суперечність як з законодавством України, так і з Керівними принципами щодо регулювання політичних партій ОБСЄ/БДПЛ та Венеційської комісії, в яких чітко розмежовано застосування санкцій для притягнення до відповідальності партій за порушення вимог закону та заборону або розпуск партії, які наступають лише внаслідок застосування партією насильства чи загрози громадському спокою та демократичному конституційному ладу країни.

5. Підсумки

Аналіз законодавства, судової практики та міжнародних стандартів у сфері заборони діяльності політичних партій виявив низку проблем, які у майбутньому здатні підважити легітимність заборони національними судами діяльності політичних партій. Зокрема законодавство чітко не регулює порядок збору доказів протиправної діяльності політичних партій, не розмежовує дій ок-

⁴⁷ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/12/22 від 09.06.2022 р.

URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/13/20220613093902-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁴⁸ Тут йдеться про досліджувані в підрозділі 4.1 цієї статті міжнародні стандарти. Зокрема, на основі свободи вираження поглядів відсутні підстави заборони та розпуску політичної партії, яка ставить за мету мирну зміну конституційного ладу законними методами (п. 12 Керівних принципів щодо заборони політичних партій та подібних заходів Венеційської комісії); межі допустимої критики ширші щодо уряду, ніж стосовно приватного громадянина (§ 59 рішення ЄСПЛ у справі Yazar et al v. Turkey); політичну партію не слід забороняти або розпускати, лише за те, що її ідеї є несприятливими, непопулярними чи образливими, якщо відповідна партія не вдається до насильства і не загрожує ані громадському миру, ані демократичному конституційному ладу країни (п. 92 Керівних принципів щодо регулювання політичних партій ОБСЄ/БДПЛ та Венеційської комісії)

⁴⁹ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/4/22 від 14.06.2022 р.

URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094122-48.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁵⁰ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/7/22 від 17.06.2022 р.

URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622171831-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁵¹ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/3/22 від 13.06.2022 р.

URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/06/20220706103512-53.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

⁵² Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/14/22 від 24.06.2022 р.

URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/29/20220629161614-83.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)

ремих представників політичної партії та самої політичної сили, а окремі практики та позиції, висловлені в рішеннях Восьмого апеляційного адміністративного суду, за певних умов, вступають у суперечність з висновками Венеційської комісії та Європейського суду з прав людини у справах щодо заборони діяльності політичних партій.

В умовах збройної агресії російської федерації для України цілком прийнятним та очевидним є застосування концепції «демократії, спроможної до самозахисту», діяльність політичних партій, спрямована на захоплення влади, підтримку та сприяння державі-агресору, повинна фіксуватися та призводити до судової заборони таких політичних сил. Водночас такі рішення не повинні прийматися поспіхом, збір релевантних доказів, належне обґрунтування, співзвучне з вимогами міжнародних організацій, відкритість судових засідань та публічне обговорення доказів, що спричинили до прийняття судового рішення, є невід’ємними елементами легітимності процесу заборони політичних партій та неможливості подальшого винесення рішення щодо порушення Україною права на об’єднання в Європейському суді з прав людини.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Bohdan Bernatskyi How Pro-Russian Collaborators Are Dealt With in Ukraine URL: <https://vise-gradinsight.eu/how-pro-russian-collaborators-are-dealt-with-in-ukraine/> (дата звернення: 05.07.2022)
2. Guidelines on Political Party Regulation were approved by the Council for Democratic Elections at its 69th online meeting (7 October 2020) and adopted by the Venice Commission at its 125th online Plenary Session (11-12 December 2020). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e) (дата звернення: 05.07.2022)
3. Volodymyr Ishchenko Why did Ukraine suspend 11 ‘pro-Russia’ parties? URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/3/21/why-did-ukraine-suspend-11-pro-russia-parties> (дата звернення: 05.07.2022)
4. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії – Вид. 3-є, випр. і доповн. / за ред. Ю. Ключковського. В 2-х част. - Ч. 2 – К. Логос, 2016.
5. Аналіз нового законодавства щодо заборони політичних партій <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d4-ukr.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
6. Бернацький Богдан Віталійович. Формування української моделі заборони політичних партій у світлі міжнародних стандартів і практик [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Бернацький Богдан Віталійович ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». - Київ, 2019. - 210 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16528/Bernatskyi_Formuvannia_ukrainskoi_modeli_z_aborony_politychnykh_partii_u_svitli_mizhnarodnykh_standartiv_i_praktyk_dysertatsiia.pdf (дата звернення: 05.07.2022)
7. Бернацький, Богдан. «Національні та європейські стандарти щодо заборони політичних партій.» Український часопис конституційного права 4 (2018): DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5> (дата звернення: 05.07.2022)
8. Звіт ОБСЄ про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/517815.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
9. Остаточний звіт за результатами спостереження Громадянської мережі ОПОРА на місцевих виборах — 2020, - Київ, 2021 - 139 с.
10. Остаточний звіт за результатами спостереження Громадянської мережі ОПОРА на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року 189 с. - С. 162.
11. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

Перелік юридичних документів:

12. Case of Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR=002-5004=002-5004> (дата звернення: 05.07.2022)
13. Case of Yazar and Others v. Turkey URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60416> (дата звернення: 05.07.2022)

14. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 листопада 2018 року у справі № 826/15408/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78022865> (дата звернення: 05.07.2022)
15. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва 13 травня 2014 року у справі № 826/4717/14 за позовом Міністерства юстиції України до Політичної партії «Руський блок». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605> (дата звернення: 05.07.2022)
16. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 16 грудня 2015 р. № 826/15408/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54392066> (дата звернення: 05.07.2022)
17. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 30.04.2014 р. у справі № 826/4716/14 за позовом Міністерства юстиції України до Політичної партії «Руська Єдність». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801> (дата звернення: 05.07.2022)
18. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/10/22 від 15.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622093057-98.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
19. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/11/22 від 13.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094547-67.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
20. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/12/22 від 09.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/13/20220613093902-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
21. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/14/22 від 24.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/29/20220629161614-83.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
22. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/17/22 від 05.07.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793> (дата звернення: 05.07.2022)
23. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/3/22 від 13.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/06/20220706103512-53.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
24. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/4/22 від 14.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094122-48.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
25. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/4/22 від 14.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094122-48.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
26. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/6/22 від 16.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622172457-60.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
27. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/7/22 від 17.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622171831-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
28. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/7/22 від 17.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622171831-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
29. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № П/857/8/22 від 20.06.2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/28/20220628145949-50.pdf> (дата звернення: 05.07.2022)
30. Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 1 ст. 10, п. 3 ч. 2, ч. 5, 6 ст. 11, ст. 15, ч. 1 ст. 17, ст. 24, п.3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text> (дата звернення: 05.07.2022)
31. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text> (дата звернення: 05.07.2022)
32. Указ Президента України № 153/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій»» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765> (дата звернення: 05.07.2022)
33. Указ Президента України № 64/2022 від 23.05.2022 «Про введення воєнного стану в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 05.07.2022)
34. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/15408/15 від 31.07.2015 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/47843180> (дата звернення: 05.07.2022)
35. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/9751/14 від 11.07.2014 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39835184> (дата звернення: 05.07.2022)
36. Ухвала Шостого апеляційний адміністративного суду від 26 лютого 2020 року у справі № 826/15408/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87831286> (дата звернення: 05.07.2022)
37. Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду 2 серпня 2021 року у справі № 826/9751/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98737641> (дата звернення: 05.07.2022)

References

Bibliography:

1. Analiz novoho zakonodavstva shchodo zaborony politychnykh partii <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/ifes-comment-analysis-of-legislation-on-banning-parties-2022-05-18-d4-ukr.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
2. Bernatskyi Bohdan Vitaliiiovych. Formuvannia ukrainskoi modeli zaborony politychnykh partii u svitli mizhnarodnykh standartiv i praktyk [Tekst] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.11 / Bernatskyi Bohdan Vitaliiiovych ; Nats. unt «Kyievo-Mohylian. akad.». - Kyiv, 2019. - 210 c. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16528/Bernatskyi_Formuvannia_ukrainskoi_modeli_zaborony_politychnykh_partii_u_svitli_mizhnarodnykh_standartiv_i_praktyk_dysertatsiia.pdf (data zvernennia: 05.07.2022)
3. Bernatskyi, Bohdan. «Natsionalni ta yevropeiski standarty shchodo zaborony politychnykh partii.» *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava* 4 (2018): DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5> (data zvernennia: 05.07.2022)
4. Bohdan Bernatskyi How Pro-Russian Collaborators Are Dealt With in Ukraine URL: <https://vise-gradinsight.eu/how-pro-russian-collaborators-are-dealt-with-in-ukraine/> (data zvernennia: 05.07.2022)
5. Guidelines on Political Party Regulation were approved by the Council for Democratic Elections at its 69th online meeting (7 October 2020) and adopted by the Venice Commission at its 125th online Plenary Session (11-12 December 2020). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)032-e) (data zvernennia: 05.07.2022)
6. Ostatochnyi zvit za rezultatamy sposterezhennia Hromadianskoi merezhi OPORA na mistsevykh vyborakh — 2020, - Kyiv, 2021 - 139 s.
7. Ostatochnyi zvit za rezultatamy sposterezhennia Hromadianskoi merezhi OPORA na pozacherhovyykh vyborakh narodnykh deputativ Ukrainy 21 lypnia 2019 roku 189 s. - S. 162.
8. Savchyn M. V. Porivnialne konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2019. 328 s.
9. Volodymyr Ishchenko Why did Ukraine suspend 11 'pro-Russia parties? URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/3/21/why-did-ukraine-suspend-11-pro-russia-parties> (data zvernennia: 05.07.2022)
10. Yevropeyskyi demokratychnyi dorobok u haluzi vyborchoho prava: Materialy Venetsianskoi Komisii – Vyd. 3-e, vypr. i dopovn. / za red. YU. Kliuchkovskoho. V 2-kh chast. - CH. 2– K. Lohos, 2016.
11. Zvit OBSIE pro porushennia mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta prav liudyny, voieni zlochyny ta zlochyny proty liudianosti, vchyneni v Ukraini pochynaiuchy z 24 liutoho 2022 roku URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/517815.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)

List of legal documents:

12. Case of Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR=002-5004=002-5004> (data zvernennia: 05.07.2022)
13. Case of Yazar and Others v. Turkey URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60416> (data zvernennia: 05.07.2022)
14. Postanova Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva 13 travnia 2014 roku u spravi № 826/4717/14 za pozovom Ministerstva yustytzii Ukrainy do Politychnoi partii «Ruskyi blok». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605> (data zvernennia: 05.07.2022)
15. Postanova Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva vid 16 hrudnia 2015 r. № 826/15408/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54392066> (data zvernennia: 05.07.2022)
16. Postanova Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva vid 30.04.2014 r. u spravi № 826/4716/14 za pozovom Ministerstva yustytzii Ukrainy do Politychnoi partii «Ruska Yednist». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801> (data zvernennia: 05.07.2022)
17. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 21 lystopada 2018 roku u spravi № 826/15408/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78022865> (data zvernennia: 05.07.2022)
18. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinyim podanniam 46 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystyskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symboliky» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text> (data zvernennia: 05.07.2022)
19. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 12 chervnia 2007 roku № 2-rp/2007 za konstytutsiinyim podanniam 70 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen ch. 1 st. 10, p. 3 ch. 2, ch. 5, 6 st. 11, st. 15, ch. 1 st. 17, st. 24, p.3 rozdlu VI «Zakliuchni polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro politychni partii v Ukraini» (sprava pro utvorennia politychnykh partii v Ukraini) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text> (data zvernennia: 05.07.2022)
20. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/10/22 vid 15.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622093057-98.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)

21. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/11/22 vid 13.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094547-67.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
22. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/12/22 vid 09.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/13/20220613093902-50.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
23. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/14/22 vid 24.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/29/20220629161614-83.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
24. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/17/22 vid 05.07.2022 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793> (data zvernennia: 05.07.2022)
25. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/3/22 vid 13.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/06/20220706103512-53.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
26. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/4/22 vid 14.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094122-48.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
27. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/4/22 vid 14.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622094122-48.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
28. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/6/22 vid 16.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622172457-60.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
29. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/7/22 vid 17.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622171831-50.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
30. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/7/22 vid 17.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/22/20220622171831-50.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
31. Rishennia Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № P/857/8/22 vid 20.06.2022 r. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/06/28/20220628145949-50.pdf> (data zvernennia: 05.07.2022)
32. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 153/2022 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku «Shchodo pryzupynennia diialnosti okremykh politychnykh partii»» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765> (data zvernennia: 05.07.2022)
33. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 64/2022 vid 23.05.2022 «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (data zvernennia: 05.07.2022)
34. Ukhvala Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva u spravi № 826/15408/15 vid 31.07.2015 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/47843180> (data zvernennia: 05.07.2022)
35. Ukhvala Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva u spravi № 826/9751/14 vid 11.07.2014 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39835184> (data zvernennia: 05.07.2022)
36. Ukhvala Shostoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu 2 serpnia 2021 roku u spravi № 826/9751/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98737641> (data zvernennia: 05.07.2022)
37. Ukhvala Shostoho apeliatsiinyi administratyvnoho sudu vid 26 liutoho 2020 roku u spravi № 826/15408/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87831286> (data zvernennia: 05.07.2022)

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.2.2022.4

Вікторія Ковтуняк

аспірантка, Ужгородський національний університет,
Ужгород, Україна
E-mail: v.denikina@gmail.com

РІЗНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕДУРУ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО НЕЇ

DIFFERENT APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONSTITUTION AND THEIR IMPACT ON THE PROCEDURE FOR AMENDING IT

Viktoriia Kvtuniak

PhD student, Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine

Abstract | The article examines the theoretical and practical issues of analysis and understanding of amendments to the constitution through the prism of different approaches to understanding the constitution. It is noted that the specifics of amending the constitution cannot be clarified without a definitive understanding of the phenomenon of the constitution itself. The terms of real and actual constitution, as well as formal and material constitution, their relationship and influence are analyzed. It is noted that the essence and content of the constitution are revealed in the legal properties. Legal properties (features) of the constitutions of most modern countries are determined. The special properties of constitutions that influence the process of amending the basic law are highlighted. It is emphasized in the context of the topic under the analysis that one of the important legal properties of the constitution is its stability. Besides, the paper analyzes the issues of amending the constitution in the context of the constitutional process and the importance of the constitution as a legal basis for such a process. The process of amending the constitution is defined as an element of the constitutional process in the formation and establishment of the principles of constitutionalism, creating conditions for the functioning of the constitution to ensure and protect the rights and freedoms of man and citizen. It is emphasized that amending the constitution is a common and widespread world practice. The article also defines the importance of finding parity between the relentless processes of amending the constitution which are accompanied by frequent political crises in Ukraine and the real need to adjust the provisions of the Constitution of Ukraine in accordance with the requirements of society, the goals of state formation, and, most importantly, its compliance with the Constitution, its values, and principles.

Keywords: amendments to the constitution, constitutional process, constitutionalism, protection of human rights and freedoms, constitution, properties of the constitution.

Анотація | У статті досліджуються теоретичні та практичні питання процедур внесення змін до конституцій крізь призму різних підходів до розуміння феномену конституції. Відзначається, що специфіку внесення змін до конституційних текстів неможливо з'ясувати без остаточного розуміння сутності самої конституції. Аналізуються термінопоняття реальної та фактичної конституції, а також формальної і матеріальної конституції, їх співвідношення. Означено, що в юридичних властивостях конституції перш за все виявляються її сутність і зміст. Визначено юридичні властивості (ознаки) конституцій зарубіжних держав. Виокремлено особливі властивості конституцій, які впливають на процес внесення змін до них. В контексті досліджуваної теми підкреслюється, що однією із ключових юридичних властивостей конституції є її стабільність. Піддаються аналізу також питання внесення змін до конституції у контексті конституційного процесу та значення конституції як нормативно-правового підґрунтя такого процесу. Визначено процес внесення змін до конституції як елемент конституційного процесу у формуванні та утвердженні засад конституціоналізму, створення умов функціонування конституції з метою забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина. Підкреслюється, що внесення змін до конституції є звичайною та поширеною світовою практикою. Відзначається важливість пошуку паритету між невинними процесами щодо внесення змін до конституції, що супроводжуються частими політичними кризами в Україні, та реальною необхідністю корегування положень Конституції України відповідно до вимог суспільства та цілей державотворення, а також відповідності змін самій Конституції, її цінностям та принципам.

Ключові слова: внесення змін до конституції, конституційний процес, конституціоналізм, захист прав і свобод людини і громадянина, конституція, властивості конституції.

Постановка проблеми. Специфіку внесення змін до конституції неможливо з'ясувати без остаточного розуміння її феномену. Може видаватися дивним, що це питання досі залишається до кінця не вирішеним в країні, яка виразно стала на шлях побудови конституційної демократії, але факт залишається фактом. При цьому відбуваються не закономірні дискусії щодо окремих проблем теорії і практики конституціоналізму, а спроби фактичного заперечення фундаментальних конституційно-ідеологічних засад, безумовне узгодження яких є категорично необхідним в демократичному суспільстві кожної правової держави. Від них цілковито залежить і ставлення до мети та результату процесу оцінювання нормативних актів на предмет відповідності їх Конституції. Так, якщо діяльність, до прикладу, конституційних судів російської федерації чи білорусі ґрунтується на вихідному тлумаченні конституції як всього лише основного закону держави чи верховного нормативного акту в системі джерел законодавства, то й цілком очікуваними виглядають сумнозвісні результати роботи цих «органів конституційної юрисдикції». В Україні теж донині ще занадто багато об'єктивних чинників зумовлюють довільне, еkleктичне і нігілістичне сприйняття Конституції в суспільстві та фаховому середовищі. Неодноразові «скасування» та повернення чинності різних редакцій Конституції, публічне ігнорування її положень на найвищому політичному рівні та інші аналогічні обставини не сприяють утвердженню авторитету та дієвості Основного Закону. Крім того, не завжди враховується, що метою прийняття Конституції України стало не просто встановлення правил поведінки в найважливіших сферах суспільних відносин, а, передовсім, – визначення непорушних меж діяльності держави, створеної народом заради забезпечення та утвердження нею індивідуальних прав і свобод людини та громадянина, колективних прав громад і спільнот, усього Українського народу¹.

Серед науковців є прихильники різних теорій конституції, зокрема як: акту установчої влади народу, суспільного договору, акту обмеження державної влади, основного закону держави тощо. Усі зазначені та інші теорії відображають переважно лише якийсь один зріз цього фундаментального термінопоняття, а тому, навіть беручи до уваги значущість кожної з них, не гарантують всебічно обґрунтованого результату щодо розуміння конституції. Конституція ж, яка хоча й має різні

¹ Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 17-18.

прояви, повинна розумітися як комплексний і цілісний правовий акт, де здійснення (разом, спільно) влади народом, що досяг рівня розвитку політичної нації, є ключовим і визначальним, сутнісним компонентом, що створює необхідні передумови для її дієвості. Таким чином, Конституція України постає як акт триваючого націєтворення, усвідомлення та реалізації народом своєї сили (влади) творити і захищати власну державу, спільними зусиллями всіх для забезпечення прав та інтересів кожного зокрема².

Дотичні до порушених у цій науковій публікації питання досліджувались багатьма представниками науки конституційного права, серед них можна виділити таких науковців: Баймуратов М., Баглай М., Батанов О., Бориславська О., Вітрук Н., Джунь В., Домбровський І., Георгіца А., Гергелійник В., Журавський В., Заєць А., Калюжний Р., Кампо В., Кельман М., Копейчиков В., Козюбра М., Копиленко О., Кривенко Л., Кутафіна О., Лазарев В., Лукашова О., Лунь З., Мартиненко П., Марченко М., Мироненко О., Наливайко Л., Орзіх М., Погорілко В., Різник С., Стецюк П., Тацій В., Тесленко М., Тодика Ю., Тихий В., Цимбалістий Т., Фрицький О., Цвік М., Шаповал В., Шемшученко Ю. та ін. Однак залишаються ще недостатньо дослідженими та науково розробленими питання взаємозв'язку функцій та властивостей конституції і процедур внесення змін до неї, про що йтиметься далі.

Виклад основних положень. В особливих юридичних властивостях виявляються сутність і зміст конституції. Найважливішими властивостями конституції є: її особливе найменування; установчий характер її положень; особливий предмет правового регулювання; вища юридична сила; виступ у правовій системі в якості бази поточного законодавства; особливий механізм впливу конституційних положень на суспільні відносини; підвищена стабільність конституційних норм, обумовлена особливим порядком її прийняття, внесення змін і доповнень; особлива правова охорона³. Юридичними властивостями (ознаками) конституцій переважної більшості сучасних країн можна визначити наступні: а) найвища юридична сила; б) особливий порядок прийняття та внесення змін; в) особлива назва; г) політико-правовий характер; г) фундаментальність (основоположний характер); д) установчий характер; е) підвищена стабільність; є) підвищений ступінь охорони з боку держави; ж) програмний характер⁴.

За іншим трактуванням, юридичні властивості конституції – це ті характерні ознаки конституції, які відрізняють її від інших нормативно-правових актів і встановлюють роль та місце в ієрархії. Конституції України притаманна низка юридичних властивостей, які визначають її місце в правовій системі та роль у суспільстві. 1. Найвища юридична сила — одна з базових її властивостей. Конституція України обіймає найвищий щабель в ієрархічній системі правових актів. Усі інші правові акти повинні їй відповідати. 2. Пряма дія норм Конституції означає можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України. 3. Основа правової системи — Конституція є фундаментом національної правової системи, оскільки вона містить принципові положення всіх інших галузей права. 4. Підвищена стабільність. Конституція України закріпила базові засади конституційного ладу, форму держави, права і свободи громадян та ін. Порівняно з іншими нормативно-правовими актами Конституція розрахована на тривалу дію, що забезпечується особливим порядком внесення змін. 5. Особливий порядок ухвалення. Конституція України приймається з дотриманням спеціальної процедури безпосередньо народом або спеціально уповноваженим органом держави — Верховною Радою України⁵. Таким чином, можна зробити висновок, що більшість юридичних властивостей конституцій однаково визнаються дослідниками, навіть якщо останні по різному оцінюють її зміст і значення для суспільного та/або державного розвитку конкретної країни.

² Там само. С. 18.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. та ін. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. С. 48.

⁴ Конституційне право: підручник. / За заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 28.

⁵ Конституційне право України / За заг. редакцією Терлецького Д. С. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти. Одеса, 2020. С.48.

Нерідко властивості реальної конституції як нормативно-правового акта найвищої сили засвідчуються терміном «основний закон». Історично саме цей термін спочатку вживали у науці для позначення відповідного акта. Рідше для таких цілей використовувався термін «конституція». У наші дні обидва терміни виступають синонімами, а застосування одного чи другого зумовлене насамперед політико-правовими традиціями, що склалися у різних країнах. Проте конкретні конституції звичайно мають назву саме конституції. Терміни «основний закон» й «основні закони» (*lex fundamentalis, leges fundamentales*) походять із середньовічної латини. Термін «основні закони» почали вживати у XVI ст. у деяких європейських країнах у зв'язку з політичною боротьбою у суспільстві, яка відбувалася під впливом церковної реформації, з прагненнями обмежити абсолютну владу монарха⁶. Проте на сучасному етапі становлення науки конституційного права термін «Основний закон», хоча він і вживається одноразово в тексті Конституції України, видається не повністю доречним, таким, що відображає здебільшого радянські псевдоправові наративи.

Відтак відмова від звиклої практики застосування в науковому обігу терміну «Основний закон» зумовлена тим, що «конституція є основою легітимності державної влади лише якщо вона є результатом народного волевиявлення, суспільного консенсусу. Принципи, на яких вона заснована, мають універсальний, загально визнаний характер, уособлюють в собі існуючі традиції конституціоналізму. Тому публічна влада, яка поважає та дотримується норм конституції та розглядає її як установчий акт всього народу і при цьому ця влада перебуває під щільним контролем як з боку конституційних органів держави, так і громадянського суспільства, має всі підстави вважатися легітимною. І навпаки, влада, яка розглядає конституцію через призму своїх вузько-політичних інтересів, систематично порушує її, заперечує право громадян приймати і вносити зміни до неї, залишається при цьому безконтрольною, приречена втратити свою легітимність і, як наслідок, бути усунутою»⁷.

Крім того, у науковій літературі тривалий час використовується термін «фактична конституція», яким звичайно позначають наявну у конкретній країні організацію влади. Цей термін є небезспірним передусім у зв'язку з тим, що уможливорює визначення конституції поза змістом відповідного правового регулювання. Поняття «фактичної» конституції може сприйматися як таке, що заперечує нормативність конституції, роль і значущість здійснюваного нею регулювання, а це неприпустимо. Крім того, не викликає заперечень теза про те, що організація влади у конкретних країнах нерідко не повністю відображає зміст конституції у формально-юридичному сенсі. Від того, наскільки ця організація відповідає «юридичній» конституції, залежить оцінка останньої як реальної або фіктивної⁸.

У зазначеному контексті важливо зауважити, що однією із важливих юридичних властивостей конституції є її стабільність. Проте це не означає, що конституція не повинна змінюватися ні за яких обставин. В ній завжди мають знаходити відображення якісні зміни, що відбуваються у суспільних відносинах і становлять предмет конституційного регулювання. Інакше конституція може швидко перетворитися на історичний документ, зв'язок із реальною дійсністю та юридичну силу. Юридичною гарантією стабільності конституцій є особливий порядок внесення до них змін. Такий порядок покликаний забезпечити як стабільність, так і динамізм основного закону. В науці конституційного права традиційно конституції відповідно до способу внесення до них змін поділяються на гнучкі та жорсткі. Жорсткими визначаються конституції, зміни до яких вносяться у особливому порядку, який є більш складним порівняно із звичайною законодавчою процедурою, тобто – із процедурою прийняття звичайних законів. Тут потрібна не тільки більшість голосів депутатів, а й виконання низки додаткових процедур. Так, поправки до Конституції США приймаються голосами двох третин членів палат Конгресу (парламенту) або спеціально скликаного Кон-

⁶ Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 72.

⁷ Ковальчук В. Б. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. 2010. №2. С. 16.

⁸ Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 68.

ституційного конвенту. В обох випадках поправки мають бути ратифіковані законодавчими зборами або конвентами трьох четвертих штатів. Гнучкими визначаються конституції, порядок внесення змін до яких мало чим відрізняється від порядку, передбаченого для всіх інших законів. Здебільшого різниця полягає лише в кількості голосів депутатів парламенту, необхідної для внесення змін до конституції. Якщо для поточного закону достатньо простої більшості (50 % + 1) голосів, то для конституції цього замало – необхідно зібрати кваліфіковану більшість (не менше як дві третини голосів). Слід мати на увазі, що при здійсненні поділу конституцій на жорсткі та гнучкі необхідно зазначити, про яку саме конституцію йде мова – формальну чи матеріальну. Формальні конституції, як правило, є жорсткими. Матеріальні конституції завжди є гнучкими. Практичне значення має лише класифікація формальних конституцій у залежності від ступеню складності їхньої зміни, на дуже жорсткі, наприклад, конституція США 1787 року, Конституція України 1996 року, та менш жорсткі, наприклад, Основний Закон ФРН 1949 року, Конституція Казахстану 1995 року, Конституція Іспанії 1978 року та ін.⁹

Таким чином, в умовах конституціоналізму важливий не сам факт наявності конституції, а її змістове наповнення, що містить юридичні та політичні обмеження щодо органів державної влади та посадових осіб. Метою таких обмежень є забезпечення функціонування людиноцентричної суспільної системи, у якій головне призначення держави — гарантувати і захищати права та свободи людини і громадянина. З усіх відомих людству систем врядування демократія видається найбільш придатною для забезпечення існування такої системи, проте не кожна демократія має за мету захист прав людини. Адже демократія за своїм змістом передбачає перевагу колективного (загальної волі) над індивідуальним (свободою індивіда). Тому демократія також потребує відповідних обмежень¹⁰. А сучасна Україна є «конституційною державою з розвинутими інститутами представницької і безпосередньої демократії, різними формами самоврядування, підпорядкуванням усієї системи посадових осіб закону і контролю з боку представницьких установ, виборністю керівних ланок управлінського апарату, гласною державною діяльністю і відповідальністю посадових осіб перед загальним судом»¹¹. Більше того, обмеженість повноважень органів влади чіткими законодавчими рамками є обов'язковою умовою функціонування влади у правовій, демократичній державі. Положення ч. 2 ст. 19 Конституції України поширюється на всіх без винятку посадових осіб, незалежно від відомчої чи галузевої належності державного органу чи органу місцевого самоврядування, сфери його діяльності, характеру та обсягу повноважень, тобто на усіх, хто уособлює державну владу¹².

Варто також погодитися з І. Словською, що систему українського конституціоналізму складають такі складові: «1) чинна Конституція України як нормативно-правовий акт, тобто нормативно-правові основи українського конституціоналізму; 2) теорія Конституції, тобто вчення про Конституцію як наукові основи українського конституціоналізму; 3) історія Конституції України, її становлення і розвиток, тобто історичні основи українського конституціоналізму; 4) ідеологія Конституції України, тобто ідеологічні основи українського конституціоналізму; 5) конституційний лад України, тобто організаційні основи українського конституціоналізму»¹³. Органічною складовою українського конституціоналізму є й існуючий конституційний лад, тобто система суспільних відносин, встановлених на основі та відповідно до Конституції. Його основними складовими є державний і суспільний лад України. Складовою суспільного ладу у сучасній Україні є політична система. Її розуміють як організацію політичної влади в суспільстві, що передбачена і гарантована

⁹ Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 55-56.

¹⁰ Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму). *Право України*. 2014. № 7. С. 49.

¹¹ Речицкий В. В. Украинский конституционализм. Украинский опыт. Харьков: Фолио, 1998. С.142.

¹² Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: 2011. С. 139-145.

¹³ Словська І. Є. Поняття конституціоналізму. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 18. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 148—151.

Конституцією. Суб'єктами політичної системи є «Український народ як політична спільність, українська держава в особі вищих, центральних і місцевих органів державної влади, політичні партії, територіальні громади та органи місцевого самоврядування»¹⁴. Водночас важливою складовою політичної системи є форми безпосереднього народовладдя, не заборонені Конституцією, а також передбачені нею органи державної влади, які повинні забезпечувати її реалізацію, органи місцевого самоврядування, громадяни України. Цим органам надано широке коло громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав¹⁵.

При цьому права та свободи людини і громадянина мають загальнорегулятивне імперативно-правове значення і є основним критерієм визначення правової якості джерел чинного позитивного права, організації і діяльності всіх гілок державної влади і держави в цілому. Вони є невід'ємним компонентом підходу до людини, ставлення до неї як до творчої, інтелектуальної особистості, вільної і рівноправної»¹⁶. Конституція України є нормативно-правовим підґрунтям конституційного процесу (що за змістом становить собою конституційні перетворення у сучасній Україні) як політико-правового процесу поетапного перетворення конституційного законодавства (зі зміною тексту Конституції), розвитку конституційних правовідносин та конституційної правосвідомості, створення системи забезпечення (охорони) конституційного правопорядку з метою формування сучасного українського конституціоналізму¹⁷.

Але вкрай важливо розмежовувати поняття зміни тексту конституції та зміни змісту конституції (без втручання в конституційний текст). Адже зміна змісту конституцій без зміни їх тексту динамічно залежить від нових тлумачень конституцій органами конституційного контролю, іншими органами судової влади, а також від еволюції національних (суспільних) цінностей, відкрито закріплених в текстах конституцій. Для цього потрібно змінювати науково-практичні підходи до забезпечення збалансованості повноважень Президента України, народних депутатів, Верховної Ради України, Конституційного Суду України в процесі внесення змін до Конституції України з метою найбільш дієвої реалізації волі народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні.

Ніхто не заперечуватиме, що конституційний процес зіграв важливу роль у розвитку демократичних засад в Україні і є наслідком еволюції політичної системи, яка впливає на всі сторони життєдіяльності українського суспільства і визначає розвиток країни на багато років уперед¹⁸. Якщо мова йде про зміни до Конституції, то порядок внесення змін встановлений Конституцією, урегульований законами і іншими нормативними актами. На відміну від процедури внесення змін до Конституції, конституційний процес – значно ширше явище, яке включає в себе і історичну спадщину, історію вітчизняного конституціоналізму, і процедуру прийняття конституції та набуття нею чинності, і функціонування основних конституційних інститутів. Якщо говорити про термін «реформа», то він відрізняється від «процедури внесення змін до конституції» тим, що це поняття не обов'язково повинно відображати саме внесення змін до тексту Основного закону. Під конституційною реформою може розумітися і реформа політична, зміна повноважень державних органів на підставі зміни законів та інших нормативних актів, яке не обов'язково тягне зміни конституційні. Також термін «реформа» нерідко використовується для характеристики окремого етапу конституційної історії. Поняття «процедура», у даному контексті, вужче, і так би мовити, конкретне. Під процедурою у теорії держави та права розуміють чітко врегульовану правом діяльність упов-

¹⁴ Пустовіт Ж. Поняття соціальних гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2001. № 3. С. 28–30.

¹⁵ Тодика Ю. М. Конституція України - Основний Закон держави і суспільства: Навчальний посібник. Харків: Факт, 2001. С. 295–317.

¹⁶ Колотова Н. В. Права человека как сфера взаимодополнения. *Права человека и политическое реформирование (юридические, этические, социально-психологические аспекты)* / Отв. ред. Е. А. Лукашева. Москва: ИГП РАН, 1997. С. 147.

¹⁷ Крусян А. Фактори конституційного процесу в сучасній Україні: у пошуках стабільності та демократичного розвитку. *Право України*. 2014. № 7. С. 167.

¹⁸ Байрачна Л. К. Конституція як інструмент легітимації державної влади. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 4, т. 1. С. 41.

новажених суб'єктів, яка спрямована на досягнення певного результату. Враховуючи вищевикладене, під терміном процедура внесення змін до Конституції слід розуміти врегульовану діяльність уповноважених суб'єктів по ініціюванню, підготовці, розгляду та прийнятті змін до Конституції України, крім тих, які заборонені законодавством, та введення їх в дію у встановленому законодавством порядку¹⁹.

Цілковито очевидно, що встановлений порядок внесення змін до Конституції України дає підстави для висновку про те, що Конституцію України слід віднести до жорстких, про що переконує, зокрема, розгляд її XIII розділу. Ускладнений порядок зміни Конституції України встановлений з метою забезпечення стабільності Конституції як основного закону України. Водночас він спрямований на забезпечення поєднання стабільності та динамізму Конституції. Це дає можливість своєчасно реагувати на конституційному рівні на об'єктивні потреби розвитку суспільства та вдосконалення державного управління²⁰.

При цьому, як відзначає В. Шаповал, питання стосовно юридичної природи актів (законів) про внесення змін або доповнень до конституції, передусім прийнятих парламентом, вже давно визнані дискусійними. Іноді, по суті, корегуючи концепцію установчої влади, розрізняють первинну і вторинну установчу владу, екстраполюючи призначення першої прийняттю самої конституції, а призначення другої — внесенню до неї змін. Так, відмінності у юридичній природі конституції й актів, якими до неї вносяться зміни або доповнення, незалежно від назви цих актів, не можуть існувати. Інакше довелось б визнати різну природу різних положень конкретної і вже зміненої конституції. Така еkleктика неприпустима, адже будь-який правовий акт об'єктивно є цілісним за формою і змістом та єдиним за своєю природою. Змінену або доповнену конституцію не можна сприймати за її природою як своєрідну «клаптикову ковдру» ще й тому, що це фактично поставило б під сумнів таку ознаку системи права, як субординованість різних актів, що її становлять, юридична природа кожного з яких, як зазначалося, єдина. Теза про відмінність юридичної природи конституції й актів (законів) про внесення до неї змін зумовлена, зокрема, тим, що, починаючи з другої половини XIX ст., звичайною практикою стало прийняття конституції парламентом — органом законодавчої влади. Але, по суті, одночасно відповідну діяльність парламенту почали трактувати як реалізацію не законодавчої, а установчої влади, що також засвідчувало певне корегування концепції установчої влади²¹.

На думку А. Крусян, ґрунтуючись на системному аналізі конституційно-правової та соціально-політичної практики, з урахуванням чинного конституційного законодавства та міжнародно-правового досвіду у сфері державно-правового будівництва, в контексті формування українського конституціоналізму основними напрямками (тенденціями) сучасних конституційних перетворень, відповідно до яких має бути здійснена модернізація Конституції України, є: вдосконалення конституційного ладу в напрямку ефективізації організації та функціонування державної влади з необхідним її обмеженням (самообмеженням) на принципах конституціоналізму; формування громадянського суспільства; забезпечення і захист прав та інтересів людини; конституційне закріплення принципу взаємодії органів державної влади та відповідного конституційно-правового механізму такої взаємодії; визначення конституційного статусу регіональних мов; конституційне забезпечення здійснення адміністративно-територіальної та муніципальної реформ, які повинні бути спрямовані на децентралізацію публічної влади; необхідність удосконалення організації та ефективізації здійснення публічної влади на місцевому рівні; розширення способів регулювання суспільних відносин у публічно-правовій сфері, зокрема, використовуючи для цього договірні основи як умову реалізації демократичних принципів конституціоналізму, як універсальний

¹⁹ Колодій І.П. Співвідношення понять «процедура внесення змін до конституції», «конституційний процес» та «конституційна реформа». *Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави: матеріали II міжнар. міжеуз. наук. конф.* (Харків, 22–23 листоп. 2013 р.) / за заг. ред. П.І. Орлова; Харк. екон.-прав. ун-т. Харків, 2013. С. 212-213.

²⁰ Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 56.

²¹ Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 78.

інструмент децентралізованого управління, як форму взаємодії між центральними органами державної влади і місцевими органами публічної влади (державними і публічно-самоврядними), а також як спосіб узгодження інтересів і цілеспрямованості спільних дій інших суб'єктів конституційних відносин; науково-теоретичне обґрунтування, конституційно-правове закріплення гарантій і відповідних правових механізмів для подальшого поступального розвитку форм безпосередньої демократії в Україні; конституційне визначення порядку прийняття нової Конституції²². Зазначена позиція набуває нового змістового наповнення в сучасних умовах воєнної агресії російської федерації проти України. З одного боку – необхідність конституційних змін є природною обставиною кожних фундаментальних демократичних перетворень, з іншого – зміни до Конституції України закономірно не допускаються в умовах воєнного стану. Як вирішити цю дилему – спільне завдання теоретиків і практиків конституційного права, державних і громадських діячів, усіх небайдужих громадян України.

Висновки. Наукова доктрина та світова практика свідчить про підвищену стабільність основних законів держав. Однак за сучасних умов стрімких змін у суспільному житті буде помилкою перебільшувати цінність «недоторканності» конституції. Стосовно порядку внесення змін, майже всі конституції світу (за винятком так званих «неписаних») вважаються жорсткими. Проте це не означає, що ускладнена процедура внесення змін до конституцій має бути перешкодою для конституційної модернізації. Класичним прикладом підтвердження позиції про небажаність внесення відповідних змін вважається конституція США, прийнята ще в 1787 році. Водночас якимось применшується значення наявності 27 поправок до її тексту, який складається лише із семи статей і регулює досить обмежене коло питань, особливу жорсткість американської конституції, а також активну позицію Верховного Суду США, який, через свою практику, досить вдало її «компенсує». Інші приклади говорять самі за себе: Конституція Грузії 1995 року змінювалася вже понад 20 разів; до конституції ФРН, що набула чинності в травні 1949 року, було внесено понад 50 змін, серед них і ті, що стосувалися вступу до НАТО (1956), стану оборони (1968), наслідків об'єднання Німеччини (1994). Конституція Франції від 1958 року діє з численними змінами. Отже, внесення змін до конституції є звичайною світовою практикою, яка дає змогу ефективно враховувати і зміни в суспільному житті, зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на якість організації держави й суспільства, безпеки та добробуту громадян²³.

Отже, внесення змін до конституції є звичайною та поширеною світовою практикою, яка дає змогу ефективно враховувати зміни в суспільному житті, зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на якість організації держави й суспільства, безпеки та добробуту громадян. Натомість питання щодо таких змін не лише в тому, наскільки вони потрібні чи зумовлені об'єктивними обставинами, а й у тому, чи відповідають вони сучасним тенденціям розвитку суспільства, світовим глобалізаційними тенденціям, а головне – викликам національній безпеці держав, їх незалежності і здатності виконувати свій головний обов'язок – утверджувати, захищати і забезпечувати права і свободи своїх громадян.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. та ін. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.

²² Крусян А. Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр.*; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 244.

²³ Див. Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 333.

2. Байрачна Л. К. Конституція як інструмент легітимації державної влади. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 4, т. 1. С. 41–46.
3. Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму). Право України. 2014. № 7. С. 47-54.
4. Ковальчук В. Б. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі. Ча-сопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2010. №2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10kvbpdd.pdf>. (дата звернення 25.06.2022).
5. Колодій І. П. Співвідношення понять «процедура внесення змін до конституції», «конституційний процес» та «конституційна реформа». Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави: матеріали II міжнар. міжвуз. наук. конф. (Харків, 22–23 листоп. 2013 р.) / за заг. ред. П.І. Орлова; Харк. екон.-прав. ун-т. Харків, 2013. С. 206– 214.
6. Колотова Н. В. Права человека как сфера взаимодействия. Права человека и политическое реформирование (юридические, этические, социально-психологические аспекты) / Отв. ред. Е. А. Лукашева. Москва: ИГП РАН, 1997. С. 139–150.
7. Конституційне право України / За заг. редакцією Терлецького Д. С. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти. Одеса, 2020. 242 с.
8. Конституційне право: підручник. / За заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 484 с.
9. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: 2011. 1128 с.
10. Крусян А. Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр.; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 235-247.
11. Крусян А. Фактори конституційного процесу в сучасній Україні: у пошуках стабільності та демократичного розвитку. Право України. 2014. № 7. С. 167-174.
12. Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.
13. Пустовіт Ж. Поняття соціальних гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. Право України. 2001. № 3. С. 28–30.
14. Речицкий В. В. Украинский конституционализм. Украинский опыт. Харьков: Фолио, 1998. 160 с.
15. Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 548 с.
16. Словська І.Є. Поняття конституціоналізму. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 18. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 148—151.
17. Тодика Ю. М. Конституція України - Основний Закон держави і суспільства: Навчальний посібник. Харків: Факт, 2001. 382 с
18. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. Право України. 2014. № 7. С. 64-84.

References

Bibliography:

1. Afanasieva M. V., Baltzii YU. YU., Batan YU. D. ta in. Konstytutsiine pravo Ukrainy: prahmatychnyi kurs: navch. posib. / za zah. red. M. V. Afanasievoi, A. A. Yezerova. Odesa: Yurydychna literatura, 2017. 256 s.
2. Bairachna L. K. Konstytutsiia yak instrument lehitymatsii derzhavnoi vlady. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky. 2017. Vyp. 4, t. 1. S. 41–46.
3. Boryslavska O. Konstytutsiina reforma yak shliakh formuvannia v Ukraini konstytutsiinoi systemy obmezhenoho pravlinnia (na osnovi dosvidu yevropeiskoi modeli konstytutsionalizmu). Pravo Ukrainy. 2014. № 7. S. 47-54.
4. Kolodii I. P. Spivvidnoshennia poniat «protseura vnesennia zmin do konstytutsii», «konstytutsiinyi protses» ta «konstytutsiina reforma». Rol nauky v formuvanni hromadianskoho suspilstva ta pravovoi derzhavy: materialy II mizhnar. mizhvuz. nauk. konf. (Kharkiv, 22–23 lystop. 2013 r.) / za zah. red. P.I. Orlova; Khark. ekon.-prav. un-t. Kharkiv, 2013. S. 206– 214.
5. Kolotova N. V. Prava cheloveka kak sfera vzaimodopolneniia. Prava cheloveka i politicheskoe reformirovanie (iuridicheskie, eticheskie, sotsialno-psikhologicheskie aspekty) / Отв. ред. Е. А. Lukasheva. Moskva: IGP RAN, 1997. S. 139–150.
6. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / redkol.: V. YA. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), YU. H. Barabash ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: 2011. 1128 s.

7. Konstytutsiine pravo Ukrainy / Za zah. redaktsiieiu Terletskoho D. S. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity. Odesa, 2020. 242 s.
8. Konstytutsiine pravo: pidruchnyk. / Za zah. red. O. S. Bakumova, T. I. Hudz, M. I. Marchuka. MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. Sprav. Kharkiv, 2019. 484 s.
9. Kovalchuk V. B. Konstytutsiia yak osnova lehitymnosti publichnoi vlady v pravovii demokratychnii derzhavi. Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Pravo". 2010. №2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10kvbpdd.pdf>. (data zvernennia 25.06.2022).
10. Krusian A. Faktory konstytutsiinoho protsesu v suchasni Ukraini: u poshukakh stabilnosti ta demokratychnoho rozvytku. Pravo Ukrainy. 2014. № 7. S. 167-174.
11. Krusian A. R. Modernizatsiia Konstytutsii Ukrainy: dosvid, suchasnist ta perspektyvy. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»: zb. nauk. pr.; MONmolodspport Ukrainy, NU «OIUA». Odesa: Yuryd. l-ra, 2012. T. 11. S. 235-247.
12. Maidannyk O. O. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navch. posib. Kyiv: Alerta, 2011. 380 s.
13. Pustovit ZH. Poniattia sotsialnykh harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. Pravo Ukrainy. 2001. № 3. S. 28–30.
14. Rechitskii V. V. Ukrainskii konstitutsionalizm. Ukrainskii opyt. Kharkov: Folio, 1998. 160 s.
15. Riznyk S. Konstytutsiinist normatyvnykh aktiv: sutnist, metodolohiia otsiniuvannia ta systema zabezpechennia v Ukraini: monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2020. 548 s.
16. Shapoval V. Fenomen konstytutsii yak osnovnoho zakonu. Pravo Ukrainy. 2014. № 7. S. 64-84.
17. Slovka I.YE. Poniattia konstytutsionalizmu. Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky. Vyp. 18. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2002. S. 148—151.
18. Todyka YU. M. Konstytutsiia Ukrainy - Osnovnyi Zakon derzhavy i suspilstva: Navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Fakt, 2001. 382 s

УДК 342.7

doi.org/10.30970/jcl.2.2022.5

Всеволод Речицький

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
України, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3036-9872

E-mail: v.v.rechytskyi@nlu.edu.ua

КОНСТИТУЦІЯ, КОНСТИТУЦІЙНА ДОКТРИНА, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І ВІЙНА

CONSTITUTION, CONSTITUTIONAL DOCTRINE, CONSTITUTIONAL PROCESS AND WAR

Vsevolod Rechytskyi

Associate Professor at the Department of Constitutional Law, Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

Abstract | With the beginning of full-scale Russian aggression, many questions have arisen in the field of constitutional law. Quite a few problematic aspects not only remain open but are expanding. In the conditions of martial law, the correlation between the current norms of the Constitution of Ukraine and the constitutional doctrine is relevant. Equally important is the search for answers to questions concerning the type of democracy in Ukraine, the right to freedom of expression, state ownership of land, interaction between society and the state, etc.

Changes in civil society caused by the events of the war are inevitable. There is no doubt that the Ukrainian constitutional process is not yet complete. Today the official constitutional doctrine of Ukraine is influenced by the American and European constitutional paradigm, as well as internal conditions in the country. The circumstances of the war in practice have caused a departure from established norms of law. In particular, the right to free acquisition and possession of firearms, actively promoted by top officials, has been implemented by handing out weapons to members of the territorial defense, the ban on censorship is combined with the withdrawal from selling Russian-language literature. The forced deprivation of Ukrainian citizenship, the reduction of the fundamental role of private property and other consequences of the current circumstances in the state are actively discussed.

Keywords: Ukrainian constitutionalism, martial law, Constitution of Ukraine, official constitutional doctrine, constitutional narrative.

Анотація | З початком повномасштабної російської агресії виникло чимало питань у сфері конституційного права. Низка проблемних моментів не лише залишається відкритою, а й розширюється. Зокрема, в умовах воєнного стану актуальним є співвідношення між чинними нормами Конституції України та конституційною доктриною. Не менш важливим є пошук відповідей на питання щодо типу демократії в Україні, права на свободу вираження поглядів, державної власності на землю, взаємодії суспільства та держави, тощо.

Зміни в громадянському суспільстві, що спричинені подіями війни, неминучі. Без сумніву, про завершеність українського конституційного процесу поки не йдеться. Сьогодні офіційна конституційна доктрина України знаходиться під впливом як американської і європейської конституційної парадигми, так і внутрішніх умов. Обставини війни на практиці зумовили відхід від усталених норм права. Зокрема, право на вільне придбання й володіння вогнепальною зброєю, яке активно пропагується вищими посадовими особами, реалізувалось у вигляді роздачі зброї членам територіальної оборони, заборона цензури поєднується з вилученням із продажу російськомовної літератури. Активно обговорюється насильницьке позбавлення українського громадянства, применшення фундаментальної ролі приватної власності та інші наслідки сучасних обставин у державі.

Ключові слова: український конституціоналізм, воєнний стан, Конституція України, офіційна конституційна доктрина, конституційний наратив.

1. Схоже на те, що воєнний стан, у якому опинилася Україна після початку повномасштабної російської агресії 24 лютого 2022 р., не стільки призупинив, скільки інтенсифікував конституційні дебати довкола таких питань, як Конституція України (текст, правовий наратив), офіційна й неофіційна (академічна) конституційна доктрина, конституційний процес тощо.

2. Про все це продовжують говорити в умовах війни, яка вимагає не лише конкретної постановки запитань, але й лапідарних відповідей на поставлені питання. У свою чергу, навіть найбільш успішні відповіді вимагають їх конкурентного порівняння, відбору й прагматичної оцінки. Науковці при цьому обмежуються, як правило, спостереженнями й роблять обережні висновки. У разі удачі висновки стають рекомендаціями. Однак по порядку.

3. Український конституційний наратив тут – це чинний текст Конституції України 1996 р. з усіма його покращеннями (amendments), змінами й доповненнями. Наратив (те, що хотіли сказати й зуміли сказати творці конституції) слід відрізнити від офіційної конституційної доктрини – продукту діяльності Конституційного Суду України (далі – КСУ), який має нижчий рівень «канонічності». На відміну від тексту Конституції України, офіційна доктрина не вважається інтелектуальним продуктом установчої чи законодавчої гілки влади й може бути переглянута КСУ. При цьому КСУ, безпосередньо відповідальний за формування офіційної конституційної доктрини України, не несе відповідальності за текст (наратив) чинного Основного Закону. Що ж стосується неофіційної (академічної) конституційної доктрини України, то вона є інтелектуальним продуктом всіх компетентних і зацікавлених в питаннях конституціоналізму політиків і правознавців.

4. Як відомо, український конституційний процес характеризувався від початку дискретним характером, перериванням поступовості. Це зрозуміло з огляду на те, що Україна в 1991-1996 рр. перебувала в стадії початкового осмислення переходу від радянського авторитаризму до демократії й свободи. Спочатку робоча група Конституційної Комісії під головуванням Леоніда Юзькова запропонувала українським законодавцям «американську» конституційну модель (президентська республіка з віце-президентом, двопалатний парламент тощо), яку не було прийнято все ще політично впливовими тоді комуністами й соціалістами. Проект обговорювали й переписували, і навіть за участю західних експертів, а влітку 1996 р. на його зміст особисто вплинув лідер українських соціалістів Олександр Мороз. Ключові для ст. 5 Конституції України положення про повновладдя народу були включені в проект за його ініціативою.

5. Спроба змінити конституційний дизайн в часи президентства Віктора Януковича (Конституційна Асамблея переглянула весь текст Основного Закону) закінчилася невдачею через «Революцію гідності» 2013-2014 рр. Подальші спроби модернізації Розділу II про права людини Конституційною Комісією України за президентства Петра Порошенка так само виявилися безрезультатними. Оновлення конституційного статусу Автономної Республіки Крим у 2017 р. шляхом перетворення АРК з територіальної автономії на національну автономію кримських татар також зазнало фіаско. Не виключено, що Українська держава виявилася неготовою надати кримським татарам – корінному народу України, політичне представництво й землю в повномасштабну власність.

6. Таким чином, в обставинах теперішньої війни перед Україною залишається відкритою низка принципів в конституційному сенсі питань:

а) чи повинна Україна й надалі обмежуватися політичним режимом простої (електоральної) демократії, чи вона готова утверджувати в себе консолідовану демократію ліберального типу;

б) чи повинні права людини в Основному Законі України бути правами переважно «позитивного» (колективістичного) чи «негативного» (індивідуалістичного) зразка;

в) чи повинна Україна в своїх підходах діяти за конституційною формулою: вільне переміщення людей, товарів, послуг і капіталу, чи вона й надалі покладатиметься переважно на державні або рекомендовані Світовим банком чи МВФ економічні стратегії;

г) чи наважиться Україна скасувати чинні конституційні обмеження на свободу вираження поглядів (ст. 34 Основного Закону) за моделлю ст. 13 Хартії засадничих прав Євросоюзу (чинна з 2009 р. заборона обмежень на свободу слова в сфері літератури, мистецтва й науки, доповнена необхідністю визнання державами-членами академічної свободи університетів);

д) чи наважиться Україна пом'якшити вимоги власної Конституції щодо гарантій державної власності на землю й природні ресурси, чи держава й надалі залишатиметься тут такою собі «собакою на сіні».

7. Як показує філософський аналіз *status quo*, що нині панує в офіційній конституційній доктрині, Українська держава сьогодні все ще покладається на ментальні пріоритети «нашвидкуруч переосмисленого марксизму». Завдяки пролонгації такого підходу конституційне право України не сприймається державою, правовою наукою й освітянами в функціональній якості *права свободи* (*freedom's law* у Рональда Дворкіна).

8. Своєю чергою, популярна на Заході ідея про те, що сучасне громадянське суспільство є опонентом чи навіть антагоністом держави, усвідомлюється українською політико-правовою спільнотою з помітним дискомфортом. Розуміння тієї обставини, що органічна правова система країн «ядра» (за Еммануїлом Валлерстайном) складається як біполярна (норми свободи *versus* норми порядку), лише починає торувати в Україні собі дорогу.

9. Якщо західна парадигма (як широка концепція розвитку) сучасного конституціоналізму схожа на різновид «світської віри в те, що є основою життя» (Вернер Гейзенберг), то ця віра характеризується в Україні зовні притлумленою компліментарністю до глави держави, уряду й системи державної влади загалом. Такий підхід призводить до того, що розвиток офіційної конституційної доктрини відбувається у нас не плавно й поступово, як зростає «кораловий риф» (Дейнїос Жалімас), як розвиваються література й мистецтво, а через доволі жорстке витіснення одних конституційних цінностей іншими (президентська, парламентська й знову президентська республіка; заборона й відродження імперативного мандату; контрольований і неконтрольований КСУ). Тобто правовий поступ відбувається у нас майже так само, як відбувається – за Томасом Куном – зміна парадигм в природничих науках.

10. Крім того, ігнорування права на вільне придбання й володіння вогнепальною зброєю в конституційній доктрині України змінилося за час війни на просту роздачу зброї членам територіальної оборони. Вільний продаж вогнепальної зброї пропагується нині вищими посадовими особами

Міністерства внутрішніх справ, включно з Денисом Монастирським. Подібна зміна пріоритетів вочевидь вимагатиме внесення змін в офіційну конституційну доктрину України.

11. Своєю чергою, обов'язок «неухильно додержуватися Конституції України та законів України» (ст. 68 Основного Закону) поступово доповнюється неофіційним визнанням права народу на демократичне повстання. З іншого боку, закріплена в засадах конституційного ладу України (частина третя ст. 15 Основного Закону) заборона цензури поєднується з вилученням із продажу російськомовної літератури й наміром знищити майже 50% існуючого в країні бібліотечного фонду. Така «конвертація» цінностей свідчить про незавершеність національного конституційного процесу, в якому поки що лише формально стверджується ідеологічний плюралізм, множинність політичних логік і практик.

12. Усе це переконливо свідчить на користь того, що офіційна конституційна доктрина України все ще знаходиться в незбалансованому чи навіть гарячому стані вулканічної магми. Паралельно це вказує також на очевидну для всіх учасників і спостерігачів незавершеність українського конституційного процесу.

13. Нині офіційна конституційна доктрина України знаходиться під впливом як американської, так і європейської конституційної парадигми. Однак про серйозну конкуренцію даних впливів поки що не йдеться. Тим більш зарано говорити про якісне переважання в Україні північноамериканських конституційно-правових поглядів і підходів. Як відомо, розділ проекту Конституції України під назвою «Громадянське суспільство» був вилучений щойно після того, як це зробили наші не західні, а східні сусіди.

14. У підсумку Україна має те, що в рейтинговому переліку «найвищих соціальних цінностей» в ст. 3 Основного Закону марно шукати категорію свободи народу, власності чи приватного володіння. Хоч як це не дивно, але чинна Конституція України все ще дозволяє конфіскувати власність, набуту *законним* шляхом, і не допускає вітчизняних магнатів до адекватного їх ролі парламентського представництва.

15. Як правовий наратив, Основний Закон України не виправдовує примусового позбавлення громадянства в якості засобу державної репресії «сильних і незгодних». Однак при цьому офіційна конституційна доктрина, яку репрезентує КСУ, свідомо мириться з фактами насильницького позбавлення українського громадянства Президентом. Своєю чергою, такий підхід дозволяє запідозрити, що офіційна конституційна доктрина України досі не сприймає індивіда в якості морального суверена, громадянство якого є невід'ємним елементом його соціальної ідентичності.

16. Україна є чи не найбагатшою за своїми природними ресурсами й водночас найбіднішою за рівнем добробуту населення країною Європи – статус, який тривалий час (2010-2015 рр.) поєднувався у нас з найвищим показником смертності на 100 тис. населення серед країн світу, що мають таку статистику. Не усвідомлюючи того факту, що максимізація багатства веде, всупереч Марксу, до утвердження, а не до скасування моральних цілей, український конституційний наратив разом із офіційною конституційною доктриною продовжують підживлювати сприйняття вітчизняної Конституції як «закону для бідних». Утопічний Основний Закон є перенасиченим благими намірами й залишає враження популістського тексту, сентиментально «дбайливого, як бабуся» (Джон Грей).

17. Офіційна конституційна доктрина України не стимулює правовими засобами індивідуальну творчість, бізнес і ринкову економіку загалом, ставлячись до них хіба що терпимо. Капіталізм і раніше сприймався в Україні суто матеріалістично (не за Йозефом Шумпетером чи Деніелом Беллом), а тому для творців і реформаторів Основного Закону України «ірраціональна» мотивація фінів і швейцарців, які відмовилися на своїх референдумах від гарантованого державного доходу, здається чимось містичним.

18. Навіть як академічна доктрина український конституціоналізм уникає будь-яких федералістських дискусій. Так, мирне розділення Чехословаччини на дві суверенні демократії за президентства Вацлава Гавела не згадується й не оцінюються в Україні як позитивний чи корисний досвід. Доволі ускладнено сприймаються офіційною й неофіційною конституційними доктринами України й такі поняття, як інтелектуальна свобода, права політичних меншин, множинність культурних практик. У атмосфері політичного монотеїзму функціонери часто вимагають мужності й рішучості й там, де більшою мірою потрібна мудрість. Ситуація війни не може не підносити на політико-правовий рівень стилістику мислення армійських генералів. Але з іншого боку, саме поширеність аналогічної практики в повоєнних Сполучених Штатах здобула свого часу негативну оцінку.

19. На жаль, Основний Закон й офіційна конституційна доктрина України поки що ігнорують поведінкову економіку, відкриту в теорії перспектив Канеманом і Тверські. Вони також погано сприймають уявлення про фундаментальну роль нюансів у механізмах культурного розрізнення, як про це писав ще у «Поневоленому розумі» Чеслав Мілош. Як і за радянських часів, конституційний наратив і офіційна доктрина тяжіють у нас до риторики соціального братерства й егалітарного народоправства. З аналогічного приводу опоненти «народника» Михайла Грушевського звинувачували останнього в «мужикопоклонстві». Сьогодні про таке не йдеться, але український конституційний процес усе ще вимагає таки системного вилучення токсинів соціалізму.

20. Так чи інакше, модернізація українського конституційного наративу може відбуватися лише паралельно з емансипацією менталітету конституційних суддів. Про низку проблем такого рівня вже згадувалось вище. Тут же хотілося б звернути увагу на потребу в усвідомленні законодавцями й вищою суддівською кастою України логіки «парадоксу наслідків» Макса Вебера як прояву закономірностей розвинутого капіталізму, що характеризуються низкою важливих для української демократії ефектів.

21. У широкому плані усвідомлення парадоксу наслідків Макса Вебера дозволило свого часу зрозуміти, яким чином протестантський аскетизм призвів до багатства (Брайян Тернер); як соціальна гармонія виробляється з хаосу ринку (Фрідхельм Гуттандін); чому публічні вигоди є зазвичай логічним продовженням особистісного гедонізму (Бернард де Мандевіль), а також чому в більшості випадків так погано закінчується політичний радикалізм (Едмунд Берк).

22. Академічна конституційна доктрина в Україні вже засвоїла ту закономірність, що прагнення до рівності, справедливості й братерства часто призводить до державного централізованого контролю, концентраційних таборів і тиранії. Однак академічного розуміння в цій сфері недостатньо. Судді КСУ й українські законодавці мали б усвідомити, що органічного конституціоналізму й ліберальної демократії вимагає не стільки держава, скільки справжній ринок. Ринок вимагає органічного конституціоналізму так само, як конституціоналізм – ринку. Причому ігнорувати дану закономірність просто небезпечно.

23. Оскільки Україна здобула статус країни-кандидата на членство в Євросоюзі, офіційна конституційна доктрина України має орієнтуватися на те, що основним політичним і правовим гаслом Євросоюзу є *«ринкова економіка, де можна змагатися»*.

24. Не секрет, що стан російсько-української війни провокує також конституційне применшення фундаментальної ролі приватної власності. Це своєю чергою призводить до приниження значущості автономного індивіда з незалежними статками як суб'єкта конституційного права. Не менш руйнівною війна є для адекватного конституційного усвідомлення ролі українських регіонів, їх політичної й економічної свободи, потреби у сенатському парламентському представництві їх інтересів тощо.

25. Війна стимулює офіційну конституційну доктрину України до такого усвідомлення свободи народу, за яким ця свобода є наслідком певного рішення, утопічного проекту (див. Гайек про два джерела свободи). Таке розуміння спонукає законодавців і суддів контролювати межі свободи політико-правовими рішеннями. Останнє призводить до деградації соціальної евристики й пригнічує

індивідуальну творчу активність. У такий спосіб війна й підтримуваний нею порядок притлумлюють розуміння свободи як результату спонтанних, хаотично-стохастичних процесів. Це вочевидь шкодить національному прогресу, оскільки творча свобода виникає не з директиви, а є атрибутом неконтрольованих розумових процесів.

26. Таке розуміння свободи є, у свою чергу, максимально наближеним до парадигми американського конституціоналізму. Що ж стосується «керованої» свободи як результату наперед запрограмованого (революцією, війною тощо) проекту, то воно є ближчим до ідейного спадку Великої французької революції 1789 р. й французького (континентального) конституціоналізму загалом. Українська конституційна доктрина є нині ближчою до континентального (більш поміркованого, ніж американський) розуміння шляхів прогресу, у чому проглядає саме сьогодні певне протиріччя. Адже головною воєнно-політичною гарантією суверенітету України виступає нині не Євросоюз, а Сполучені Штати.

27. Можна припустити, що американський конституціоналізм послідовно відтворює в собі нормативну вимогу: свобода детермінує обсяг демократії, прийнятної в суспільстві. Натомість конституціоналізм континентального зразка вимагає майже зворотного: демократія має визначати обсяг прийнятної для суспільства свободи. На жаль, в Україні переважає поки що доволі поміркована схема взаємовідносин між демократією й свободою. Про це свідчить масова (не лише під час війни) заборона опозиційних телеканалів і політичних партій, вилучення з книжкових магазинів і бібліотек російського інформаційного контенту, заборона на показ в Україні польського фільму про Волинську різню 1943 р., обмеження на в'їзд в Україну представників творчої еліти тощо.

28. Схоже, що для суттєвого покращення офіційної конституційної доктрини українцям потрібно також добитися більшої довіри законодавців і суддів КСУ до «ірраціонального» поведінкового початку як такого. Для досягнення такої мети, як писав у книзі про ідентичність Френсіс Фукуяма, всім нам знадобиться «якісніша теорія людської душі». Політикам і законодавцям варто замислитися над тим, що не холодний раціоналізм, а емоційна матриця (людська інтуїція, харизма, підсвідомість) є справжнім джерелом людської поведінки. Недарма в країнах з англосаксонською правовою системою так і не зумів утвердитися тоталітаризм. Державницький дирижизм програє індивідуалістичним стратегіям. Тому ігнорування офіційною конституційною доктриною України ролі спонтанних, ірраціональних людських мотивацій посилює кризу українського конституціоналізму, причому не лише в умовах війни.

29. У підсумку, політикам, законодавцям і конституційним суддям варто звернути увагу на те, що ринкова економічна система є не просто засобом обміну товарами в широкому розумінні цього поняття. Не менш важливим є те, що справжній ринок підтримує й розвиває в людях здоровий глузд, наснажує їх до відкритості в поведінці, стимулює інтелектуальну чесність і емоційне сприйняття світу.

30. Лівий унілатералізм поки що залишається світоглядною опорою офіційної конституційної доктрини України, а тому й вітчизняного конституціоналізму загалом. Свідченням цього є не лише традиційне перебільшення ролі держави, але й заборона на вільний продаж зброї, підтримання державної власності на землю й природні ресурси, прагнення поставити ЗМІ «на службу народу», бездумне накладання обмежень на свободу вираження поглядів в літературі, мистецтві й науці.

31. Характерний для України фатум поміркованості вже призвів до того, що ключові конструкції українського конституціоналізму відповідають лише простим матеріалістичним пріоритетам. Тому гаслом оновленого українського конституціоналізму мала б стати не «ще одна міщанська республіка» (якої боявся Михайло Грушевський), а інтелектуальна свобода й ринок, у якому дійсно можна ефективно змагатися й прагнути до щастя.

УДК 342.5

doi.org/10.30970/jcl.2.2022.6

Юлія Кириченко

член правління Центру політико-правових реформ (ЦППР), експерт у галузі конституційного права, спеціалізується на конституційному проектуванні в Україні, функціонуванні політичних партій, конституційному контролі, законодавстві про вибори та референдуми, Київ, Україна
E-mail: centre@pravo.org.ua

Суджит Чоудрі

директор Центру конституційних трансформацій, гостьовий дослідник Центру глобального конституціоналізму Центру соціальних наук, Берлін, Німеччина
E-mail: choudhry@wzb.eu
ORCID ID: 0000-0002-6543-6644

ПАРЛАМЕНТ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

UKRAINE'S PARLIAMENT IN WARTIME

Yuliia Kyrychenko | Sudzhyt Choudri

Member of the Board of the Centre of Policy and Legal Reform (CPLR) and an expert in the field of constitutional law. Ms Kyrychenko has specialized in constitutional design in Ukraine, the functioning of political parties, constitutional control, elections and referendum legislation, Kyiv, Ukraine /
 Director of the Center for Constitutional Transitions at a Guest Researcher at the Center for Global Constitutionalism at the WZB Berlin Social Science Research Center, Berlin, Germany

Abstract | The authors provide a comprehensive analysis of the role of the parliament of Ukraine in the conditions of military aggression of the Russian Federation against Ukraine. The attention is drawn to the defense of Ukraine, which means the defense of constitutional democracy and the rule of law. It is noted that defense of Ukraine is self-defense, and it has occurred through recourse to armed force, etc. Emphasis is placed on the fact that the Verkhovna Rada of Ukraine is functioning in a semi-presidential system of government and plays a vital role as its legislative authority continues to exist during armed conflict and the state of emergency. The Verkhovna Rada is a central institution in the Ukrainian constitutional order. In the article the authors have provided the specific provisions of the Basic Law of Ukraine, which enshrine the powers of the parliament to impose armed conflict and states of emergency. Attention is drawn to the fact that the legislative powers of the Verkhovna Rada of Ukraine can be delegated to neither the President nor the Government during an armed conflict and states of emergency. Besides, the authors raise four key questions that need to be solved in the conditions of an armed attack by the Russian Federation. First, it states that the legislation does not establish special procedures for an accelerated or «fast track» legislative process during

martial law. Secondly, the law does not establish special mechanisms for meeting of the People's Deputies of Ukraine.

The Verkhovna Rada of Ukraine provides a crucial platform for debates about Ukraine's response to the Russian invasion. Emphasis is the fact that the Verkhovna Rada has a crucial oversight or scrutiny function, through temporary special and investigative commissions. The third thing that is underlined in article is the special procedure of substituting the members of the Verkhovna Rada of Ukraine, who died during the Russian invasion. The fourth issue that requires attention is the parliament's compliance with the principle of transparency.

It is also emphasized that Ukraine has faced new challenges on the operation of constitutional democracies at wartime. In addition, the continued operation of the Verkhovna Rada is a decisive – and defiant – assertion of Ukraine's political independence.

Keywords: the Verkhovna Rada of Ukraine, Parliament of Ukraine, rule of law, constitutional democracy, Russian armed aggression, martial law.

Анотація | Автори здійснюють аналіз ролі парламенту України в умовах воєнної агресії російської федерації проти України. Акцентується увага на захисті України, що означає захист конституційного ладу України, суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України. Наголошується, що захист України – це самооборона України, яка має відбуватись шляхом застосування збройної сили та інших заходів. Зазначається, що в умовах конституційної демократії парламент є центральною інституцією українського конституційного устрою.

Підкреслюється, що Верховна Рада України функціонує в умовах напівпрезидентської системи правління відіграє важливу роль, оскільки її законодавчі повноваження під час воєнного та надзвичайного стану зберігаються. У роботі авторами наведено конкретні положення Основного Закону України, які закріплюють повноваження парламенту щодо введення надзвичайного чи воєнного стану. Акцентується увага на тому, що законодавчі повноваження Верховної Ради України не можуть бути делеговані ні Президенту, ні Уряду під час воєнного та надзвичайного стану. В той час авторами ставиться ключові чотири питання, які потребують вирішення в умовах збройного нападу російської федерації. По-перше, йдеться про те, що законодавство не встановлює спеціальних процедур для прискореного чи «швидкого» законодавчого процесу під час воєнного стану. По-друге, закон не встановлює спеціальних правил щодо організації зустрічей народних депутатів України.

Верховна Рада України є найважливішою платформою для дебатів та відповіді України на російське вторгнення. Підкреслюється, що парламент виконує найважливішу наглядову чи контрольну функцію через тимчасові спеціальні та слідчі комісії. Зазначається також, що третім питанням є наявність спеціальної процедури «заміни» народних депутатів України, які загинули під час російського вторгнення. І, четвертим питанням, яке вимагає уваги, є дотримання парламентом принципу прозорості.

Також підкреслюється, що перед Україною постали нові виклики щодо забезпечення функціонування конституційної демократії у воєнний час. І власне, продовження роботи Верховної Ради України є рішучим та демонстративним кроком задля утвердження політичної незалежності України.

Ключові слова: Верховна Рада України, парламент України, верховенство права, конституційна демократія, російська збройна агресія, воєнний стан.

3 травня 2022 року прем'єр-міністр Великобританії Борис Джонсон виступив у парламенті України – Верховній Раді України – відеозв'язком¹. Народні депутати України зібралися особисто, щоби послухати виступ Б. Джонсона. Все виглядало звично: глава уряду звертається до національного парламенту, який фізично зібрався, щоб послухати його виступ, хоч і зроблений дистанційно, з-за кордону.

Однак «ніщо не може бути далі від істини». Україна перебуває під безперервною військовою атакою з боку росії. Початковими цілями росії були «демлітаризація та денацифікація України»²

¹ Війна в Україні: Захід надто повільно розуміє російську загрозу Україні, – прем'єр / Матеріал підготував Джозеф Лі та Андре Роден-Пол. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-61297478>

² Інтернет ресурс. Джерело: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>

та «забезпечення її нейтрального статусу»³. Тепер ці цілі змістилися у бік захоплення Донбасу, зокрема східних областей України: Луганської та Донецької. Після захоплення Донбасу, ймовірно планується проведення незаконного референдуму і анексія, як це сталося з Кримом у 2014 році. Крім того, росія може спробувати повністю відрізати Україну від Чорного моря та створити сухопутний коридор для з'єднання Донбасу з Придністров'ям, регіоном із російськими військами, який від'єднаний від Молдови.

Центральна роль Верховної Ради

Росія атакувала суверенітет, територіальну цілісність та політичну незалежність України. Але її збройний напад також є нападом на український конституційний лад. Україна – конституційна демократія, в якій функціонує принцип верховенства права. Росія використовує військову силу з метою впровадження неконституційних змін в Україні поза правилами, інститутами та процедурами, встановленими Конституцією України⁴. Більше того, вона прагне внести зміни до української зовнішньої політики під збройним тиском.

Захист України – це захист конституційної демократії та верховенства права. Але захист України повинен також відбуватися в рамках конституційної демократії та верховенства права. Звісно, самооборона України має відбуватись шляхом застосування збройної сили. Але застосування збройної сили та інших заходів, що вживаються для захисту України, мають здійснюватися конституційним шляхом.

Верховна Рада є центральною інституцією українського конституційного устрою. В Україні функціонує напівпрезидентська система правління, яка поєднує два компоненти: прямо обраного президента, з одного боку, та, з іншого боку, прем'єр-міністра, який користується довірою Верховної Ради України. Згідно зі ст. 75 Конституцією України, єдиною законодавчою владою наділена Верховна Рада України (також див. статтю 85(3)). Законодавчі повноваження Верховної Ради України зберігаються під час воєнного та надзвичайного стану. Справді, Верховна Рада відіграє життєво важливу роль у таких ситуаціях.

Наприклад, якщо Президент України оголошує надзвичайний чи воєнний стан відповідно до ст. 83, §3 Конституції України, Верховна Рада зобов'язана зібратися протягом двох днів. Також, хоча Президент України видає указ про запровадження воєнного чи надзвичайного стану відповідно до ст. 106(20) Конституції України, Верховна Рада затверджує такий указ протягом двох днів відповідно до ст. 85(31) Конституції України. Якщо Верховна Рада України не збереться у зазначений термін і не затвердить указ Президента, то надзвичайний чи воєнний стан не запроваджується.

Принципово конституційне значення має той факт, що законодавчі повноваження Верховної Ради України зберігаються під час воєнного та надзвичайного стану, тобто Конституція України не делегує законодавчих повноважень Президенту за цих обставин. За словами спікера парламенту України Руслана Стефанчука⁵: «З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року Верховна Рада провела сім пленарних засідань, ухвалила 13 постанов та 88 законів. Крім того, 18 законопроектів наразі перебувають на стадії першого читання».

Центральна роль Верховної Ради України у воєнний час підсилена положеннями статті 83, § 3 Конституції України, яка передбачає, що у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану, вона продовжує виконувати свої обов'язки до обрання нової Верховної Ради після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Крім того, згідно зі статтею 82, § 2 Конституції України, Верховна Рада України має конституційно обов'язковий кворум у дві третини голосів, який зберігається під час воєнного чи надзвичайного стану. Так само, як і вимога про те, що Верховна Рада України має приймати рішення виключно на пленарних засіданнях шляхом голосування, згідно зі статтею 84, §2 Конституції України.

³ Інтернет ресурс. Джерело: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67880>

⁴ Конституція України dsl 28.06.1996 року. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en

⁵ Веб-сторінка Руслана Стефанчука у мережі Facebook.

URL: <https://www.facebook.com/stefanchuk.official/posts/403294738284037>

Чотири питання для дискусії

Ці конституційні положення щодо Верховної Ради України були дотримані – незважаючи на те, що м. Київ зазнало збройного нападу. Однак рутинна робота парламенту України за цих надзвичайних обставин була дуже складною. Цілком ймовірно, що ці проблеми збережуться, оскільки російське вторгнення не проявляє ознак послаблення.

В даний час існує чотири питання, що викликають стурбованість.

По-перше, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» не встановлює спеціальних процедур для прискореного чи «швидкого» законодавчого процесу під час воєнного стану. Зокрема, немає «швидкого» законодавчого розгляду питань національної безпеки після оголошення воєнного стану. Зрештою, існує лише єдиний законодавчий процес, який застосовується як у мирний, так і у воєнний час, в тому числі й до всього законодавства у воєнний час. Такі труднощі у процесі прийняття рішень за екстремальних умов війни мають бути терміново вирішені в межах дії принципу верховенства права. Так, якщо законодавчий процес є надто гнучким і може бути адаптований до умов воєнного часу, то є ризик того, що виконавча влада буде надмірно вдаватися для внесення законодавчих змін. І навпаки, якщо механізм законодавчого процесу є громіздким і повільним, у виконавчої влади буде більше стимулів для здійснення виконавчих повноважень. Але водночас «швидкий» законодавчий процес має включати «основні складові» або «ключові етапи» такого процесу у конституційній демократії.

По-друге, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» не встановлює спеціальних правил щодо організації зустрічей народних депутатів України. Ці зустрічі відбуваються у різних інституційних форматах. Як законодавчий орган Верховна Рада України має збиратися на пленарні засідання, так само як і парламентські комітети. Крім того, Верховна Рада України є найважливішою платформою для дебатів та відповіді України на російське вторгнення, у яких беруть участь як представники уряду, так і опозиції. Крім того, парламент виконує найважливішу наглядову чи контрольну функцію через тимчасові спеціальні та слідчі комісії. Наглядова функція Верховної Ради України не припиняється у воєнний час. Навпаки, в умовах російського вторгнення, що триває, нагляд як ніколи важливий. Справді, участь у нагляді та дебатах – це те, як Верховна Рада України підтверджує свою відданість конституційній демократії. Незважаючи на значні ризики безпеки, українські депутати продовжують проводити засідання. Проте Регламент не встановлює жодних альтернативних підходів для безпечної та безперервної роботи Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу України.

По-третє, виникає також питання, чи має існувати спеціальна процедура «заміни» народних депутатів України, які загинули під час російського вторгнення – наприклад, внаслідок військових дій? На щастя, такої трагедії не ставалося. Проте якби вона відбулася, жодні парламентські вибори не могли б бути проведені, оскільки на практиці вибори не можуть проводитись в умовах воєнного стану. Чи має існувати механізм призначення, як приклад, виконувачів обов'язків народних депутатів України, зокрема задля забезпечення кворуму? Якою має бути участь різних політичних партій у цьому процесі?

По-четверте, Верховній Раді України складно у сьогоднішніх умовах забезпечити прозорість своєї діяльності. Як зазначалось, Верховна Рада України є надзвичайно активною у воєнний час. Проте більшість її рішень таємно ухвалювались з міркувань національної безпеки. На карту національної безпеки поставлено обговорювані питання, самі дебати та факти засідань, що робить парламент військовою мішенню. Український народ отримав інформацію про ці засідання та прийняті рішення лише постфактум. Як у Регламенті збалансувати необхідність забезпечення національної безпеки та принципу прозорості? На це питання немає простої відповіді.

Вторгнення росії в Україну ставить перед вченими-конституціоналістами нові виклики щодо забезпечення функціонування конституційної демократії у воєнний час. Зрозуміло лише те, що прихильність України до конституційної демократії та верховенства права повинно зберігатися, незалежно від того, наскільки зухвалими будуть спроби підірвати її. Як-от, 28 квітня 2022 року Ро-

сія завдала ракетного удару⁶ по Києву під час візиту Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерріша, що є нічим іншим, як зухвалим зневаженням основного принципу, закріпленого у статті 2(4) Статуту ООН, згідно з яким «Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози силою чи її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, не сумісним із Цілями Об'єднаних Націй»⁷. Продовження роботи Верховної Ради України є рішучим та демонстративним кроком задля утвердження політичної незалежності України.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Інтернет ресурс. Джерело: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>
2. Інтернет ресурс. Джерело: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67880>
3. Веб-сторінка Руслана Стефанчука у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/stefanchuk.official/posts/403294738284037>
4. Війна в Україні: Захід надто повільно розуміє російську загрозу Україні, – прем'єр / Матеріал підготував Дзозеф Лі та Андре Роден-Пол. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-61297478>
5. Джерело: <https://time.com/6172095/russia-kyiv-attack-guterres/>

Перелік юридичних документів:

6. Конституція України dsl 28.06.1996 року. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en
7. Статуту ООН. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

References

Bibliography:

1. Dzherelo: <https://time.com/6172095/russia-kyiv-attack-guterres/>
2. Internet resurs. Dzherelo: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>
3. Internet resurs. Dzherelo: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67880>
4. Veb-storinka Ruslana Stefanchuka u merezhi Facebook. URL: <https://www.facebook.com/stefanchuk.official/posts/403294738284037>
5. Viina v Ukraini: Zakhid nadto povilno rozumiie rosiisku zahrozu Ukraini, – premier / Material pidhotuvav Dzhozef Li ta Andre Roden-Pol. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-61297478>

List of legal documents:

6. Konstytutsiia Ukrainy dsl 28.06.1996 roku. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en
7. Statutu OON. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

⁶ Джерело: <https://time.com/6172095/russia-kyiv-attack-guterres/>

⁷ Статуту ООН. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД

СЕРБІЯ ОБИРАЄ ПАРЛАМЕНТ І ПРЕЗИДЕНТА

У Сербії в неділю, 3 квітня, одночасно проходять президентські та парламентські вибори.

Згідно з соціологічними опитуваннями, керівна Сербська прогресивна партія президента Александра Вучича збереже парламентську більшість. На переобрання може претендувати й сам Вучич. На тлі війни Росії проти України Вучич обіцяє виборцям "мир і стабільність". При цьому багато сербів підтримують російську агресію в Україні.

Головний суперник Вучича - колишній начальник генерального штабу збройних сил Сербії Здравка Понош, якого підтримує проєвропейська опозиція. Експерти вважають, що йому не вдасться перемогти Вучича, який з часів обрання у 2017 році консолідував владу. Вучич фактично контролює ЗМІ та державні установи в Сербії. Нагадаємо, що в неділю проходять парламентські вибори в Угорщині.

В УГОРЩИНІ ОБИРАЮТЬ ПАРЛАМЕНТ НА ТЛІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В Угорщині зранку в неділю, 2 квітня, почалися парламентські вибори. Націоналістам на чолі з прем'єр-міністром Віктором Орбаном, який править країною вже 12 років, протистоїть широкий блок із шести опозиційних партій.

За результатами останніх соціологічних опитувань, партія Орбана ФІДЕС на кілька відсоткових пунктів випереджає опозицію. Водночас мільйони угорців до останнього моменту не визначились з вибором.

Орбан домагається четвертого підряд і п'ятого всього строку на

чолі уряду. Голосування проходить на тлі війни Росії проти України. В своєму останньому відеозверненні Орбан звинуватив опозицію у намірі втрутитись у війну в Україні. "Ліви уклали з українцями пакт, і якщо вони переможуть, то затягнуть Угорщину у війну", - стверджував він. Жодних доказів існування такого пакту Орбан не надав.

До опозиційного блоку входять ліві та соціал-демократичні партії, "зелені", ліберальні та правоконсервативні сили. Лідер блоку - 49-річний безпартійний консерватор та переконаний католик Петер Маркі-Зай звинувачує Орбана в дружніх стосунках із президентом Росії Володимиром Путіним. На останньому передвиборному мітингу опозиції Маркі-Зай звинуватив Орбана у "державній зраді" за його тісні зв'язки з Москвою. "Нам усім соромно на Віктора Орбана. Але тепер ми змиємо цей сором", - сказав він.

Угорщина задовго до війни в Україні перебувала в постійному конфлікті з Європейським Союзом через підрив демократичних інституцій в країні, обмеження свободи ЗМІ та незалежності органів юстиції. Критики звинувачують угорську владу в корупції та розтраті коштів Євросоюзу. Європейська комісія відмовляється виділити Угорщині кошти з фонду для ліквідації наслідків пандемії коронавірусу, оскільки влада не надала гарантій їхнього коректного використання.

Після прийняття в Україні закону про освіту в 2017 році, який перед-

бачає викладання виключно українською мовою в середній школі Угорщина почала блокувати проведення засідань Україна - Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Після повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну Угорщина відмовляється пропускати через свій кордон зброю для надання допомоги українцям, аби не провокувати РФ.

Наприкінці березня, виступаючи на саміті ЄС, президент України Володимир Зеленський звернувся до Орбана: "Послухай, Вікторе, знаєш, що відбувається в Маріуполі? Сходи на свою набережну до меморіалу "Взуття на березі Дунаю" і ти побачиш, як масові вбивства можуть повторюватись у сучасному світі. І це сьогодні робить Росія. Те саме взуття - у Маріуполі, де такі самі люди, і їх там тисячі, і цих тисяч вже немає. А ти вагаєшся, запроваджувати санкції чи ні, пропускати зброю чи ні, торгувати з Росією чи ні?"

Маркі-Зай підтримав акцію вшанування у Будапешті пам'яті загиблих маріупольців, яка згодом пройшла на вказаній набережній. Цим обурился міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто, який у відеозверненні до угорців звинуватив опозицію у втягуванні країни у війну з Росією.

ЯК У ЄС ХОЧУТЬ ЗАХИЩАТИ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ - ДЕБАТИ У ЄВРОПАРЛАМЕНТІ

Близько половини з чотирьох мільйонів людей, які прибули до ЄС, рятує від війни Росії проти України, - це діти. Хоча ЄС місяць тому активував для біженців тимчасовий захист, багато питань залишаються відкритими. Як захистити дітей з України в Євросоюзі -

на дебати про це Європарламент виділив дві з половиною години під час пленарного засідання в Страсбургу у вівторок, 5 квітня.

На початку дебатів дві представниці Єврокомісії розповіли про те, що робиться на рівні всього ЄС. "Ця війна залишить відбиток на українських дітях на все життя. Ми не зупинимось ні перед чим, аби забезпечити, що про них добре подбають, що вони можуть відновитися та знову бути дітьми. Це не лише робота, яку ми маємо виконати, це наша спільна відповідальність та людський імператив", - заявила віцепрезидентка Єврокомісії з питань демократії та демографії Дубравка Шуїця.

За її словами, держави, які приймають біженців, можуть використовувати кошти з бюджету ЄС, аби надавати дітям психологічну допомогу та консультації, а також для догляду за дітьми, які прибули без батьків. Шуїця закликала надати опікунів таким неповнолітнім якомога швидше. "Потенційні прийомні родини повинні бути перевірені, щоб діти не потрапляли до будинків, де ними зловживатимуть", - зазначила заступниця глави Єврокомісії. Вона підтвердила, що вже почали працювати національні координатори у рамках ініціативи Європейської гарантії для дитини. Вони повинні слідкувати, щоб діти з України мали доступ до ключових послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, харчування та помешкання.

При цьому єврокомісарка з питань внутрішніх справ Ільва Йоханссон повідомила, що зараз до шкіл у країнах ЄС ходять понад 160 тисяч українських дітей-біженців. Це при тому, що загалом їх уже близько двох мільйонів. Тому вона закликала держави ЄС активніше працювати над освітою для дітей з України. А Єврокомісія, за її словами, готова публікувати підручники українською мовою.

Ільва Йоханссон основну увагу зосередила на загрозі того, що діти-біженці з України можуть стати жертвами торгівлі людьми чи їхньої експлуатації. Вона навела приклад, що влада Литви розслідує "можливу торгівлю 43 дітьми, яких мали всиновити". "Поки нема підтверджених випадків, але з гіркою досвіду ми знаємо, що загроза реальна", - уточнила Йоханссон. Вона повідомила, що її підлеглі досі працюють над розробкою стандартних процедур переміщення дітей, які прибули без опікунів, з однієї держави ЄС до іншої. На кордонах країн Євросоюзу з Україною працюють 282 співробітника прикордонного агентства ЄС Frontex, зазначила єврокомісарка. Вони допомагають ідентифікувати людей, ризик для яких стати жертвами експлуатації є найвищим. Крім того, Європол збирає дані, зокрема шляхом моніторингу онлайн-простору, аби відслідкувати потенційних зловмисників. ЄС допомагає і навчати прикордонників, як визначати потенційних жертв і злочинців. А держави об'єднання поширюють листівки на вокзалах, створюють сайти та гарячі лінії, за допомогою яких застерігають про небезпеки торгівлі людьми.

"Наш пріоритет зараз - реєстрація, реєстрація та реєстрація. Нам треба знати, де ці діти перебувають зараз - усі два мільйони. Жодна дитина не повинна зникнути", - заявила єврокомісарка.

Євродепутати з усіх фракцій закликали і ЄС, і його держави-члени подбати про українських дітей-біженців і захистити їх. "Російське вторгнення в Україну загрожує не лише країні та її населенню, але також і майбутньому цілого покоління. Багато біженців є дітьми, й тому потребують особливого захисту. Ми маємо подбати, щоб молоді люди отримали у нас захист і доступ до освіти, щоб вони мали шанс на майбутнє (...)

Інакше у довгостроковій перспективі є ризик втраченого покоління", - зазначила євродепутатка з фракції Європейської народної партії Забіне Фергаєн (Sabine Verheyen).

Кілька євродепутатів звернули увагу на питання ідентичності дітей-біженців. "Важливо, щоб українські діти отримували освіту без втрати їхньої культурної ідентичності та мови", - зазначив лівобережний член фракції "Оновити Європу". Латвієць Робертс Зіле з фракції Європейських консерваторів і реформістів також закликав зберегти український "культурний простір" в освіті для біженців.

У ПАРЛАМЕНТІ ЧЕХІЇ ВИЗНАЛИ ГОЛОДОМОР ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Палата депутатів Чехії (нижня палата парламенту) визнала Голодомор в Україні 1932-1933 років геноцидом українського народу. Відповідне рішення чеські депутати ухвалили у середу, 6 квітня, повідомив посол України в цій країні Євген Перебийніс.

За словами дипломата, робота над відповідною постановою тривала кілька років.

Як повідомляє Чеське радіо, депутати засудили Голодомор як злочин, акт масових репресій та порушення прав та свобод людини.

"Палата депутатів парламенту Чеської Республіки в контексті сьогоднішньої військової агресії з боку Російської Федерації щодо України своєю резолюцією робить свій внесок у дотримання міжнародних принципів, включаючи виявлення тих, хто вчинив ці злочини, щоб перешкодити повторенню подібної трагедії будь-де у світі", - йдеться в документі.

Таким чином Чехія повертає ще один історичний обов'язок, наголосила голова нижньої палати парламенту Маркета Пекарова-Адамова. "Насамперед, з урахуванням жорстокої російської агресії проти України, що супроводжується до того ж інтенсивною дезінформаційною атакою і спробою спотворити історію, важливо пам'ятати про справжню злочинну сутність

Голодомору початку 30-х років минулого століття", - зазначила вона.

15 років тому чеські депутати вже засудили Голодомор як "злочин жадливого тоталітарного режиму". Згідно з новою резолюцією, голод "навмисно створив злочинний сталінський режим", він був "цинічно та жорстоко спланований".

Голодомор в Україні 1932-1933 років офіційно визнали геноцидом українського народу уже 18 держав, включаючи Чехію.

Також чеські депутати 5 квітня ухвалили резолюцію, яка засуджує дії російської армії в українському місті Буча, де на початку квітня після відступу звідти російських військ було знайдено тіла убитих цивільних. Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба закликав місію Міжнародного кримінального суду і міжнародних організацій якомога швидше приїхати в Бучу та інші міста і селища Київщини для збору доказової бази вчинення воєнних злочинів російськими військовими.

Росія продовжує стверджувати, що не має відношення до загибелі мирних жителів у Бучі.

ДО КИЄВА ЗАМІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА НІМЕЧЧИНИ ЗАПРОСИЛИ КАНЦЛЕРА

Після того, як влада України відхилила візит президента Німеччини Франка-Вальтера Штайнмаєра до Києва запросили канцлера ФРН Олафа Шольца.

"Ми повідомили, що наш президент і наш уряд були би дуже раді, якби канцлер Олаф Шольц завітав до Києва", - сказав посол України в Берліні Андрій Мельник в ефірі німецького телеканалу ProSieben 12 квітня. За словами дипломата, головною темою візиту має стати постачання важкого озброєння Україні для відбиття російської агресії. "Наш президент чекає на це з нетерпінням", - додав Мельник.

Раніше Штайнмаєр повідомив, що керівництво України відхилило його візит до Києва. За словами німецького політика, президент Польщі Анджей Дуда пропонував йому разом із балтійськими колегами відвідати українську столицю. "Я був готовий це зро-

бити, однак, очевидно - і я повинен прийняти це до уваги - у Києві цього не захотіли", - зазначив президент.

Лідери Польщі та країн Балтії направились з візитом до України в середу, 13 квітня.

Мельник ще наприкінці минулого тижня дав зрозуміти, що у Києві швидше чекають візиту Шольца, ніж Штайнмаєра. Дипломат розкритикував президента ФРН і звинуватив його в тому, що той нібито "протягом десятиліть плів павутину контактів з Росією". При цьому Мельник вказував на діяльність Штайнмаєра як міністра закордонних справ Німеччини та голови відомства канцлера.

Тим часом заступник голови Вільної демократичної партії Німеччини Вольфганг Кубіккі (Wolfgang Kubicki) виключив можливість візиту Шольца до України. "Я не можу уявити, що канцлер уряду, сформованого за підтримки ВДП, поїде в країну, яка оголосила главу нашої держави небажаною персоною", - сказав він в інтерв'ю агентству dra. Кубіккі заявив, що він розуміє, що Україна виборює виживання, але при цьому зазначив, що "всьому є межа".

На тлі критики на свою адресу президент ФРН кілька разів виступав із заявами, визнаючи свої помилки в більш ранній політиці щодо Росії, особливо - під час перебування міністром закордонних справ Німеччини. "Моя прихильність до газопроводу "Північний потік-2" була явною помилкою. Ми трималися за мости, в які Росія більше не вірила, про що нас попереджали наші партнери", - зазначив Штайнмаєр 4 квітня.

Наступного дня він виключив нормалізацію відносин із РФ за президентства Володимира Путіна. Крім того, після оприлюднення кадрів воєнних злочинів у Бучі, Штайнмаєр висловився за притягнення до відповідальності Путіна, міністра закордонних справ РФ

Сергія Лаврова, а також всіх до цього причетних.

ОПОЗИЦІЯ КРИТИКУЄ КАНЦЛЕРА ФРН ЗА НЕДОСТАТНЮ ДОПОМОГУ УКРАЇНІ

Голова опозиційної фракції ХДС/ХСС Фрідріх Мерц (Friedrich Merz) в інтерв'ю газети Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) від п'ятниці, 15 квітня, розкритикував канцлера ФРН Олафа Шольца (Olaf Scholz) за відмову постачати важке озброєння Україні для оборони сходу держави на тлі очікуваного наступу Росії на Донбас.

Крім того, Мерц обурений блокуванням ФРН рішення про запровадження повного ембарго ЄС на російську нафту та газ.

"Своєю поведінкою він (Шольц, - Ред.) ставить під загрозу згуртованість усієї спільноти держав щодо Росії", - вважає консерватор та зазначає, що фракція прагне знати, яке озброєння вже надається Україні та головне - з яких причин ФРН не надає доступну їй зброю Україні.

Німеччина вже надавала Україні військову допомогу, зокрема гранати, зенітні ракети, кулемети та боеприпаси, втім рішення про важке озброєння - танки, гелікоптери та винищувачі, яких потребує Київ, досі ухвалено не було.

Читайте далі: Зеленський: Або Захід допоможе Україні зброєю, або Путін піде далі

"Якщо нам не вдасться зупинити Путіна в Україні і відкинути його, він продовжить (агресію . - Ред.) Ми маємо його зупинити вже зараз", - зазначив Мерц.

Напередодні про необхідність забезпечення України важкою зброєю висловилися також мініс-

терка закордонних справ ФРН Анналена Бербок (Annalena Baerbock). Натомість 9 квітня міністерка оборони ФРН Крістіне Ламбрехт (Christine Lambrecht) заявила, що країна більше не має можливості постачати зброю до України із наявних запасів Бундесверу, оскільки це може позначитися на обороноздатності збройних сил самої Німеччини. З огляду на це міністерство вже домовилося, що подальші поставки озброєнь в Україну будуть здійснюватися напряму оборонною промисловістю.

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ ІСПАНІЇ ТА ДАНІЇ ПІДТРИМАЮТЬ ЗЕЛЕНЬСЬКОГО В КИЄВІ

Прем'єр-міністри Іспанії та Данії Педро Санчес та Метте Фредеріксен відвідають столицю України Київ у четвер, 21 квітня, щоб підтримати президента України Володимира Зеленського, повідомили пресслужби урядів обох європейських країн. Санчес вже прибув до Києва, йдеться у заяві пресслужби іспанського уряду.

Щодо прем'єр-міністра Данії Метте Фредеріксен, то поки що незрозуміло чи прибула вона до української столиці, передає інформагентція Reuters. Як повідомили в пресслужбі данського уряду, стосовно обговорять подальшу підтримку українців та переслідування "воєнних злочинів та порушень прав людини".

Нагадаємо, з початку війни столицю України відвідала низка європейських лідерів та урядовців, зокрема голова Європейської Комісії Урсула фон дер Ляен (Ursula von der Leyen), голова Європейського парламенту Роберта Мецола,

верховний представник Європейського Союзу з закордонних справ та політики безпеки Жозеп Боррель, прем'єр-міністр Словаччини Едуард Гегер, прем'єр-міністр Великобританії Борис Джонсон, а також президенти Польщі Анджей Дуда, Литви Гітанас Науседа, Латвії Егілс Левітс та Естонії Алар Каріс.

У середині березня з Зеленським у Києві зустрічалися прем'єр-міністр Словенії Янез Янша, а також прем'єр-міністри Польщі Матеуш Моравецький і Чехії Петр Фіала. Тоді вони закликали інших західних лідерів наслідувати їхній приклад і в такий спосіб продемонструвати солідарність з українським народом у боротьбі проти російського вторгнення.

ЗЕЛЕНСЬКИЙ ВИБАЧИВСЯ ЗА "НАХАБНУ" ПОВЕДІНКУ В ІНОЗЕМНИХ ПАРЛАМЕНТАХ

Україна та українські громадяни не лише продемонстрували велике внутрішнє єднання, а й зуміли згуртувати навколо себе країни Європи та весь світ, наголосив український президент Володимир Зеленський під час пресконференції для міжнародних та українських ЗМІ в Києві у суботу, 23 квітня.

"Ми зверталися і в парламентах. І іноді, хай мені вибачить хтось із європейських країн, поводитися нахабно. Але зрозумійте: через те, що ми воюємо й наші люди гинуть, інакше не можемо - часу мало", - цитує Зеленського сайт Офісу президента.

Зеленський висловив переконня, що Україна зробила все, щоб політично об'єднати країни Європейського Союзу так, як ніколи ра-

ніше. На його думку, завдяки Україні у європейських країнах почали розуміти справжній сенс існування НАТО, про що говорять деякі європейські високопосадовці у приватних розмовах.

Також український президент відзначив "неймовірне єднання" всередині країни після початку війни. Він назвав це "великою перемогою та зброєю".

Водночас Зеленський наголосив, що Україна бореться за своє існування й за мир, але для цього їй потрібна потужна зброя. "Україна багато зробила для того, щоб об'єднати світ. І тепер, коли є це об'єднання, залишається зброя. І це останнє об'єднання, яке нам потрібне. Тут усім країнам треба, вже об'єднавшись, стати сміливими людьми та сміливими лідерами. І не лише заради нас, не лише заради нашої перемоги, а заради себе", - сказав Зеленський.

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР ІТАЛІЇ РОЗКРИТИКУВАВ ТЕЛЕКАНАЛ ЗА ІНТЕРВ'Ю З ЛАВРОВИМ

Прем'єр-міністр Італії Маріо Драгі розкритикував програму італійського телеканалу Rete4, під час якої міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров назвав "найзапеклішими антисемітами" самих євреїв і порівняв президента України Володимира Зеленського з німецьким диктатором Адольфом Гітлером.

Програма була заявлена як інтерв'ю з главою російського МЗС, натомість стала "сеансом політичної агітації", сказав італійський прем'єр 2 травня.

Він наголосив, що на відміну від Росії в Італії є свобода слова, але "варто замислитись над тим, наскільки прийнятно запрошувати

когось на інтерв'ю та не реагувати на висловлювання цієї людини".

"Це не було журналістським досягненням. Від цього виникають дуже дивні відчуття", - сказав Драгі.

Інші італійські політики також різко розкритикували програму. Наприклад, колишній прем'єр-міністр країни, глава італійських соціал-демократів Енріко Летта назвав її "прірвою".

Втім, медіаконцерн Mediaset, що володіє Rete4, став на захист програми та рішення запросити Лаврова на розмову. "Він другий номер у РФ. Інтерв'ю з главою російського МЗС - документ сучасної історії", - сказав генеральний директор концерну Мауро Кріпа.

1 травня в ефірі італійського Rete4 Лавров повторив ключові тези російської пропаганди про війну в Україні. У відповідь на пропозицію журналіста пояснити як пов'язані звинувачення РФ на адресу України в нацизмі з походженням Зеленського, Лавров заявив: "Він висуває аргумент: яка у них може бути нацифікація, якщо він єврей. Можу помилитися, але у Гітлера теж була єврейська кров. Це абсолютно нічого не означає. Мудрий єврейський народ каже, що найзапекліші антисеміти, як правило, євреї".

Заява головного російського дипломата викликала різку критику і в Україні, і в Німеччині, і в Ізраїлі. Глава українського МЗС назвав слова Лаврова "мерзенними коментарями" і додав, що вони "демонструють, наскільки сучасна Росія сповнена ненависті до інших народів". Зеленський, своєю чергою, заявив, що Москва виправдовує нацизм, убиваючи дітей та руйнуючи мирні міста в Україні.

Ізраїльський міністр закордонних справ Яір Лапід назвав висловлювання Лаврова "непробачними та обурливими", викликав російського посла для надання пояснень та очікує вибачень. Німецький міністр фінансів Крістіан Лінднер

(Christian Lindner) заявив, що Ізраїль обурений справедливо та назвав заяву Лаврова "скандалом, який не можна пробачити".

ЄВРОПАРЛАМЕНТ ВИМАГАЄ ПОКАРАНЬ ЗА СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ ВІЙСЬК РФ В УКРАЇНІ

Європарламент закликав ЄС захистити українських жінок-біженок від насильства та зловживань. Про це говориться у резолюції, ухваленій під час пленарного засідання в Страсбургу у четвер, 5 травня. За неї проголосували 462 євродепутати, 19 - були проти, ще 89 - утрималися, повідомляє кореспондент DW.

Резолюція також "засуджує використання сексуального та гендерного насильства як зброї на війні та наголошує, що це є воєнним злочином". Такі випадки повинні бути розслідувані та покарані, додається у документі. Євродепутати закликали держави ЄС створити спеціальні програми допомоги українкам, які стали жертвами насильства.

"Масові зґвалтування, сексуальне та гендерне насильство, тортури та геноцид використовуються як воєнна зброя. Ми не зупинимось, доки всі ті, хто вчинив ці злочини, не будуть притягнуті до відповідальності, але навіть і тоді глибоко зранені жертви можуть ніколи не відновитися після такої травми", - заявив автор резолюції, польський соціал-демократ Роберт Бедронь, якого цитує пресслужба Європарламенту.

Європарламент наголосив на необхідності подбати про особливі потреби жінок і дівчат, які рятуються в ЄС від війни на території України. Зокрема держави, які

приймають біженок, повинні надати їм доступ до послуг, які стосуються сексуального та репродуктивного здоров'я та права. Крім того, на думку євродепутатів, у складі гуманітарної допомоги до України мають постачатися також набори з контрацептивами та іншими засобами сексуального та репродуктивного здоров'я.

У резолюції також висловлюється рішення засудження "депортації, транспортування та переміщення українських жінок і їхніх дітей до Росії". Європарламент нагадав, що це є порушенням Женевських конвенцій і зажадав негайно повернути до України всіх її громадян, "насильницьки депортованих до Росії".

МАКРОН ПІД ЧАС ІНАВГУРАЦІЇ ПООБІЦЯВ СТАТИ "НОВИМ ПРЕЗИДЕНТОМ" ДЛЯ ФРАНЦІЇ

Президент Франції Еммануель Макрон вважає війну, яку Росія розв'язала проти України, одним з найбільших викликів, що нині стоїть перед людством. Про це він заявив під час своєї інавгураційної промови у Єлисейському палаці у суботу, 7 травня, повідомляє інформагентство AFP.

"Рідко світ та наша країна стикалися з таким поєднанням викликів", - сказав він, маючи на увазі російське вторгнення, пандемію

коронавірусу та виклики у сфері екології.

Французький лідер пообіцяв "діяти, щоб уникнути будь-якої ескалації внаслідок російської агресії в Україні", а також "допомогти перемозі демократії та відваги, побудові нового миру у Європі".

Макрон також пообіцяв стати "новим президентом" своєї країни та побудувати "міцнішу Францію".

Нагадаємо, у другому турі президентських виборів, що відбулися у Франції 24 квітня, Еммануель Макрон здобув перемогу над правою популісткою Марін Ле Пен. Він став першим президентом країни з часів Жака Ширака, якого переобрали на другий термін. У Макрона другий термін офіційно починається 14 травня.

З моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну президент

Франції неодноразово проводив телефонні розмови з президентом Росії Володимиром Путіним. Під час останньої з них 3 травня Макрон закликав російського лідера до припинення вогню в Україні та забезпечення евакуації із заводу "Азовсталь" у заблокованому Маріуполі. Раніше Макрон закликав не загострювати відносини з Росією та відмовився називати дії російських військових на Київщині геноцидом.

БОЛГАРІЯ: ТАЄМНІ ПОСТАЧАННЯ ЗБРОЇ УКРАЇНІ, УРЯДОВА КРИЗА ТА ГЕНІАЛЬНИЙ ХІД

Надавати Україні військову допомогу чи ні? Це питання мало не розкололо урядову коаліцію в Болгарії. Річ у тім, що політики в цій країні на південному сході Євросоюзу неоднозначні в своєму ставленні до Москви: Болгарська соціалістична партія (БСП), яка традиційно прихильно налаштована до Росії, погрожує виходом з коаліції, якщо Софія вирішить допомагати Києву поставками зброї. Такий кроку з боку БСП призвів би до відставки уряду.

БСП отримала підтримку від президента Болгарії Румена Радева, який неодноразово застерігав, що поставки зброї можуть втягнути країну у війну. Майже п'ять годин народні обранці обговорювали цю тему минулої середи, 4 травня, в парламенті в Софії. Урешті-решт вдалося домовитися про компроміс: Болгарія не постачатиме зброю, але надаватиме "військово-технічну" допомогу: йдеться про ремонт пошкодженої військової техніки та технічне обслуговування військового спорядження.

Така пропозиція містилася в листі президента України Володимира Зеленського, який він адресував болгарському парламенту. Таким чином український державний лідер допоміг зберегти мир всередині урядової коаліції в Софії. Але що саме ремонтуватиметься в Болгарії, поки що не зрозуміло.

Густав Грессель, експерт з безпекових питань Європейської ради з міжнародних відносин у Берліні, налаштований скептично. "Тут може йтися лише про техобслуго-

вування та ремонт бойової бронетехніки. Що ж стосується літальних апаратів, то тут у мене є сильні сумніви, оскільки їхній ремонтувати має сенс лише на місці в Україні. Проблем, пов'язаних з транспортуванням до Болгарії та назад в Україну, буде більше, ніж користі від цього", - пояснює він.

Через три дні після парламентських дебатів заступник міністра оборони Болгарії Йордан Божилов повідомив, виступаючи на болгарському телебаченні, що вже незабаром очікується прибуття до Софії українських спеціалістів. З ними він власне й хоче обговорити, "яку саме техніку можна було б ремонтувати в Болгарії". Критична оцінка пролунала з боку Олександра Михайлова, який ще недавно очолював правління болгарської державної компанії "Кинтекс", яка спеціалізується на торгівлі зброєю. В інтерв'ю болгарському телеканалу Nova TV він вказав на катастрофічний стан фірм "Авионамс" та "Терем". Михайлов звернув увагу на те, що "Авионамс" у питанні обслуговування старої російської авіатехніки залежить від Росії. Не кращою, за його словами, є й ситуація на "Тереми", яка відповідає за бронетехніку.

"Через недофінансування третина ремонтного оснащення не працює, інша частина зникла, вкрадена або пішла на експорт. Ці фірми працюють лише на 40 відсотків своєї потужності, які їм потрібні для обслуговування техніки болгарської армії", - каже Михайлов. Крім того, продовжив він, Болгарія сама не виробляє запчастин, а закуповувала їх у Росії та Україні. Також заступник міністра оборони Божилов визнає: "Упродовж 30 років ми обслуговуємо стару радянську техніку, яку треба було б уже давно замінити".

Таким чином Болгарія має лише обмежену можливість щодо "військово-технічної допомоги" для України. Але це лише половина всієї правди - не виключно, що

НАТО та ЄС можуть постачати зброю Україні обхідними шляхами. Так, Олександр Михайлов розповів про "стару схему", коли болгарська зброя начебто знаходить свій шлях в Україну через посередників у Чехії, Словаччині та Польщі.

"Болгарія продовжуватиме продавати зброю Україні", - сказав у суботу, 7 травня, колишній міністр оборони Ангел Найденов у розмові з болгарським телеканалом BTV. Як повідомляють ЗМІ, при цьому йдеться не про важке озброєння, а про ручну вогнепальну зброю, гранати та боеприпаси. Як повідомляється, "Кинтекс" спеціалізувався на таємній торгівлі зброєю ще за часів "холодної війни".

"Ця урядова криза має внутрішньо- і зовнішньополітичний вимір, - пояснює директорка Інституту глобального аналізу в Софії Румена Філіпова у розмові з DW. - У внутрішній політиці намітився розкол між президентом Радевим і прихильниками реформ в уряді. Всередині країни президент Радев упродовж останніх двох років впроваджував політичні реформи, але у зовнішній політиці наполягав на збалансованій і навіть нейтральній позиції стосовно Росії. Тим часом Росія намагається вирвати Болгарію із Західного альянсу, перекиваючи їй газ, розпалюючи суперечку з Північною Македонією і використовуючи питання військової допомоги Україні".

З усіх трьох питань - газу, Македонії і зброї для України - президент Радев і міністерка економіки Корнелія Нінова, яка є головою БСП, вступили у відкритий конфлікт із прем'єром Петковим. Офіційна відмова від постачання зброї й обмеження "військово-технічною допомогою", у той час як неофіційно зброя Україні постачається, певно, були вдалим політичним кроком болгарського прем'єра за

допомогою українського президента.

"Україна, якій Росія нав'язала боротьбу за існування, змогла за допомогою свого листа стабілізувати дружній до себе сусідній уряд, який перебуває під російським тиском. Респект за цей крок президентові Зеленському і прем'єру Петкову", - підсумовує очільник представництва Фонду Фрідріха Наумана в Софії Мартін Коте (Martin Kothé). Однак питання того, наскільки тривалою буде ця стабілізація, залишається відкритим. Уже в день парламентських дебатів президент Радев знову розкритикував уряд і назвав ремонт української військової техніки в Болгарії "небезпечним кроком".

ПРИНЦ АБУ-ДАБІ СТАВ ПРЕЗИДЕНТОМ ОАЕ ПІСЛЯ СМЕРТІ БРАТА

Колишній наслідний принц Абу-Дабі шейх Мухаммед бен Заїд став новим президентом Об'єднаних Арабських Еміратів. Рішення обрати 61-річного шейха главою держави одностайно ухвалила Вища федеральна рада країни, повідомило у суботу, 14 травня, державне інформагентство WAM.

Мухаммед бен Заїд став наступником свого старшого брата Халіфи бен Заїда, який помер 13 травня. Останній стояв на чолі держави із 2004 року. Утім, через тривалу хворобу Халіфи бен Зейда політику багатой на нафту й газ країни упродовж багатьох років фактично визначав Мухаммед бен Заїд. Під його керівництвом, зазначає агентство дра, останніми роками країна перетворилася на важливу регіональну державу.

Об'єднані Арабські Емірати приєдналися до очолюваної Саудівською Аравією коаліції, що бере активну військову участь у громадянській війні в Ємені. У 2020 році ОАЕ та Бахрейн стали першими державами Перської затоки, що підписали угоду про встановлення дипломатичних відносин із Ізраїлем. Саме Мохаммед бен Заїд був рушійною силою цього зближення, спрямованого передусім проти Ірану, якого ОАЕ розглядають як головного ворога в арабському світі.

НОВА ПРЕЗИДЕНТКА УГОРЩИНИ ЗАСУДИЛА ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Президентка Угорщини Каталін Новак на церемонії інавгурації в суботу, 14 травня, засудила вторгнення Росії до України. "Ми засуджуємо агресію (президента РФ Володимира. - Ред.) Путіна, збройне вторгнення до суверенної держави. Ми говоримо вічне "Ні" всіляким зусиллям, спрямованим на відновлення Радянського Союзу", - зазначила Новак у своїй інавгураційній промові, слова якої наводить інформагентція Reuters. Вона наголосила, що війна в Україні також "велася проти наших миролюбних угорців", додавши, що Угорщина вимагає розслідування та покарання за воєнні злочини. Також Новак заявила, що її перша поїздка на посади глави держави буде до Польщі, що є очевидним жестом задля покращення відносин із Варшавою. "У вівторок, 17 травня, я вирушаю до Варшави, щоб зустрітися з президентом польського народу. Пане президенте, дорогий Анджею (Дудо), я дя-

кую Вам за можливість поговорити, як належить друзям!", - сказала Новак.

10 березня угорські парламентарі обрали представницю правлячої партії "Фідес" Каталін Новак новою президенткою країни. Вона стала першою жінкою на цьому посту в Угорщині. Раніше Новак обіймала посаду міністерки у справах сім'ї в попередньому уряді Віктора Обрана.

Сам Орбан також засудив напад Росії на Україну, але він уникає особистої критики президента Володимира Путіна і рішуче виступає проти будь-яких санкцій щодо російських енергоносіїв.

Нинішня залежність від російської нафти таких європейських країн як Болгарія, Чехія, Угорщина та Словаччина є найбільшою перешкодою для угоди щодо ембарго на імпорт російської нафти, котре Єврокомісія запропонувала на початку травня у відповідь на війну Росії проти України.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ ПОГОДИВ МАНДАТ ЄВРОЮСТУ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Європарламент дав згоду на розширення мандату Євроюсту, аби це агентство ЄС могло допомогти у розслідуванні воєнних злочинів, скоєних під час агресії Росії проти України. За такі зміни регламенту Євроюсту на пленарному засіданні в Брюсселі у четвер, 19 травня, проголосували 560 євродепутатів, 17 - висловилися проти, ще 18 - утрималися, повідомляє кореспондент DW.

Цими змінами Євроюсту дозволять підтримувати держави ЄС "у протидії геноциду, злочинам

проти людяності, воєнним злочинам і пов'язаним кримінальним правопорушенням, включно зі збереженням, аналізом і зберіганням доказів, пов'язаних з цими злочинами". Також це агентство зможе створити автоматизовану систему зберігання даних для цього.

"24 лютого 2022 року Російська Федерація почала військову агресію проти України. Є обґрунтовані підстави вважати, що злочини проти людяності та воєнні злочини вчинялися та продовжують вчинятися в Україні в контексті нинішніх бойових дій", - зазначається у проекті регламенту. В ньому вказують на ризики, пов'язані зі збереженням цих доказів, допоки війна триває. І тому документ виступає за створення "у безпечному місці" сховища доказів, які збирають правоохоронні органи держав ЄС, міжнародні організації, треті країни та громадські організації.

Доповідач Європарламенту з цього питання Хуан Фернандо Лопес Агілар з Іспанії повідомив, що затверджений євродепутатами текст підтримують і в Раді ЄС. Таким чином, тепер зміни до регламенту можуть бути остаточно затверджені Радою Євросоюзу, після чого вони набудуть чинності. "Це буде наша швидка відповідь, яка демонструє нашу рішучість як підтримати Україну, так і боротися проти безкарності воєнних злочинів", - заявив Лопес Агілар.

Крім того, Європарламент проголосував резолюцію щодо боротьби з безкарністю за воєнні злочини, скоєні в Україні. У ній євродепутати висловили "крайне обурення та гнів" щодо звірств, про які повідомлялося протягом війни Росії проти України, включно з "невибірковими обстрілами міст, насильницькими депортаціями, використанням заборонених боєприпасів, атак на цивільних, які намагаються залишити зони конфлікту".

Резолюція вимагає від ЄС і його держав-членів вжити всіх необхідних заходів у Міжнародному кримінальному суді чи інших міжнародних трибуналах і судах, аби "підтримати покарання російського та білоруського режимів за воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини геноциду та агресії". Крім того, Європарламент переконаний, що розслідування повинні застосовуватися "до всього персоналу збройних сил Росії та урядових чиновників, причетних до воєнних злочинів".

НІМЕЧЧИНА ПОЗБАВИЛА ЕКСКАНЦЛЕРА ШРЕДЕРА ДЕРЖАВНИХ ПРИВІЛЕЇВ

Бундестаг позбавив ексканцлера Німеччини Гергарда Шредера (Gerhard Schröder) державних привілеїв, якими він досі користувався після того, як залишив посаду. Відповідне рішення федерального парламенту ФРН ухвалив у четвер, 19 травня, повідомляє інформагентство AFP.

Відтепер колишній глава німецького уряду не матиме власного офісу та співробітників в урядових структурах ФРН. Однак він і надалі отримуватиме державну пенсію та буде забезпечений охороною.

"Парламентська коаліція зробила висновки з поведінки ексканцлера та лобіста Гергарда Шредера з огляду на російське вторгнення в Україну", - йдеться у постанові

Бундестагу. Офіс Шредера припинить діяльність, оскільки він більше не виконує державних обов'язків.

Міністр фінансів ФРН Крістіан Лінднер (Christian Lindner) привітав рішення Бундестагу.

"Колишнього канцлера, який сьогодні відкрито лобіює злочинну владу Путіна, не мають забезпечувати офісом за кошти платників податків", - написав він у Twitter.

Останнім часом витрати Шредера на персонал становили близько 400 тисяч євро на рік. За даними ділового видання Handelsblatt, у 2021 році в бюро Шредера працювало п'ять співробітників, керів-

ник офісу отримував приблизно 10 тисяч євро на місяць. У 2017 році з бюджету на зарплату співробітникам Шредера було виплачено близько 561 тисячі євро.

Шредера неодноразово критикували через тісні зв'язки з російським політичним керівництвом, зокрема за діяльність у російських держконцертах. Нині він обіймає посаду глави ради директорів концерну "Роснефть".

Критика різко посилилася після початку російської війни в Україні. Кілька тижнів тому кілька співробітників його офісу звільнилися на знак протесту проти його позиції щодо Росії. Ексканцлерам та колишнім президентам ФРН довічно

надають персональне бюро у Берліні з кількома співробітниками, а також службовий автомобіль та водія. Усі ці витрати фінансуються із держбюджету.

ЗМІНА ВЛАДИ В АВСТРАЛІЇ: ЛЕЙБОРИСТИ ЗДОБУВАЮТЬ ПЕРЕМОГУ НА ВИБОРАХ

На федеральних виборах в Австралії, що відбулися в суботу, 21 травня, перемогу здобуває Австралійська лейбористська партія (ALP), яка перебувала в опозиції з 2013 року. Як повідомляє місцева телерадіомовна корпорація ABC, після підрахунку 66,3 відсотка голосів правляча коаліція Ліберальної та Національної партій (L/NP) набрала 47,9 відсотка голосів та отримає 50 місць у нижній палаті парламенту, у ALP - 52,1 відсотка та 72 місця відповідно. Для отримання парламентської більшості партії необхідно 76 місць із 151.

Лідер лейбористів Ентоні Альбанезе, як очікується, стане новим прем'єр-міністром країни, хоча через підрахунок, що триває, неясно, чи буде у партії достатньо місць для більшості.

Тим часом прем'єр-міністр Австралії та лідер Ліберальної партії Скотт Моррісон визнав поразку на виборах і оголосив свою відставку з посади голови партії. "Сьогодні я поговорив з лідером опозиції та наступним прем'єр-міністром Ентоні Альбанезем, і я привітав його з перемогою на виборах", - сказав він.

Альбанезе заявив на зустрічі з прихильниками, що "вдячний за цю перемогу". "Я хочу об'єднати країну, - сказав політик. - Я думаю, люди хочуть згуртуватися, знайти наші спільні інтереси, поринути у

спільну мету. Гадаю, люди втомилися від розбіжностей, вони хочуть об'єднатися як нація, і я маю намір очолити це".

Лідер лейбористів зобов'язався боротися зі змінами клімату та інфляцією, а також обіцяв провести референдум щодо надання корінним народам інституційного права голосу при розробці національної політики.

Прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон першим зі світових лідерів привітав Альбанезе із перемогою на виборах в Австралії. Він повідомив, що з нетерпінням чекає можливості працювати з ним у рамках угоди про вільну торгівлю та оборонний альянс AUKUS, укладений Австралією, США та Великобританією.

У МОЛДОВІ ЗАТРИМАНО ПІДОЗРЮВАНОГО У ДЕРЖЗРАДІ ЕКС-ПРЕЗИДЕНТА ДОДОНА

Експрезидента Молдови Ігоря Додона затримали на 72 години у справі, відкритій за чотирма статтями Карного кодексу Республіки Молдова, зокрема, про державну зраду. Про це у вівторок, 24 лютого, заявили у генпрокуратурі країни.

"Слідчі дії продовжуються. Проведено обшуки в будинку та деяких приміщеннях, що належать Додону. Його затримали на 72 години", - сказала пресекретарка генеральної прокуратури Молдови Маріанна Керпек, цитує агентство "Інтерфакс".

Як повідомляє "Інтерфакс", минулого тижня тимчасово виконуючий обов'язки генпрокурора Молдови Дмитро Робу підписав поста-

нову про поновлення кримінальної справи про так званий "кульок". Мова йде про скандал, який виник після появи відеозапису зустрічі Ігоря Додона з тодішнім лідером Демократичної партії Володимиром Плахотнюком, що відбулася у червні 2019 року. На відео видно, що Плахотнюк передає Додону великий чорний пакет, який вони називають "кульком". З розмови стає зрозуміло, що у пакеті лежать гроші, призначені для фінансування "Партії соціалістів", якою тоді керував Додон.

Відеозаписи оприлюднив у 2020 році депутат Юрій Реніце. У червні 2020 року Антикорупційна прокуратура Молдови відмовила у порушенні кримінальної справи через появу відео, зазначивши, що "під час перевірки не виявила елементів злочину".

Ігор Додон був президентом Молдови у період з 2016 по 2020 рік. Також він є ексголовою політичного об'єднання "Партія соціалістів". За час свого правління він неодноразово проявляв себе як російський політик.

НА РЕФЕРЕНДУМІ В КАЗАХСТАНІ ПІДТРИМАЛИ РЕФОРМУ КОНСТИТУЦІЇ

У Казахстані учасники референдуму в неділю, 5 червня, переважно більшістю голосів підтримали конституційні поправки, що передбачають перетворення країни з суперпрезидентської на президентську республіку з сильним парламентом. На підтримку відповідних поправок, запропонованих президентом Казахстану Касим-Жомартом Токаєвим, проголосу-

вали 77,18 відсотка виборців, повідомив Центрвиборчком Казахстану вранці 6 червня.

Проти конституційних поправок проголосували 18,66 відсотка казахстанців. Активність виборців на референдумі становила 68,06 відсотка. Громадянам країни пропонувалося відповісти на єдине запитання, а саме, чи згодні вони з внесенням змін до основного закону держави, уточнює інформагентція "Інтерфакс".

В оновленій конституції Казахстану закріплюється рівновіддалений статус президента від усіх політичних партій та рухів, запроваджується заборона для найближчих родичів глави держави обіймати керівні посади у квазідержавному секторі. Крім того, перший президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв позбавляється конституційного статусу "єлбаси" - "батька нації".

Важливий блок поправок стосується правозахисної сфери: створення Конституційного суду, закріплення статусу уповноваженого з прав людини на конституційному рівні та повна заборона смертної кари. Пропонується також закріпити у конституції, що земля, її надра, рослинний та тваринний світ належать народу, а від імені народу право власності здійснює держава.

Нинішній президент Казахстану Токаєв запропонував реформувати конституцію після придушення кровопролитних заворушень у країні в січні цього року. На тлі відновлення порядку Токаєв позбавив Назарбаєва та його родичів впливових державних постів. Експерти розцінюють нинішній референдум як підготовку Токаєва до висунення своєї кандидатури на другий президентський термін.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ РЕКОМЕНДУВАВ ДАТИ УКРАЇНІ СТАТУС КАНДИДАТА НА ВСТУП ДО ЄС

Євродепутати вважають, що Євросоюзу слід надати Україні статус кандидата на членство в об'єднанні. Про це йдеться у резолюції Європарламенту щодо зовнішньої, безпекової та оборонної політики ЄС після агресивної війни Росії проти України, ухваленій на пленарному засіданні в Страсбурзі в середу, 8 червня. За неї проголосували 438 євродепутатів, 65 - висловилися проти, ще 94 - утрималися, повідомляє кореспондент DW.

Європарламент рекомендував Раді ЄС погодитися, що "Версальська декларація визнає європейські прагнення України та її заявку на членство у ЄС, а також надати їй статус кандидата до ЄС, як чіткий політичний сигнал солідарності з народом України". Ідеться про декларацію неформального саміту ЄС у Версалі, яка, щоправда, була дуже обережною у формулюваннях і визнала лише європейські прагнення України та додавала, що країна належить до європейської родини.

Нагадаємо, що раніше Європарламент лише закликав ЄС "працювати у напрямку надання Україні статусу кандидата".

У нинішній резолюції згадуються також "європейські прагнення Молдови та Грузії". Ці країни, як відомо, услід за Україною подали свої заявки. Утім, рекомендації надати їм статус кандидата резолюція не містить.

Крім того, Європарламент рекомендував "без зволікань надати зброю у відповідності до потреб, висловлених українською владою,

зокрема використовуючи Європейський інструмент підтримки миру та координаційний центр, а також за двосторонніми угодами між державами ЄС і Україною". За цим інструментом Євросоюз уже виділив два мільярди євро на закупівлю зброї для Києва.

Резолюція також закликала підтвердити, що "Україна, як і будь-яка інша країна, має суверенне право самостійно ухвалювати рішення щодо своїх політичних альянсів і економічної інтеграції, без втручання інших країн". Євродепутати рекомендували підтримати й "розслідування воєнних злочинів, вчинених Росією в Україні, включно з закликом до спеціального трибуналу ООН".

На думку Європарламенту, ЄС слід запровадити вторинні санкції щодо організацій і третіх країн, які допомагають Росії обходити санкції. Резолюція закликає і детально вивчити вплив обмежувальних заходів на Росію.

Одними з найбільш спірних виявилися кілька пунктів резолюції, які стосуються Росії. Їх подали представники фракції соціал-демократів.

"Стратегічною ціллю вільного світу є допомогти Україні у підсумку завдати поразки російському агресору та відновити контроль над її міжнародно визнаною територією", - говориться у резолюції. Соціал-демократи хотіли уникнути згадки про поразку Росії, і їхня поправка говорила натомість про підривання здатності РФ "загрожувати територіальній цілісності сусідніх країн та підривати міжнародну безпеку в майбутньому". Утім, цю поправку не підтримали.

Також зберігся початковий текст резолюції, який говорить, що відсутність "адекватної" реакції на "російські агресії проти Грузії у 2008 році та проти України у 2014 році спонукала Росію продовжувати агресивні військові та полі-

тичні кампанії, включно з повномасштабним вторгненням в Україну".

Натомість соціал-демократам вдалося замінити пункт проекту, який говорив, що Володимир Путін за час свого президентства перетворив Росію на "тоталітарну державу-парію". За те, щоб залишити цей текст, проголосували 229 євродепутатів. Але 330 їхніх колег замінили цей пункт на такий: "Агресивна війна РФ проти України та її атаки на європейський мирний порядок відбуваються на тлі жорстких репресій проти громадянського суспільства та політичної опозиції в Росії, спрямованих на забезпечення виживання все більш тоталітарного режиму". Це вже вдруге після початку війни, коли намагання назвати Росію "державою-парією" не знайшло підтримки в Європарламенті.

ЗАКЛИК ШОЛЬЦА ВИЗНАТИ КОСОВО ОБУРИВ ПРЕЗИДЕНТА СЕРБІЇ

Президент Сербії Александар Вучич різко відреагував на заклик канцлера ФРН Олафа Шольца (Olaf Scholz) на адресу Сербії та Косово визнати державність одне одного. Вучич заявив, що вперше чує про таку вимогу, і додав, що Белград в такому разі має обміркувати свої подальші кроки. "Так само, як ви віддані територіальній цілісності України, ми віддані територіальній цілісності Сербії", - заявив Вучич під час спільної пресконференції з Шольцем у п'ятницю, 10 червня, у Белграді.

До цього канцлер Німеччини зауважив: "Неможливо уявити, щоб дві країни, що не визнають одна одну, стали членами ЄС". Сербія

офіційно набула статусу країни-кандидата на членство у Європейському Союзі у 2012 році. Косово наразі вважається потенційним кандидатом і має лише віддалені перспективи можливого приєднання до ЄС.

Раніше того ж дня глава уряду ФРН зустрівся у Пріштині з прем'єр-міністром Косова Альбіном Курті. Під час переговорів він заявив, що Берлін зробив вступ Косово до ЄС одним зі своїх пріоритетів. "Дуже важливо надіслати новий сигнал впевненості та надії на те, що процес приєднання сприймається Євросоюзом дуже серйозно і що існує реальний шанс, якщо всі докладуть зусиль", - зазначив канцлер.

Під час тієї ж пресконференції Олаф Шольц закликав Сербію приєднатися до санкцій, запроваджених Європейським Союзом проти Росії через вторгнення в Україну. "Ми очікуємо, що санкції імплементують і ті країни, які перебувають у процесі вступу до Євросоюзу", - заявив він.

Вучич своєю чергою підтвердив, що в ході переговорів Шольц "чітко закликав Сербію приєднатися до санкцій ЄС". Він нагадав, що Белград засудив російське вторгнення в Україну на Генасамблеї ООН та інших міжнародних організаціях. При цьому Вучич зазначив, що його країна перебуває у "дуже складній ситуації" щодо енергозабезпечення, і нагадав про традиційні "особливі зв'язки", що існують між Сербією та Росією. "Щодо санкцій, то у нас тут інша позиція... Ми пам'ятаємо санкції (проти Сербії. - Ред.), і не вважаємо, що санкції - це ефективно", - додав сербський президент.

Візити Олафа Шольца до Косова та Сербії відбулися напередодні саміту лідерів країн ЄС та Західних Балкан, що заплановано на 23 червня. У березні міністерка закордонних справ Німеччини Анналена Бербок (Annalena Baerbock)

заявила, що Євросоюз "не повинен поступатися спробам Москви взяти цей регіон у серці Європи під свій контроль".

ЕКСПРЕЗИДЕНТКУ БОЛІВІЇ ЖАНІН АНЬЕС ЗАСУДИЛИ ДО 10 РОКІВ УВ'ЯЗНЕННЯ

У Болівії засудили до 10 років ув'язнення експрезидентку країни Жанін Аньєс за звинуваченням у державному перевороті 2019 року. Про це у суботу, 11 червня, повідомляють агенції dra та AFP.

Суд визнав Аньєс винною у "неконституційних рішеннях" та "порушенні службових обов'язків" у період, коли вона обіймала посаду тимчасової президентки Болівії у листопаді 2019 року.

"Мені відмовили навіть у праві бути присутньою на власному суді, якщо його так можна назвати. Вони відмовляли мені у всьому і поводитися зі мною гірше, ніж з будь-ким, але я була, є і буду конституційною президенткою, яка взяла на себе обов'язки після втечі боягуза", - прокоментувала судовий процес Аньєс.

Аньєс відбудуватиме покарання у жіночій в'язниці у столиці Болівії Ла Пас. Перед вирок суду вона заявила про намір подавати апеляцію. "На цьому ми не зупинимось, ми будемо звертатись до міжнародної системи правосуддя", - цитує Аньєс AFP.

У жовтні 2019 року у Болівії відбулися президентські вибори, за підсумками яких було оголошено про перемогу у першому турі чинного президента Ево Моралеса, який обіймав цю посаду з 2006 року. При цьому попередні підсумки голосування вказували на можливість другого туру.

Це спровокувало протести у країні, внаслідок яких Моралес оголосив про відставку і залишив країну разом із заступниками та спікерам обох палат парламенту.

Жанін Аньєс, яка обіймала на той час посаду другого заступника голови Палати сенаторів, заявила, що вона наступна в черзі на посаду президента і оголосила себе главою держави на перехідний період. Вона наголосила, що вступить на посаду лише для того, щоб організувати нові вибори.

На нових виборах 2020 року переможу здобув соратник Моралеса Луїс Арсе із партії "Рух до соціалізму". А у березні 2021 року Аньєс та кількох високопосадовців її адміністрації заарештували за підозрою у підготовці до держперевороту.

Аньєс тоді назвала справу політичним переслідуванням і звинуватила чинну владу Болівії у поверненні до диктатури. У правозахисній організації Amnesty International називали кримінальну справу проти Аньєс та її прихильників продовженням "пандемії безкарності за порушення прав людини у Болівії".

ПРЕЗИДЕНТКА ЄВРОКОМІСІЇ: УКРАЇНІ ПОТРІБНІ РЕФОРМИ І МОДЕРНІЗАЦІЯ

Очільниця Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн (Ursula von der Leyen) у суботу, 11 червня, провела у Києві

переговори щодо отримання статусу кандидата на членство в ЄС. Вона обговорила з президентом країни Володимиром Зеленським та прем'єр-міністром Денисом Шмигалем умови надання Євросоюзом довгострокової допомоги щодо відновлення країни після війни.

Після переговорів у Києві глава Єврокомісії заявила, що Україна є міцною парламентською демократією і вже була на хорошому шляху до вторгнення Росії. Під час відбиття російської агресії вся країна демонструє спротив і такий самий дух потрібен для проведення реформ та модернізації країни, відзначила вона. Фон дер Ляєн повідомила, що Київ та Брюссель співпрацюють над створенням платформи для відновлення України.

"Існує величезний всебічний інтерес - недержавних організацій, бізнесу, міжнародних інституцій, аби допомогти Україні постати з попелу. Ми прагнемо направляти інвестиції та проводити реформи, аби покращити життя українців, зробити Україну більш привабливою для інвесторів та підтримати Україну на її європейському шляху", - заявила вона.

Після прибуття до Києва очільника Єврокомісії повідомила про намір підбити "підсумки спільних зусиль, необхідних для відновлення та прогресу України на її єв-

ропейському шляху". "Це буде врахованов нашому висновку, який ми надамо найближчим часом", - відзначила вона.

Згідно з офіційною процедурою ЄС, рішення про надання статусу кандидата мають підтримати всі країни-члени. За словами віцепрем'єрки - міністерки з євроінтеграції України Ольги Стефанішиної, про інші формати для України замість статусу кандидата висловилися сім країн. Три з них поки не хочуть давати "зелене світло" для Києва.

Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба раніше цього тижня заявив, що на жодні альтернативи статусу кандидата в ЄС Київ не погодиться. "Нам потрібен статус кандидата на членство в ЄС. Не кандидата в кандидати, не потенційного кандидата, не інший сурогат, нічого цього", - заявив він. Україна підписала заявку на вступ до ЄС 28 лютого - через чотири дні після нападу Росії.

ПАРТІЯ МАКРОНА НЕ ЗУМІЛА НАБРАТИ АБСОЛЮТНУ БІЛЬШІСТЬ В ПАРЛАМЕНТІ

Коаліція "Разом!" прихильників президента Франції Еммануеля Макрона втратила абсолютну більшість у нижній палаті парламенту країни - Національних зборах. Згідно з оприлюдненими зранку понеділка, 20 червня, офіційними результатами виборів, президентська політсила матиме в підсумку 245 мандатів у парламенті.

Це - більше, ніж у решти партій, що увійшли до парламенту, однак цього замало для формування абсолютної більшості, що становить 286 місць. Досі прихильники Макрона та їхні союзники мали понад 340 місць у парламенті, уточнює

інформагенція dra. Тож тепер президентській політсилі доведеться шукати партнерів для формування коаліції, зазначають аналітики.

На другому місці опинився створений у травні цього року блок лівих сил "Новий народний екологічний та соціальний союз" (NUPES) під проводом Жан-Люка Меланшона, що отримав 131 місце в законодавчому органі.

Справжньою несподіванкою для аналітиків та оглядачів виявився результат правопопулістської партії "Національне об'єднання" на чолі з Марін Ле Пен, що отримала 89 мандатів у новому складі парламенту. Такий результат правих популістів більш ніж вдсятеро перевищує попередній.

Правоцентристські "Республіканці" з 61 "багнетом" у новому складі парламенту, найімовірніше, можуть стати саме тією силою, що вступить в спілку з президентською партією.

Явка на виборах становила 46,23 відсотка, що стало одним з найнижчих показників за всю історію.

577 депутатів Національних зборів обирають шляхом прямого загального таємного голосування за мажоритарною системою. Термін їхніх повноважень становить п'ять років.

В ІЗРАЇЛІ ПРОЙДУТЬ П'ЯТИ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ ЗА ТРИ РОКИ

Офіс прем'єр-міністра Ізраїлю Нафталі Бенета оголосив у понеділок, 20 червня, про намір розпустити кнесет (парламент Ізраїлю). Такий крок спричинить позачергові вибори в країні.

Як зазначає інформагентство AP, вибори можуть пройти в жовтні

або листопаді, і будуть п'ятима в Ізраїлі за останні три роки. Причиною розпуску кнесету стали протиріччя всередині коаліції, а також те, що вона залишилася без більшості в парламенті після виходу з неї кількох депутатів. Бенет сформував коаліцію з восьми партій у червні 2021 року. Вона увійшла в історію, ставши першим ізраїльським коаліційним урядом, до складу якого входить арабська партія.

Замість Бенета виконуючим обов'язки прем'єр-міністра до виборів та формування нового кабінету може стати нинішній міністр закордонних справ Яір Лапід.

У нових виборах має намір взяти участь багаторічний прем'єр-міністр Ізраїлю Беньямін Нетаньяху, який зараз є лідером опозиції. Він вже пообіцяв повернутися, незважаючи на судовий процес щодо нього у справі про корупцію. Згідно із соціопитуваннями, партія Нетаньяху "Лікуд" знову має шанс отримати найбільше мандатів зпоміж інших політсил. Але залишається незрозумілим, чи зможе Нетаньяху заручитися підтримкою більшості у парламенті для формування нового уряду.

УРЯДУ БОЛГАРІЇ ВИНЕСЛИ ВОТУМ НЕДОВІРИ, КРАЇНІ ЗАГРОЖУЮТЬ ДОСТРОКОВІ ВИБОРИ

Парламент Болгарії оголосив 22 червня вотум недовіри уряду під керівництвом проєвропейського прем'єр-міністра Кирила Петкова, який обійняв посаду лише пів року тому.

Тоді Петков змінив багаторічного прем'єра Бойка Борисова, якого звинувачували в корупції.

Зараз Борисов очолює найбільшу опозиційну партію "Громадяни за

європейський розвиток Болгарії" (ГЕРБ), яка ініціювала вотум недовіри уряду Петкова. У березні експрем'єра затримали за підозрою у розтраті коштів Європейського Союзу, втім через день звільнили, після чого Петков звинуватив прокуратуру в саботуванні його боротьби з корупцією.

Опозиція звинуватила уряд у не впровадженні такої фіскальної та економічної політики, яка дозволила би зменшити інфляцію у Болгарії, що є найбільш проблемною державою-членом ЄС.

Водночас на підтримку прем'єра на вулиці Софії вийшли тисячі людей.

Прийшовши до влади в традиційно дружній до РФ країні, Петков зайняв проєвропейський та пронатівський курс і принципову позицію проти Росії.

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну він підтримував західні санкції проти РФ, звільнив свого міністра оборони за відмову назвати вторгнення Росії в Україну "війною", та погодився ремонтувати українську важку військову техніку в Болгарії.

В квітні Софія відмовилась виконати вимогу президента РФ Володимира Путіна щодо плати за газ у рублях після запровадження Заходом санкцій проти РФ за війну в Україні. У відповідь російський монополіст "Газпром" припинив постачання до Болгарії.

Позиція прем'єра стала причиною загострення стосунків із правлячою коаліцією, з якої близько двох тижнів тому вийшла популістська партія "Є такий народ" на чолі зі Славою Трифоном.

Вона звинуватила прем'єра в нібито нехтуванні інтересами Болгарії через його ініціативу зняття вето з вступу Північної Македонії до Євросоюзу.

На противагу проурядовим мітингам у Софії проходили й антиурядові демонстрації.

Якщо Петков не зможе сформувати новий уряд на доручення президента Румена Радева, Болгарії загрожують нові парламентські вибори. Це будуть вже четверті загальнонаціональні вибори в країні з квітня 2021 року.

Як зауважує агенція Reuters, така ситуація може поставити під загрозу виділення допомоги ЄС для Болгарії та плани країни запровадити євро в 2024 році.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ ПІДТРИМАВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ ТА МОЛДОВИ

Європарламент закликав держав і урядів країн Європейського Союзу "без зволікання" надати Україні та Молдові статус кандидата на вступ до ЄС. Про це йдеться у резолюції, ухваленій на пленарному засіданні Європарламенту в Брюсселі у четвер, 23 червня.

Саме у цей день на саміті ЄС вирішуватиметься питання статусу кандидата для України та Молдови. Як повідомили у пресслужбі Європарламенту, за резолюцію проголосували 529 євродепутатів, 45 - були проти, ще 14 - утрималися. Документ також закликав надати статус кандидата на вступ до ЄС Грузії, як тільки вона виконає умови, запропоновані Європейською Комісією.

На тлі "агресивної війни Росії проти України цей крок буде прирівнюватися до демонстрації лідерства, рішучості та далекоглядності", наголошується в тексті резолюції.

Водночас в Європарламенті наголосили, що не може бути "прискореної процедури" вступу до ЄС, адже всі критерії членства повинні бути виконані, а сам процес цілковито залежить від ефективної імплементації реформ.

Тож резолюція закликала офіційну владу України, Молдови та Грузії "недвозначно продемонструвати політичну рішучість впроваджувати європейські амбіції їхніх народів".

Тим часом голова Європейської Ради Шарль Мішель повідомив, що Єврорада 23 червня надасть Україні статусу країни-кандидата на вступ до Євросоюзу.

У МОЛДОВІ ЗААРЕШТУВАЛИ МАЙНО ЕКСПРЕЗИДЕНТА ДОДОНА

Прокуратура Молдови наклала арешт на майно колишнього президента країни, який перебував при владі з 2016 по 2020 роки, Ігоря Додона та його родини. Політик повідомив про це журналістам, які чекали на нього біля будівлі прокуратури, куди його викликали 23 червня, щоби повідомити про арешт майна.

Подробиць щодо цього експрезидент не надав, пославшись на підписану ним угоду про нерозголошення.

Як запевняє Додон, "кримінальна справа сфабрикована, немає достатніх і переконливих доказів". За його словами, прокурори "намагаються перевести справу в публічну площину, щоби вразити громадян спотвореними цифрами та деталями".

Згідно з твердженнями експрезидента, кримінальна справа має політичне підґрунтя, а серед заарештованого майна - активи, які йому або не належать, або перебувають під заставою у банків.

Додон пообіцяв до понеділка представити "додаткову інформацію про спільно зрежисовані владою і прокуратурою шоу".

Затриманому 24 травня Додону признали домашній арешт на 30 діб. Йому висунули звинувачення у пасивній корупції, отриманні фінансування політичною партією від злочинної організації, незаконному збагаченні та державній зраді.

Його дружина Галина Додон теж проходить як підозрювана у кримінальній справі про корупцію - співучасницею у так званій "справі

кулька". Їй заборонили виїзд з країни.

Йдеться про скандал, який виник після появи відеозапису зустрічі Додона з тодішнім лідером Демократичної партії Володимиром Плахотнюком, що відбулася в червні 2019 року. На відео видно, що Плахотнюк передає Додону великий чорний пакет, який вони називають "кульком". З розмови стає зрозуміло, що у пакеті лежать гроші, призначені для фінансування "Партії соціалістів", якою тоді керував Додон.

ВЕРХОВНИЙ СУД США СКАСУВАВ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА АБОРТ

Верховний суд США більшістю голосів скасував у п'ятницю знакове рішення 1973 року у справі "Роу проти Вейда", що визнавало конституційне право жінки на аборт. Суд проголосував 5 голосами проти 4 за скасування рішення, при цьому голова Верховного суду Джон Робертс написав окремого листа, в якому заявив, що він підтримує закон штату Міссісіпі, який був центральним у тій справі й забороняв аборти після 15 тижнів вагітності, але не скасував би рішення у справі "Роу проти Вейда", а троє ліберальних членів суду висловили незгоду.

Тож тепер десятки мільйонів жінок по всій території США можуть втратити право на аборт. За прогнозами, близько половини штатів США планують запровадити такі заборони, а деякі вже вжили цих заходів, пише Reuters. Близько 13 штатів вже представили відповідні законопроекти. Ще кілька штатів заборонили втручання з метою переривання вагітності після шести тижнів, попри те, що на

такому терміні багато жінок ще не знають, що вони вагітні.

Заборона абортів стала основним фактором підтримки Республіканської партії з боку вкрай консервативних християнських груп. Протягом багатьох років партія домагалася призначення консервативних суддів та блокувала кандидатів, обраних колишнім президентом Бараком Обамою, створюючи умови для скасування ухвали.

Ухвала Верховного суду США викликала критичну реакцію з боку низки світових лідерів і самого президента США. Американський лідер Джо Байден заявив на брифінгу, що судочинці Верховного суду "скоїли помилку". Це рішення продиктоване "ідеологією крайнощів" і "віднімає" конституційне право у жінок у США, сказав Байден у п'ятницю у Білому домі у Вашингтоні. "Тепер здоров'я та життя жінок цієї країни під загрозою", - застеріг президент.

А прем'єр-міністр Великобританії Борис Джонсон заявив у п'ятницю, що це рішення Верховного суду США є "великим кроком назад". "Я завжди вірив у право жінки на вибір, тож я дотримуюсь цієї точки зору, тож саме тому в Великобританії діють такі закони", - сказав Джонсон перед журналістами.

Прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо теж засудив рішення Верховного суду США скасувати право на аборт. "Новини, які надходять зі Сполучених Штатів, є жахливими", - йдеться в його коментарі у соцмережі Twitter. "Жоден уряд, жоден політик чи чоловік не повинен вказувати жінці, що вона може і не може робити зі своїм тілом", - додав Трюдо.

СИН КОЛИШНЬОГО ДИКТАТОРА МАРКОС МОЛОДШИЙ СТАВ ПРЕЗИДЕНТОМ ФІЛІППІН

Син колишнього філіппінського диктатора Фердинанда Маркоса став президентом Філіппін. У четвер, 30 червня, Фердинанд Маркос молодший, також відомий як

Бонгбонг Маркос, склав присягу як 17-й глава держави.

64-річний Маркос молодший здобув перемогу на виборах 9 травня. Дочка попереднього президента Філіппін Родріго Дутерте Сара Дутерте-Карпіо стала віцепрезиденткою. Вона склала присягу ще 9 червня і вступила на посаду в четвер. Батько новобраного президента країни Фердинанд Маркос старший був 10-м лідером Філіппін у 1965-1986 роках. Внаслідок народного повстання через корупцію та криваві розправи над опозицією він із родини втік до США, де їм надали політичний притулок. 1989 року колишній диктатор помер на Гавайях.

У 2016 році після повернення родини на Філіппіни Маркос молодший брав участь у виборах на посаду віцепрезидента, поступившись Лені Робредо. На нинішніх виборах син диктатора досяг переконливої перемоги, набравши вдвічі більше голосів, ніж його головна суперниця Робредо.

У ході передвиборної кампанії Маркос молодший відмовився засудити жорстокість та корупцію своєї сім'ї в минулому, натомість наголосив на здобутках батька. Після шести років авторитарного правління Дутерте правозахисники, представники католицької церкви та політологи побоюються, що Маркос молодший може обрати ще більш авторитарний курс на президентській посаді.

29 червня у Філіппінах розпорядилися закрити портал новин Rappler, однією з засновниць якого є лауреатка Нобелівської премії миру Марія Ресса.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

УКРАЇНСЬКОГО ЧАСОПИСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Антоні АБАТ Нінет, Данія

Професор, Університет Копенгагену, Центр порівняльних і Європейських досліджень

Барон Андре АЛЕН, Бельгія

Почесний професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду Бельгії, почесний Президент Конституційного Суду Бельгії, почесний професор конституційного права університеті KU Leuven, почесний секретар Ради Міністрів Бельгії, суддя ad hoc ЄСПЛ

Юрій БАРАБАШ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія"

Олена БОРИСЛАВСЬКА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, член Конституційної Комісії

Мілош БЕК, Австрія

Професор історії європейського та конституційного права у Віденському університеті. Постійний науковий співробітник IWM

Оксана ГРИЩУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, суддя Конституційного Суду України

Петер Міхаель ГУБЕР, Німеччина

Професор, доктор юридичних наук, суддя Федерального Конституційного Суду

Павло ГУРАЛЬ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Мирослав ГРАНАТ, Польща

професор, Університет кардинала Штефана Вишинського, Варшава, суддя Конституційного трибуналу Республіки Польща у відставці

Дейнюс ЖАЛІМАС, Литва

Професор, Інститут міжнародного та європейського права, Вільнюський університет, суддя Конституційного Суду Литви, голова Конституційного Суду Литви

Гілберт Пол КАРРАСКО, США

Професор, Університет Уіллеміт (Орегон)

Микола КОЗЮБРА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, НУ "Києво-Могилянська академія", член-кореспондент Національної Академії правових наук України, дійсний член Української Академії політичних наук, суддя Конституційного Суду України у відставці

Віктор КОЛІСНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія", суддя Конституційного Суду України

Анжеліка КРУСЯН, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Кшиштоф ЕКХАРДТ, Польща

Професор, доктор наук, Декан Іногороднього юридичного Факультету і Адміністрації у Жешуві, Вища школа права і адміністрації

Микола МЕЛЬНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Наталія МІШИНА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Екхарт ПАХЕ, Німеччина

Професор, Вюрцбурзький університет Юліуса Максиміліана

Райнер АРНОЛЬД, Німеччина

Honoris causa доктор права, професор університету Регенсбургу (Німеччина), постійний член Міжнародної академії порівняльного правознавства, член-кореспондент Болонської академії наук

Сергій РІЗНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Ігор СЛІДЕНКО, Україна

Доцент, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Київський національний університет імені Т. Шевченка, суддя Конституційного Суду України

Петро СТЕЦЮК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, доктор права, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Іван ХАЛЯЖ, Угорщина

Професор, доктор юридичних наук, голова Інституту конституційного права

Станіслав ШЕВЧУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ 22166-12066Р від 07.06.2016

Часопис включено до переліку наукових фахових видань України

ISSN 2519-2590

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

Журнал, щоквартальник

Мета і тематика. Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

ЗАСНОВНИКИ:

Львівський національний університет
імені Івана Франка (Код ЄДРПОУ 02070987)
79000, Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1

Громадська організація
«Центр конституційних ініціатив» (Код ЄДРПОУ 38763646)

ТОВ «Редакція журналу «Український часопис
конституційного права» (Код ЄДРПОУ 40252310)

Журнали українською та англійською мовами
доступні для купівлі і передплати.

Заявки можна оформити на сайті
www.constjournal.com

або за зверненням на адресу:
editor@constjournal.com

ВИДАВЕЦЬ:

Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»

Головні редактори: Олена Бориславська, Сергій Різник
Редактор електронної версії журналу: Євген Пілат
Випусковий редактор: Вікторія Дубас
Відповідальний секретар: Христина Слюсарчук
Асистент редактора: Ярина Нечипорук
Літературний редактор: Оксана Карнієнко
Перекладач: Христина Стягар

Місцезнаходження редакції:
79018, Львівська обл., м. Львів,
вул. Стороженка, буд. 12, кв. 501

e-mail: editor@constjournal.com www.constjournal.com

Підписано до друку 31.12.2020 р. Тираж 100 прим.

Друк: ТзОВ «Український часопис конституційного права»
Формат видання: 84×108/16